

Gemeente Utrecht
Gemeenteraad en Gemeentebestuur

Opvoedsteun zelf organiseren?

**Migrantenmoeders die in Utrecht een opvoedcursus hebben gevolgd van de
GG&GD of een migrantenzelforganisatie:
kenmerken, motivaties en mate van versterking als opvoeder**

**Masterthesis Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken
Universiteit Utrecht**

Ellen Kleijnen (3010880)

Thesisdocent: prof. dr. Micha de Winter

Tweede docent: dr. Piet van der Ploeg

Stage-instelling: GG&GD Utrecht

Stagebegeleider: dr. Jessie Hermans

Datum: 22-06-2009

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	1
DEEL 1: LITERATUURSTUDIE	1
1. Inleiding	2
2. Opvoedingsondersteuning	3
2.1 Wettelijk kader	3
2.2 Omschrijving opvoedingsondersteuning	4
2.3 Conclusies	5
3. Belang van opvoedingsondersteuning voor migrantengezinnen	5
3.1 Migrantenpopulatie	5
3.2 Problemen onder migrantenjongeren	6
3.3 Omgevingsfactoren	6
3.4 Balans tussen draagkracht en draaglast	7
3.5 Verhoogde kans op verstoorde balans onder migranten	8
3.6 Behoeftte aan opvoedingsondersteuning	8
3.7 Conclusies	9
4. Opvoedingsondersteuning voor migranten in Utrecht	9
4.1 Opvoedingsondersteuning in Utrecht	9
4.2 Gemeentelijke en Geneeskundige Gezondheidsdienst	10
4.3 Migrantenzelforganisaties	10
4.4 Conclusies	13
5. Kenmerken van deelnemers aan opvoedingsondersteuning	13
5.1 Bereik	13
5.2 Achtergrondkenmerken	14
5.3 Vragen en problemen	16
6. Motivaties en barrières voor deelname aan opvoedingsondersteuning	16
6.1 Algemene motivaties	16
6.2 Specifieke motivaties	17
6.3 Algemene barrières	17
6.4 Specifieke barrières	18
7. Versterking	19
7.1 Versterking op gemeenschapsniveau	19
7.2 Versterking op individueel niveau	20
7.3 Versterken van opvoeders door opvoedingsondersteuning	20
8. Conclusies	21
8.1 Kenmerken van deelnemers aan opvoedingsondersteuning	21
8.2 Motivaties en barrières voor deelname aan opvoedingsondersteuning	22
8.3 Versterking van opvoeders	24

DEEL 2: HUIDIGE EMPIRISCHE STUDIE	24
1. Huidige studie	25
2. Methoden	27
2.1 Design	27
2.2 Procedure	27
2.3 Participanten	28
2.4 Kwantitatieve metingen	29
2.5 Kwalitatieve metingen	30
2.6 Data analyse	31
3. Kwantitatieve resultaten	32
3.1 Kenmerken	32
3.2 Mate van versterking als opvoeder	37
4. Kwalitatieve resultaten	38
4.1 Kenmerken	38
4.2 Motivaties en barrières voor deelname aan opvoedingsondersteuning	39
4.3 Mate van versterking als opvoeder	43
5. Discussie	44
5.1 Kenmerken	45
5.2 Motivaties en barrières voor deelname aan opvoedingsondersteuning	50
5.3 Mate van versterking als opvoeder	54
5.4 Kanttekeningen en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek	54
6. Conclusies	56
6.1 Kenmerken	56
6.2 Motivaties en barrières voor deelname aan opvoedingsondersteuning	56
6.3 Mate van versterking als opvoeder	57
7. Implicaties	57
8. Referenties	61
Bijlagen	70
Referenties bijlagen	79

Samenvatting

Teneinde een drieledige vraagstelling te beantwoorden zijn kwantitatieve en kwalitatieve data verzameld. Bij negentig migrantenmoeders die een opvoedcursus hadden gevolgd van de GG&GD (GG&GD-moeders) dan wel een Turkse of Marokkaanse migrantenzelforganisatie (MZO) (MZO-moeders) is een vragenlijst afgenomen. Zeventien van hen zijn tevens geïnterviewd, alsmede vier voorlichters van de GG&GD en de MZO's. Ten eerste is nagegaan of er verschillen waren in (achtergrond)kenmerken tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders. MZO-moeders bleken gemiddeld ouder te zijn, meer kinderen te hebben en leken vaker sociaal geïsoleerd te zijn. GG&GD-moeders hadden een relatief hoger opleidings- en acculturatieniveau en hadden vaker vragen of problemen met betrekking tot disciplineren en de sekserolverdeling in de opvoeding, terwijl MZO-moeders meer vragen en problemen ervoeren omtrent religie, het opvoeden tussen twee culturen en de schoolprestaties van hun kinderen. Ten tweede is onderzocht wat de moeders motiveerde om een cursus te volgen van de GG&GD dan wel van een MZO. Moeders gaven de voorkeur aan de GG&GD vooral vanwege het imago van deze organisatie, vanwege eerdere positieve ervaringen of doordat anderen het hadden aangeraden. Barrières die zij konden ervaren om een cursus van een MZO te volgen hadden vooral te maken met schaamte en de kans op roddel. De belangrijkste reden om een cursus van een MZO te prefereren was van cultureel-religieuze aard. Drempels die MZO-moeders ervoeren om een cursus van de GG&GD te volgen hadden betrekking op negatieve beeldvorming, weerstand van de partner en onvoldoende aandacht voor hun culturele achtergrond. Een deel van de respondenten bleek niet bewust voor een cursus van de GG&GD of een MZO te hebben gekozen. Ten derde is achterhaald of GG&GD-moeders verschilden van MZO-moeders wat betreft de mate waarin zij zich als opvoeder versterkt voelden door de opvoedcursus. Beide groepen bleken zich door de cursus gesterkt te voelen als opvoeder, wat zich uitte in attitude- en gedragsveranderingen.

DEEL 1: LITERATUURSTUDIE

Het eerste deel van dit rapport bestaat uit een literatuurstudie. In deel 2 staat een empirische studie centraal waaraan een drieledige vraagstelling ten grondslag ligt. Ten eerste wordt nagegaan of er een verschil is in kenmerken van migrantenmoeders die deel hebben genomen aan een opvoedcursus van de Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst (GG&GD) enerzijds en een migrantenzelforganisatie (MZO) anderzijds. Ten tweede wordt onderzocht wat migrantenmoeders motiveert om een cursus te volgen van de GG&GD dan wel van een MZO. Ten derde wordt achterhaald of er een verschil is tussen migrantenmoeders die deel

hebben genomen aan een opvoedcursus van de GG&GD enerzijds en een MZO anderzijds wat betreft de mate waarin de moeders zich als opvoeder versterkt voelen door de cursus.

In het eerste gedeelte van dit rapport wordt vanaf paragraaf 5 door middel van een literatuurstudie getracht een theoretisch antwoord te vinden op deze drie vragen. Het rapport begint eerst met een korte inleiding om de aanleiding van deze studie duidelijk te maken. Vervolgens komt de term opvoedingsondersteuning aan de orde, daar dit voor het huidige onderzoek een belangrijk concept is. Daarna zal het belang van het bieden van opvoedingsondersteuning aan niet-westerse migrantengezinnen onderstreept worden. Hierbij wordt ingegaan op de aanzienlijke omvang van deze groep in Nederland en in de stad die in deze studie centraal staat, Utrecht. Vervolgens wordt stilgestaan bij problemen die zich relatief vaak onder migrantenjeugd voor doen. Hierna wordt duidelijk gemaakt dat omgevingsfactoren een belangrijke rol spelen bij het al dan niet ontstaan van problemen onder jeugdigen en dat één van de verklaringen voor dergelijke problemen gezocht kan worden in de opvoeding van migrantengezinnen. Ook wordt aangegeven dat bij migrantengezinnen relatief veel risicofactoren aanwezig zijn die de kans op opvoedingsproblemen verhogen. Ten slotte wordt ingegaan op de behoefte van migrantenopvoeders aan opvoedingsondersteuning. Aangezien bij de empirische studie de GG&GD Utrecht en twee MZO's betrokken zijn wordt vervolgens in paragraaf 4 aandacht besteed aan deze organisaties. Vooral op allochtone zelforganisaties zal dieper worden ingegaan, waarbij duidelijk gemaakt zal worden waarom deze ontstaan en net als reguliere instellingen opvoedingsondersteuning bieden aan ouders. Daarna wordt literatuur besproken die betrekking heeft op de driedelige vraagstelling. Deel 1 van dit rapport eindigt met een paragraaf waarin conclusies worden getrokken met betrekking tot de onderzoeksvragen. De literatuurstudie wordt gevolgd door het tweede gedeelte van dit rapport waarin de empirische studie aan bod zal komen.

1. Inleiding

De belangstelling voor opvoedingsondersteuning is de laatste jaren toegenomen in Nederland. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in het beleidsprogramma van het ministerie van Jeugd en Gezin [J&G], 'Alle kansen voor alle kinderen'. Dit programma is erop gericht dat kinderen en jongeren in Nederland veilig, gezond en met plezier kunnen opgroeien, hun bijdrage leren leveren aan de maatschappij, voldoende voorbereid zijn op hun toekomst en hun talenten kunnen ontplooiën. Ouders worden hiervoor primair verantwoordelijk geacht (Programmaministerie voor J&G, 2007; Rouvoet & Vogelaar, 2007). Het lukt echter niet alle ouders hun rol als opvoeder op een adequate manier te vervullen (Ministerie van

Volksgezondheid, Welzijn en Sport [VWS], 2008). Één van de kernpunten van het jeugdbeleidsprogramma voor het jaar 2009 is derhalve ouders voorlichten en ondersteunen bij de opvoeding van hun kinderen (Programmaministerie voor J&G, 2008). In Nederlandse beleidsplannen betreffende opvoedingsondersteuning wordt extra aandacht besteed aan migrantengezinnen (Tan, Bekkema & Öry, 2008; ZonMw, 2008). Met het actieprogramma 'Diversiteit in het jeugd beleid' wordt getracht allochtone ouders en kinderen eerder en beter te bereiken met opvoedingsondersteuning, waardoor kinderen zich adequaat kunnen ontwikkelen en problemen voorkomen kunnen worden (Ministerie van J&G, 2008; Programmaministerie voor J&G, 2008). Opvoedingsondersteuning voor ouders, en migrantenouders in het bijzonder, vormt in Nederland dus een actueel aandachtspunt.

Talrijke instanties in Nederland bieden opvoedingsondersteuning aan migranten. In de grotere steden, waaronder Utrecht, houden niet alleen professionele organisaties zich bezig met opvoedingsondersteuning, maar zijn ook migrantenzelforganisaties (MZO's) actief op dit terrein (Beekhoven, Ince, Kalthoff & Van der Vegt, 2008; Programmabureau Jeugd, 2004). Echter komt uit een overzichtsstudie van Beekhoven en collega's (2008) naar voren dat er nauwelijks aandacht uit gaat naar opvoedingsondersteunende activiteiten die vanuit migrantenpopulaties zelf worden uitgevoerd. Uit deze recente studie bleek dat de kennis over het huidige ondersteuningsaanbod voor migrantengezinnen behoorlijk versnipperd is. Slechts in beperkte mate zijn er gegevens beschikbaar over het bereik en de effecten van interventies op het gebied van opvoedingsondersteuning voor migrantenouders. Als er al gemeten is gelden effecten van opvoedingsondersteuning bovendien doorgaans voor iedereen en niet in het bijzonder voor allochtonen. Er ontbreekt dus de nodige kennis met betrekking tot opvoedingsondersteuning voor migrantengezinnen en bovendien wordt hierbij onvoldoende aandacht besteed aan het aanbod van MZO's. Met de huidige studie wordt dan ook getracht een bijdrage te leveren aan bestaande kennis door te letten op kenmerken, motivaties en de mate van versterking als opvoeder van migrantenmoeders die een opvoedcursus hebben gevolgd bij enerzijds de GG&GD en anderzijds een MZO.

2. Opvoedingsondersteuning

2.1 Wettelijk kader

Sinds 1995 is in Nederland het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind van kracht waarin staat vermeld dat elk kind recht heeft op een adequate opvoeding. Alle kinderen zouden volgens dit verdrag op moeten kunnen groeien in een veilige en ondersteunende opvoedingssituatie waarin zij zich optimaal kunnen ontwikkelen. Ouders worden hiermee

wettelijk verplicht gesteld hun kinderen een adequate opvoeding te bieden (Blokland, Albeda, Bordewijk & Van de Meer, 2006; Prinsen et al., 2005). Hoewel de opvoeding een primaire verantwoordelijkheid is van de ouders zelf, kunnen zij aanspraak maken op ondersteuning bij het vervullen van hun opvoedrol (Blokland et al., 2006; Snijders, 2006).

2.2 Omschrijving opvoedingsondersteuning

Opvoedingsondersteuning kan op diverse wijzen gedefinieerd worden. Zo omschrijven Hermanns en Vergeer (2002) opvoedingsondersteuning als maatschappelijke activiteiten die gericht zijn op opvoeders en bedoeld zijn om de kwaliteit van het pedagogisch handelen van te verhogen. Janssens (1998) verstaat onder opvoedingsondersteuning “een aantal preventieve activiteiten en interventies die tot doel hebben de opvoedingscompetentie van ouders te vergroten en het gezinsfunctioneren te verbeteren”. Opvoedingsondersteuning kan bovendien beschouwd worden als een verzamelnaam voor maatregelen, activiteiten en voorzieningen welke gericht zijn op het optimaliseren of aanspreken van de mogelijkheden van de opvoedingssituatie met als doel ouders en kinderen optimale ontwikkelings- en opvoedingskansen te bieden (Vandemeulebroecke 1995, 1999).

Opvoedingsondersteuning kan ook breder opgevat worden dan de zojuist besproken definities. Het betreft namelijk niet uitsluitend een formeel aanbod van professionele organisaties, maar ook meer informele en onderlinge opvoedsteun, waarbij ouders bijvoorbeeld praktische, emotionele of informatiele steun ontvangen vanuit de sociale omgeving (Van Dijk & Prinsen, 2009). Er kan dan ook onderscheid gemaakt worden tussen formele hulpbronnen (e.g., consultatiebureau, huisarts en school) en informele hulpbronnen (e.g., partner, familieleden en vrienden) (Daly, 2007; Pels 1998). Tevens kunnen massamediale voorzieningen fungeren als hulpbron, zoals internetsites, televisieprogramma's en boeken (Prinsen et al., 2005). Dat opvoedingsondersteuning een brede term is komt tevens tot uiting in het scala aan activiteiten dat tot opvoedingsondersteuning gerekend wordt, zoals voorlichting of informatieverstrekking, emotionele steun, praktische steun, pedagogisch advies, training van vaardigheden, het versterken van sociale contacten, signalering en doorverwijzing. Deze activiteiten kunnen bovendien in verschillende vormen aangeboden worden. Zo kan opvoedingsondersteuning zowel individueel als groepsgewijs plaatsvinden (Prinsen & Koch, 2001; Snijders, 2006; VandenMeulebroecke & Nys, 2002). Ouderavonden, inloopochtenden, pedagogische spreekuren, zelfhulpgroepen, themabijeenkomsten en oudercursussen zijn allen vormen van opvoedondersteuning (Snijders, 2006). In dit onderzoek ligt de focus op formele groepsgerichte opvoedingsondersteuning voor migrantenmoeders.

Deze vorm van ondersteuning kan bestaan uit een ouder- of opvoedcursus. Een dergelijke cursus bestaat meestal uit een reeks van drie tot tien bijeenkomsten waaraan een vaste groep ouders deelneemt. Doorgaans is het doel van een oudercursus het verbeteren van het gezinsfunctioneren, het competentere maken van ouders en hun zelfvertrouwen als opvoeder verhogen. Om dit te bereiken worden ouders kennis en/of vaardigheden bijgebracht op het gebied van opvoeding (Kane, Wood & Barlow, 2007; Prinsen et al., 2005). Bij allochtone ouders kan bovendien ingegaan worden op verschillen en overeenkomsten tussen hun eigen cultuur en de cultuur in het gastland wat betreft opvattingen over het opvoeden van kinderen. Over het algemeen zijn oudercursussen bedoeld voor alle ouders die met opvoedingsvragen zitten of lichte problemen in de opvoeding ervaren (Prinsen et al., 2005).

2.3 Conclusies

Ouders zijn wettelijk verplicht hun kind adequaat op te voeden en kunnen hierbij aanspraak maken op opvoedingsondersteuning. Opvoedingsondersteuning is een brede term en omvat een scala aan zowel formele als informele activiteiten. In het huidige onderzoek ligt de focus op opvoedcursussen voor migrantenmoeders.

3. Belang van opvoedingsondersteuning voor migrantengezinnen

3.1 Migrantenpopulatie

Als gevolg van immigratiestromingen is de culturele diversiteit in Nederlandse de afgelopen decennia snel toegenomen (Tan et al., 2008; Vollebergh et al., 2005). Momenteel wordt 16.6% van de totale populatie in Nederland tot de groep allochtonen gerekend (Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS], 2008a). Volgens het CBS wordt een persoon als allochtoon gezien indien ten minste één van de ouders geboren is in het buitenland. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Niet-westerse gebieden betreffen: Afrika, Turkije, Latijns-Amerika en Azië (Japan en Indonesië uitgezonderd) (CBS, 2008a, 2008b). Thans behoort 10.7% van de Nederlandse populatie, oftewel ruim 1.7 miljoen inwoners, tot de groep niet-westerse migranten. Turkse en Marokkaanse allochtonen maken het grootste deel uit van deze groep, met respectievelijk circa 373.000 en 335.000 inwoners (CBS, 2008a). De verwachting is dat de omvang van deze en andere migrantengroepen in Nederland in de komende decennia verder zal toenemen (Alders, 2003; CBS, 2008c). In Utrecht, de vierde stad van Nederland, zijn relatief veel migranten woonachtig. Van de circa 300.000 inwoners is bijna een derde allochtoon. Ongeveer 21% van de Utrechtse inwoners is van niet-westerse afkomst. De meerderheid van de niet-westerse allochtonen wordt gevormd

door personen met een Marokkaanse of Turkse achtergrond (Bestuursinformatie gemeente Utrecht, 2008). De Utrechtse bevolking bestaat dus voor een aanzienlijk deel uit migranten.

3.2 Problemen onder migrantenjongeren

Hoewel een groot deel van de migrantenjeugd zonder noemenswaardige moeilijkheden in Nederland opgroeit zijn er aanwijzingen dat zich bij deze kinderen relatief meer problemen voordoen (ZonMw, 2008). Zo hebben studies aangetoond dat jongeren van Turkse afkomst vaker internaliserende problemen ervoeren dan autochtone jeugdigen (Janssen et al., 2004; Murad et al., 2003). Daarnaast ontdekten Stevens en collega's (2003) en Zwirs (2006) op basis van docentenrapportages dat Marokkaanse jongeren meer externaliserende problemen vertoonden dan Nederlandse jongeren. Dit verschil is echter niet gevonden op basis van zelfrapportages, wat te maken kan hebben met sociale wenselijkheid (Wissink et al., 2008). Uit cijfers blijkt wel eenduidig dat niet-westerse jeugd sterk oververtegenwoordigd is in de jeugdcriminaliteit (Bakker, Walberg & Blom, 2005; Kromhout & Van San, 2003). Daarnaast is de situatie van allochtone kinderen op het gebied van onderwijs minder gunstig dan van autochtone kinderen. Het opleidingsniveau van migrantenjongeren is namelijk gemiddeld lager (Beekhoven et al., 2008; CBS, 2008c) en bovendien verlaten zij relatief vaker het onderwijs zonder een startkwalificatie behaald te hebben (Herweijer, 2006).

3.3 Omgevingsfactoren

Wanneer er gekeken wordt naar problemen onder migrantenjongeren moet hun omgeving ook in acht worden genomen. De context speelt namelijk een grote rol bij de ontwikkeling van een individu. Volgens het ecologisch model van Bronfenbrenner (1986) kan de ontwikkeling van een kind beschouwd worden als een continue wederzijdse adaptatie tussen een opgroeiend kind en omgevingsfactoren. Het model laat zien dat kinderen ingebed zijn in verschillende interacterende omgevingsniveaus die hun ontwikkeling beïnvloeden. Hierbij worden door Bronfenbrenner vier systemen onderscheiden, namelijk het micro-, meso-, exo- en macrosysteem. Het microsysteem heeft betrekking op de (directe) relaties tussen een kind en zijn omgeving. Het gezin is het belangrijkste microsysteem van een opgroeiend kind en opvoedingshandelingen van ouders worden beschouwd als een zeer proximale factor waar kinderen dagelijks mee in contact komen. De opvoeding die migrantenouders hanteren kan dus veel impact hebben op de ontwikkeling van een jeugdige en het al dan niet ontstaan van problemen (Deković, Janssens & Van As 2003; Eldering, 2006 ; Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen, 2005). Dit wordt bijvoorbeeld bevestigd door onderzoek onder Marokkaanse

gezinnen in Nederland waaruit is gebleken dat jeugdigen meer externaliserende problemen vertoonden wanneer zij opgroeiden in gezinnen waar sprake was van een hoog niveau van disciplineren en lage niveaus van ouderlijke steun, monitoring en affectie (Stevens et al., 2005, 2007). Daarnaast is een autoritaire opvoedstijl gebruikelijk in niet-westerse culturen, welke in vergelijking met andere opvoedstijlen in verband gebracht kan worden met ongunstigere kinduitkomsten (zie Bijlage 1). Proximale factoren, zoals opvoedpraktijken van migrantenouders kunnen dus gerelateerd zijn aan probleemgedrag van jongeren.

Ook factoren die zich op de andere omgevingsniveaus voordoen spelen een belangrijke rol bij kinduitkomsten en ouderlijke gedragingen. Het tweede onderscheiden omgevingsniveau betreft het mesosysteem. Dit systeem omvat het geheel van microsystemen waar een kind deel van uitmaakt. Het exosysteem verwijst naar factoren die indirect invloed uitoefenen op een persoon en betreft zowel formele als informele sociale structuren rond een gezin. Het macrosysteem heeft ten slotte betrekking op de cultuur of de heersende ideologie in een samenleving (Bronfenbrenner, 1986; Sowa, Crijnen, Bengi-Arslan & Verhulst, 2000). Veel factoren die op verschillende omgevingsniveaus onderscheiden kunnen worden kunnen dus een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van een (migranten)kind of jongere.

3.4 Balans tussen draagkracht en draaglast

Op verschillende door Bronfenbrenner (1986) onderscheiden omgevingsniveaus kunnen zich risicofactoren en beschermende factoren voordoen. De wisselwerking tussen deze factoren wordt weergegeven in het zogenaamde balansmodel (zie Bijlage 2). Volgens dit model kunnen risicofactoren en protectieve factoren zich voordoen op micro-, meso-, en macroniveau. Het uitgangspunt van het balansmodel is dat het voor de kwaliteit van de opvoeding van belang is dat draagkracht en draaglast enigszins in balans zijn (Bakker, Bakker, Van Dijke & Terpstra, 1997, 1998). Draagkracht heeft hierbij betrekking op opvoedingsvaardigheden van ouders en op de aanwezigheid van protectieve factoren. Draaglast betreft daarentegen opvoedingstaken die ouders moeten vervullen en aanwezige risicofactoren (Bakker et al., 1997, 1998; Prinsen & Koch, 2001). Volgens Prinsen en Koch (2001) komt het functioneren van ouders en de ontwikkeling van kinderen meer onder druk te staan naargelang er meer risicofactoren aanwezig zijn en er van ongunstige omstandigheden gesproken kan worden. Wanneer er sprake is van een cumulatie van risicofactoren en onvoldoende protectieve factoren wordt de kans op opvoedingsproblemen verhoogd (Hermanns, Öry & Schrijvers, 2005b). De kans op opvoedingsvragen en -problemen neemt dus toe wanneer het evenwicht tussen draagkracht en draaglast in gezinnen verstoord is

(Prinsen & Koch, 2001). Uitgangspunt van opvoedingsondersteuning is dan ook het versterken van de draagkracht en het verminderen van de draaglast (Prinsen et al., 2003).

3.5 Verhoogde kans op verstoorde balans onder migranten

In niet-westerse migrantengezinnen is mogelijk sprake van een verstoorde balans tussen draagkracht en draaglast, omdat zich in deze gezinnen frequent een opeenstapeling van risicofactoren voordoet (Bakker et al., 1998; GG&GD, 2007a). Niet-westerse migrantengezinnen in de Nederlandse samenleving hebben bijvoorbeeld veelal een lagere sociale positie dan autochtone gezinnen. Deze positie komt vooral tot uiting in risicofactoren op het gebied van onderwijs, de arbeidsmarkt, inkomen, huisvesting en buurt (Eldering, 2006). Uit onderzoek is gebleken dat deze risicofactoren een ongunstige invloed uit kunnen oefenen op de opvoedingspraktijken van ouders, welke vervolgens een negatieve weerslag kunnen hebben op de ontwikkeling van hun kinderen (zie Bijlage 3).

Niet-westerse migrantengezinnen in Utrecht hebben ook veelal te maken met diverse risicofactoren. Zo wonen zij veelal geconcentreerd in zogenaamde probleemwijken, ook wel krachtwijken genoemd (Bestuursinformatie gemeente Utrecht, 2007; Van den Corput, 2008). De situatie waarin een groot deel van deze migrantengezinnen verkeert wordt gekenmerkt door risicofactoren, zoals slechte behuizing, een lage sociaal economische status, discriminatie en relatief veel gezondheids- en geestelijke problemen (Bestuursinformatie gemeente Utrecht, 2008; De Bruijne, Haks, Quak & Ameijden, 2005; Programmabureau Jeugd, 2004). Bovendien behoren niet-westerse migranten in Utrecht tot een culturele minderheidsgroep, wat volgens Bakker en collega's (1998) een risicofactor an sich vormt. Vanwege een cumulatie van risicofactoren in veel migrantengezinnen stijgt bovendien de kans op problemen in de opvoeding (Hermanns et al., 2005b). Uit onderzoek van Van Bergen, De Geus en Ameijden (2005) is dan ook gebleken dat allochtone ouders in Utrecht vaker geconfronteerd worden met ernstige opvoedingsproblemen dan autochtone plaatsgenoten.

3.6 Behoeft aan opvoedingsondersteuning

Over het algemeen blijken niet-westerse migrantenouders relatief veel problemen te ondervinden bij het opvoeden van hun kinderen (Tan et al., 2008; Zeijl, Crone, Wiefferink, Keuzenkamp, & Reijneveld, 2005). De cultuur van het land van herkomst van niet-westerse migranten verschilt van de cultuur die in de Nederlandse samenleving overheerst (zie Bijlage 1). De multipale culturele context waarin migrantenouders hun kinderen opvoeden brengt volgens Pels (2000) vragen met zich mee en stelt nieuwe eisen aan deze ouders. Zij kunnen

het opvoeden van hun kinderen tussen twee culturen derhalve als een lastige opgave ervaren (Egten et al., 2008; Pels, 2000; Rouvoet, & Vogelaar, 2007). Verder heeft onderzoek van Distelbrink, Lucassen en Hooghiemstra (2005) aangetoond dat bij niet-westerse migrantenouders in Nederland vaker dan gemiddeld sprake was van een minder positieve opvoedingsbeleving. Daarnaast is uit onderzoek naar voren gekomen dat ten opzichte van autochtone ouders, ouders van niet-westerse herkomst het ouderschap vaker moeilijker vonden dan zij hadden verwacht. Bovendien bleken allochtone ouders relatief vaker het gevoel te hebben de opvoeding niet goed aan te kunnen. Dit was namelijk het geval voor één op de vijf migrantenouders tegenover één op de tien autochtone ouders (CBS, 2008d). In Utrecht zijn het ook vooral allochtone ouders die de opvoeding als belastend ervaren (GG&GD, 2006). Utrechts onderzoek heeft dan ook aangetoond dat migrantenouders relatief vaker behoefte hadden aan opvoedingsondersteuning (Van Bergen et al., 2005).

3.7 Conclusies

In deze paragraaf is het belang van het bieden van opvoedingsondersteuning aan niet-westerse migrantenouders in Nederland onderstreept. Zo is aandacht voor niet-westerse migranten gewenst vanwege de aanzienlijke omvang van deze populatie. Daarnaast doen er zich relatief vaak problemen voor onder migrantenjeugd. Aangezien dergelijke problemen onder andere gerelateerd kunnen worden aan (ongunstige) opvoedingspraktijken van allochtone ouders lijkt opvoedingsondersteuning gewenst. Verder zijn bij migranten risicofactoren aanwezig die een ongunstige uitwerking kunnen hebben op de opvoeding, wat vervolgens een (negatieve) weeslag kan hebben op kinduitkomsten. Vanwege een cumulatie van risicofactoren bestaat er onder migrantengezinnen bovendien een verhoogde kans op een verstoorde balans tussen draagkracht en –last en wordt de kans op opvoedingsproblemen verhoogd. Ten slotte blijken niet-westerse migrantenouders zelf relatief veel problemen te ondervinden bij het opvoeden van hun kinderen en hebben zij behoefte aan ondersteuning bij de opvoeding.

4. Opvoedingsondersteuning voor migranten in Utrecht

4.1 Opvoedingsondersteuning in Utrecht

Migrantenouders kunnen in Utrecht bij verschillende instanties terecht voor ondersteuning bij de opvoeding. Voorbeelden van deze aanbieders zijn: de GG&GD, thuiszorgorganisaties, school- en algemeen maatschappelijk werk, migrantenzelforganisaties en wijkwelzijnsorganisaties (Programmabureau Jeugd, 2004, 2008; Snijders, 2006). Organisaties die in de huidige studie centraal staan zijn de GG&GD Utrecht en twee migrantenzelforganisaties.

4.2 Gemeentelijke Geneeskundige & Gezondheidsdienst (GG&GD)

Utrecht heeft net als elke andere Nederlandse gemeente de wettelijke opdracht ouders te helpen wanneer er moeilijkheden voorkomen in de opvoeding (Blokland et al., 2006). Dit is vastgelegd in de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) die in 2007 in werking is getreden. De Wmo stelt dat op lokaal niveau aandacht besteed moet worden aan een aantal terreinen, ook wel aangeduid met prestatievelden. Van de in totaal negen prestatievelden heeft het tweede prestatieveld betrekking op opgroei- en opvoedingsondersteuning. Dit veld omvat de realisatie van vijf gemeentelijke functies op het gebied van preventief jeugdbeleid, te weten het informeren en adviseren van gezinnen over opvoeding en ontwikkeling; het signaleren van vragen en problemen betreffende opvoeding en ontwikkeling; het toeleiden naar hulpaanbod; het bieden van licht pedagogische hulp; en het coördineren van zorg. Dit houdt in dat alle ouders, dus ook migrantenouders in Utrecht, recht hebben op ondersteuning bij de opvoeding (Blokland et al., 2006; Van Houten, Tuynman & Gilsing, 2008).

De GG&GD is een dienst van de gemeente Utrecht die betrokken is bij de uitvoering van de gemeentelijke functies inzake opvoedingsondersteuning (Busch, 2008; GG&GD, 2007a). De GG&GD heeft taken en verantwoordelijkheden ten aanzien van collectieve preventie, zoals vastgelegd in de Wet Publieke Gezondheid, voorheen Wet Collectieve Preventie Volksgezondheid (GG&GD, 2007a). De opvoedingsondersteunende activiteiten van de GG&GD krijgen onder meer vorm in Opvoedbureaus, Jeugdadviesteams en opvoedcursussen (Programmabureau Jeugd, 2008). Deze studie is specifiek gericht op de opvoedingsondersteuning die vanuit de GG&GD wordt verzorgd door ervaren voorlichters van Marokkaanse en Turkse afkomst. Zij bieden opvoedcursussen aan groepen niet-westerse migrantenmoeders in Utrecht. Het gaat hierbij om de cursussen ‘Opvoeden & Zo’ en ‘Beter Omgaan met Pubers’ (GG&GD, 2007b). Deze bestaan uit zes bijeenkomsten en zijn bedoeld voor ouders die (lichte) opvoedingsproblemen of -vragen hebben of toekomstige problemen willen voorkomen. Tijdens de bijeenkomsten is aandacht voor kennisoverdracht, het leren van vaardigheden en het uitwisselen van ervaringen (Nederlands Jeugdinstituut, n.d. a, b).

4.3 Migrantenzelforganisaties

Naast de GG&GD bieden diverse migrantenzelforganisaties (MZO's) ook opvoedcursussen aan niet-westerse migrantenmoeders in Utrecht (Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling, 2008; Programmabureau Jeugd, 2004). Bij dit onderzoek is een Marokkaanse zelforganisatie betrokken en een MZO die zich voornamelijk richt op ouders met een Turkse achtergrond. Op basis van gesprekken met de voorlichters van de MZO's en cursisten zijn aanwijzingen

gevonden dat de opvoedcursussen van de MZO's in zekere zin lijken op de cursussen die de GG&GD aanbiedt. Zo is er in beide cursussen sprake van kennisoverdracht en wordt er aandacht besteed aan opvoedingsvaardigheden. Verder wordt in de cursussen van zowel de GG&GD als de MZO's gesproken over kinderen met uiteenlopende leeftijden. Daarnaast is er in beide gevallen ruimte voor het uitwisselen van ervaringen en meningen. Bovendien worden de cursussen van de MZO's net als die van de GG&GD gegeven door ervaren voorlichters.

Omschrijving migrantenzelforganisaties

MZO's kunnen gedefinieerd worden als non-profit organisaties die zowel vóór als dóór etnische minderheden en migranten opgericht zijn (Fennema, 2004; De Haas, 1997; Van Heelsum, 2004). Cordero-Guzmán (2005) geeft een specifiekere omschrijving, waarbij hij een MZO ziet als een organisatie die opgezet is door personen die deel uitmaken van een bepaalde etnische groep met als doel sociale diensten te bieden aan migranten die voornamelijk tot dezelfde etnische groep behoren. MZO's worden daarnaast regelmatig gecategoriseerd als frontliniewerk. Hiermee wordt verwezen naar organisaties die met een laagdrempelig aanbod een brugfunctie kunnen vervullen tussen migrantenpopulaties en professionele organisaties. Hierbij komt het initiatief doorgaans uit de eigen kring en worden er activiteiten georganiseerd voor bepaalde doelgroepen (De Gruijter & Tan, 2008). Hoewel door net genoemde omschrijvingen MZO's neergezet worden als formele organisaties kan er ook een ruimere omschrijving gehanteerd worden. Ook informele netwerken van immigranten kunnen in dit geval beschouwd worden als een soort zelforganisaties (Moya, 2005; Vermeulen, 2005). Hierbij kan het dus bijvoorbeeld ook gaan om groepen allochtone moeders die bij elkaar komen op een koffieochtend, waarbij onderlinge en informele opvoedsteun wordt geboden (Van Dijk & Prinsen, 2009). Hoewel ruim genomen dus ook informele migrantennetwerken beschouwd kunnen worden als MZO's, ligt in deze studie de nadruk op meer formele MZO's.

Ontstaansredenen migrantenzelforganisaties

Allochtone zelforganisaties ontstaan om diverse redenen. Aangezien zelforganisaties er beter in slagen doelgroepen met een andere cultuur te bereiken vervullen deze bijvoorbeeld vaak functies die algemene welzijnsinstellingen tevens uitvoeren (Van Heelsum, 2004). Bovendien kunnen migranten zichzelf organiseren uit onvrede met de reeds aanwezige hulpverlening: reguliere instellingen sluiten onvoldoende aan bij hun behoeften (Hermanns, Van Nijnatten, Verheij & Reuling, 2005a). Na migratie creëren allochtonen dan ook dikwijls eigen voorzieningen die afgestemd zijn op hun cultuur (Eldering, 2006). Onder leden met dezelfde

etnische achtergrond voelen migranten zich begrepen en vertrouwd. Zelforganisaties kunnen voorzien in behoeften van migrantengroeperingen door te zorgen voor een vertrouwde omgeving waarin ruimte is voor ontmoeting, het bespreken van problemen, het spreken van de eigen taal en cultuurbehoud. Daarnaast spelen de MZO's een rol in het voorlichten en informeren van hun achterban en bieden zij verschillende diensten (De Haas, 1997; Van Heelsum, 2004; Vermeulen, 2005). Vermeulen (2005) meent dat de genoemde functies enkel door organisaties vervuld kunnen worden die voortkomen uit de migrantengroep zelf, daar zij volgens hem beschikken over kennis over en toegang tot de migrantengroep welke noodzakelijk zijn om adequaat in behoeften van deze groep te kunnen voorzien.

Verder kunnen maatschappelijke ontwikkelingen een rol spelen bij de totstandkoming van MZO's. Ouders blijken bijvoorbeeld in het algemeen behoefte te hebben aan informele opvoedsteun vanuit een sociaal netwerk (Van Egten et al., 2008; Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling [RMO], 2008). De informele pedagogische netwerken, welke door de RMO omschreven worden als 'de village', zijn in Nederland de laatste jaren echter uitgedund vanwege diverse maatschappelijke ontwikkelingen. Voor migrantenouders komt daar nog eens bij dat vanwege hun emigratie een breuk is ontstaan met hun familie en het opgebouwde sociale netwerk in het land van herkomst (Eldering, 2006). Als gevolg van het uitdunnen van de village kan de draagkracht van gezinnen eerder overschreden worden en kan de kans op ernstige opvoedingsproblematiek toenemen (Van Egten et al., 2008; RMO, 2008). Daar waar formele maatschappelijke instituties volgens de RMO (2008) niet uitsluitend het antwoord lijken te zijn op uitgedunde informele pedagogische netwerken kunnen migranten die zichzelf (in informele netwerken) organiseren daarentegen mogelijk wel zorgen voor een versterking van de village. Zij kunnen namelijk functies uitoefenen van de village, waaronder het informeel ondersteunen van opvoeders op het moment dat zij daar behoefte aan hebben.

Naast het uitdunnen van pedagogische netwerken kunnen ook andere negatieve maatschappelijke factoren een voedingsbodem vormen voor het ontstaan van zelforganisaties. Zo meent De Haas (1997) dat etnische minderheden geneigd zijn op hun eigen gemeenschap terug te vallen vanwege factoren als sociale deprivatie, discriminatie en isolatie, welke kenmerkend zijn voor de achterstandspositie waarin zij zich bevinden. Wanneer migranten in een dergelijke minderheidspositie verkeren kunnen zij een minderheidsidentiteit ontwikkelen. Bij migranten is er vanwege het migratieproces namelijk vaak sprake van een versterking van de collectieve identiteit. Hierbij ontlenen migranten hun identiteit aan de groep (collectief) waartoe zij behoren (Vermeulen, 2004; Chrysochoou, 2006). De identiteit van de leden kan dan ook bedreigd worden wanneer de groep waartoe zij behoren een minderheidsstatus heeft.

In dat geval kan sprake zijn van een zogenaamde gedevalueerde identiteit. Om met deze tweederangs positie om te gaan kunnen minderheidsgroeperingen overgegaan op collectieve actie, waarbij zij bijvoorbeeld opkomen voor de belangen van de groep en brede doelen najagen (Chrysochoou, 2006). Hiermee overeenstemmend zijn allochtonen in Nederland volgens Van Heelsum (2004) van mening dat zij door het oprichten van zelforganisaties makkelijker dingen kunnen bereiken. Zo kunnen zij streven naar onder meer emancipatie, waarbij een beweging gevormd wordt van een gedepriveerde groep die streeft naar erkenning van gelijkwaardigheid (Hendriks, 1981; Schaap, 2001). MZO's kunnen dus gevormd worden om de positie van een bepaalde etnische groepering in de maatschappij te verbeteren.

4.4 Conclusies

In Utrecht bieden onder meer de GG&GD Utrecht en twee migrantenzelforganisaties opvoedingsondersteuning aan migranten. De GG&GD biedt opvoedcursussen aan ouders en vervult hiermee een wettelijke taak van de gemeente. Allochtone zelforganisaties bieden ook enigszins vergelijkbare opvoedcursussen aan migrantenouders in Utrecht en ontstaan veelal vanwege maatschappelijke ontwikkelingen en de functies die ze kunnen vervullen.

5. Kenmerken van deelnemers aan opvoedingsondersteuning

5.1 Bereik

Doorgaans worden niet-westerse migranten in Nederland nog onvoldoende of laat bereikt met opvoedingsondersteuning (Van Bergen et al., 2005; Ministerie van VWS, 2008). Allochtonen worden dan ook dikwijls gerekend tot de zogenaamde 'moeilijk bereikbare doelgroepen'. Dergelijke groepen betreffen volgens Dogan, Van Dijke en Terpstra (2005) vaak jeugdigen, ouders of gezinnen die in een achterstandspositie verkeren en een meervoudige problematiek kennen, maar die zelden of nooit gebruik maken van ondersteuning. In het geval van migrantenouders kan volgens dezelfde auteurs aansluiting bij reguliere voorzieningen dubbel bemoeilijkt worden, omdat hun cultuur, opvattingen, normen en waarden mogelijk niet overeenkomen met die van autochtoon Nederlandse gezinnen en Nederlandse instellingen. De 'moeilijke bereikbare doelgroepen', waaronder allochtonen, zijn echter niet voor iedereen daadwerkelijk moeilijk te bereiken. Op basis van de gedachte dat (een deel van) deze doelgroepen met een andere benadering wel te bereiken is spreken sommigen dan ook liever van 'nog niet bereikte doelgroepen' (Dogan et al., 2005). Groepen die niet of nauwelijks bereikt worden met een reguliere benadering kunnen namelijk veelal wel bereikt worden door bijvoorbeeld familieleden, een buurthuis of een culturele vereniging. Verondersteld wordt dan

ook dat etnische minderheden beter bereikt worden met eerder genoemde laagdrempelige frontlinie-initiatieven (Distelbrink et al., 2005; De Gruijter & Tan, 2008; ZonMw, 2008).

5.2 Achtergrondkenmerken

Wat betreft het bereik van opvoedingsondersteuning kan gelet worden op verschillende demografische variabelen. Uit onderzoek onder 803 allochtone en autochtone Utrechters is bijvoorbeeld gebleken dat de behoefte aan opvoedingsondersteuning onder jonge ouders (16-30 jaar) groter was dan bij oudere opvoeders (31-54 jaar) (Van Bergen et al., 2005). Dit hoeft echter niet te betekenen dat jongere ouders ook daadwerkelijk vaker deelnemen aan ondersteuning. Zo hebben Heinrichs, Bertram, Kuschel en Hahlweg (2005) met betrekking tot de leeftijd van ouders in Duitsland geen verschil ontdekt tussen ouders die hadden deelgenomen aan een opvoedingsondersteunende interventie en ouders die hier niet aan wilden deelnemen. Het kindertal bleek in deze studie ook geen verschil te maken. Spoth en Redmond (1995) beweren daarentegen dat het aantal kinderen een indirecte negatieve invloed uitoefent op participatie in een opvoedprogramma. Wat betreft de leeftijd van kinderen heeft onderzoek van Nijsten (1998) onder Turkse ouders in Nederland uitgewezen dat ouders in het bijzonder ondersteuning verlangden bij de omgang met kinderen in de puberleeftijd. Hierop aansluitend heeft een Friese studie aangetoond dat de behoefte van ouders aan opvoedsteun toenam naarmate de leeftijd van hun kinderen steeg (Bot, Adriaensens, Boom & Breehart, 2008). Dit is echter in strijd met onderzoek van Van Bergen en collega's (2005) waaruit bleek dat de behoefte aan opvoedadvies of -ondersteuning juist daalde met de leeftijd van de kinderen. De bevindingen inzake de leeftijdscategorieën van kinderen zijn dus inconsistent, wat wellicht verklaard worden door een andere samenstelling van de onderzoekspopulatie.

Een andere achtergrondvariabele betreft alleenstaand ouderschap. Uit Nederlands onderzoek is gebleken dat ouders zonder partner vaker opvoedingsproblemen rapporteerden en meer behoefte hadden aan opvoedingsondersteuning dan ouders die hun kinderen samen met een partner opvoedden (Van Bergen et al., 2005). Een studie van Heinrichs en collega's (2005) toonde dan ook aan dat alleenstaand ouderschap een voorspeller was voor deelname aan een opvoedprogramma. Rorhbach en collega's (1994) constateerden daarentegen dat getrouwde opvoeders juist meer geneigd waren een ouderprogramma te volgen. Bovendien lijken alleenstaande ouders meer obstakels te ervaren om te participeren en zijn bij éénoudergezinnen vaak risicofactoren aanwezig die kenmerkend zijn voor moeilijk bereikbare groepen (Van den Berg et al., 2005; Dogan et al., 2005). Dit maakt het aannemelijker dat deelnemers aan opvoedingsondersteuning relatief vaker mét een partner voor hun kinderen zorgen.

Verder kan gelet worden op het opleidingsniveau en de werksituatie van de ouders die opvoedsteun ontvangen. Hoewel uit onderzoek niet kan worden afgeleid dat de arbeidssituatie van ouders invloed heeft op deelname aan een opvoedingsprogramma (Heinrichs et al., 2005) is werkloosheid wel een factor die zich bij moeilijk bereikbare gezinnen voor kan doen. De werksituatie speelt dus mogelijk een rol bij het bereik van (reguliere) organisaties (Dogan et al., 2005). Wat betreft het opleidingsniveau bleek uit menig buitenlands onderzoek dat hoger opgeleide opvoeders van verschillende etnische achtergronden eerder geneigd waren deel te nemen aan opvoedingsondersteuning (e.g., Heinrichs et al., 2005; Rorhbach et al., 1994). Onderzoek onder niet-westerse migrantengezinnen in Nederland wees uit dat denkbeelden, doelen en opvoedgedrag van hoger opgeleide moeders ‘moderner’ waren en dichter stonden bij die van autochtone moeders (Nijsten, 1998; Pels, 1998; Pels & De Haan, 2003). Beter opgeleide allochtone moeders zijn daarnaast meer georiënteerd op de Nederlandse samenleving en hebben interesse voor het opvoedingsondersteunende aanbod van professionals. De afstand tot aanwezige voorzieningen is voor deze hoger opgeleide moeders beduidend kleiner en zij zijn vaker actief op zoek naar opvoedingsondersteuning (Pels, 1998).

Wat betreft achtergrondkenmerken van migrantenouders kan ook gekeken worden naar de variabelen verblijfsduur in Nederland en acculturatieniveau. Verondersteld wordt dat verblijfsduur ervoor zorgt dat migranten geleidelijk de opvoedingspraktijken en waarden van de dominante cultuur overnemen (De Haan, 2008), waardoor volgens Dogan en collega's (2005) aansluiting bij reguliere instanties minder bemoeilijkt wordt. Ook vanwege acculturatie is het volgens Eldering (2006) waarschijnlijk dat migrantengezinnen gaandeweg aspecten van de Nederlandse cultuur overnemen. Acculturatie is een langdurig proces van verandering dat ontstaat wanneer individuen en groepen van verschillende culturele achtergronden met elkaar in contact komen (Berry, 1980; Eldering, 2006). Gebaseerd op de mate waarin migranten georiënteerd zijn op de dominante cultuur en de mate waarin zij vasthouden aan hun oorspronkelijke cultuur kunnen volgens Berry (1980, 1997, 2005) vier acculturatiestrategieën onderscheiden worden, namelijk integratie, segregatie, assimilatie en marginalisatie. Acculturatie kan ervoor zorgen dat opvoedpraktijken van migranten meer gaan lijken op deze van de dominante meerderheid (Pels, 1998; Stevens et al., 2007). Meer geaccultureerde moeders zouden daardoor mogelijk minder belemmeringen ondervinden om deel te nemen aan opvoedingsondersteuning van reguliere organisaties (Dogan et al., 2005). Ook is uit onderzoek naar voren gekomen dat niet-westerse migrantenmoeders die meer op de Nederlandse samenleving georiënteerd waren en de Nederlandse taal beter beheersten eerder bestaande formele opvoedingsondersteunende voorzieningen opzochten (Pels, 1998).

5.3 Vragen en problemen

In onderzoek is nagegaan op welke gebieden vragen en problemen van opvoeders betrekking hadden. Zo is uit onderzoek van Rekers (2007) gebleken dat ouders die opvoedingsteun hebben ontvangen vooral vragen hadden over ongehoorzaamheid en de ontwikkeling en gezondheid van kinderen, gevolgd door de opvoedingsaanpak in het algemeen, het stellen van grenzen en straffen. Op basis van de Landelijke Jeugdmonitor kan hieraan worden toegevoegd dat niet-westerse allochtone ouders in Nederland zich vaker dan autochtone ouders zorgen maakten over gedragsproblemen van hun kinderen (CBS, 2008d). Migrantenouders blijken bovendien vaker problemen bij hun kinderen waar te nemen op sociaal gebied, besteding van hun vrije tijd en verdrietige en depressieve gevoelens (Van Bergen et al., 2005).

6. Motivaties en barrières voor deelname aan opvoedingsondersteuning

Verschillende factoren kunnen een rol spelen bij de keuze van migrantenmoeders al dan niet deel te nemen aan opvoedingsondersteuning. Uit onderzoek van Spoth en Redmond (1995) bleek dat de neiging van ouders om deel te nemen aan opvoedingsondersteuning direct bepaald werd door zogenaamde ‘waargenomen voordelen’ en ‘barrières’. Waargenomen voordelen vormden redenen om een opvoedprogramma te volgen en barrières hadden betrekking op factoren die ouders er juist van konden weerhouden te participeren. Hieronder zal uitgebreider ingegaan worden op mogelijke motivaties van opvoeders om deel te nemen aan opvoedingsondersteuning en op wat hen wellicht motiveert van deelname af te zien.

6.1 Algemene motivaties

Bestaande literatuur wijst op uiteenlopende motieven voor deelname aan opvoedingsondersteuning. Hararchi, Catalano en Hawkins (1997) hebben bijvoorbeeld in de Verenigde Staten onderzoek gedaan onder 455 ouders met een etnische minderheidsstatus en ontdekten dat interesse voor de onderwerpen van een opvoedprogramma de belangrijkste motivatie was voor deelname. De meeste participanten in een studie van Gross, Julion en Fogg (2001) hadden daarentegen als voornaamste drijfveer dat ze betere opvoeders wilden zijn. Andere genoemde redenen waren: nieuwsgierigheid, kennis vergaren over kinderen van een bepaalde leeftijd, hulp ontvangen bij moeilijk kindgedrag, de relatie en communicatie met het kind verbeteren, opvoedingsvaardigheden leren en het plezierig vinden een opvoedprogramma te volgen. Een ander belangrijk motief voor het volgen van een opvoedprogramma betreft het ontmoeten van andere opvoeders en het uitwisselen van ervaringen (Gross et al., 2001; Prinsen et al., 2005). Hiermee in overeenstemming heeft onderzoek van Adriaensens en

Koopmans (2005) aangetoond dat een deel van de respondenten een oudercursus volgde omdat zij benieuwd waren naar hoe andere opvoeders met hun kinderen omgaan. Daarnaast gaven ouders in dit onderzoek als reden voor deelname aan dat zij tips wilden ontvangen, hun kind beter wilden begrijpen en beter met hun kind om wilden kunnen gaan. Verder is uit andere studies gebleken dat ouders van kinderen met gedragsproblemen opvoedsteun wilden ontvangen, daar zij wensten dat het kind zou veranderen en zij bereid waren hun eigen opvoedingsgedrag aan te passen (Nock, Ferriter & Holmberg, 2007; Nock & Photos, 2006).

6.2 Specifieke motivaties

Migrantenouders kunnen specifieke redenen hebben om te kiezen voor opvoedingsondersteuning van een MZO in plaats van steun van een reguliere instelling. Zo zouden allochtone zelforganisaties beter aansluiten bij de behoeften van migrantengezinnen. Ze houden bijvoorbeeld meer rekening met de taal en culturele achtergrond van de gezinnen. (Cordero-Guzmán, 2004, Pels, 1998; S. Tan, persoonlijke communicatie, 13 maart, 2009). Daarnaast heerst er bij MZO's geen 'negen tot vijf mentaliteit' en kan er flexibel en snel ingespeeld worden op problemen in gezinnen. Zelforganisaties zijn namelijk minder dan reguliere instellingen gebonden aan het werken volgens een vast stramien binnen (wettelijk) vastgestelde kaders. Daarnaast bereiken MZO's makkelijker hun doelgroep, omdat zij doorgaans dichtbij hun doelgroep zijn gevestigd en er bovendien bewust veel gewerkt wordt aan het winnen van vertrouwen. Dit wordt mede mogelijk gemaakt door het organiseren van laagdrempelige activiteiten, zoals Arabische les. Ook wordt de vertrouwensrelatie versterkt door ouders overal bij te staan en het bieden van praktische steun. MZO's investeren dus in een goede relatie met de doelgroep, waardoor migrantenouders wellicht eerder geneigd zijn een beroep op hen te doen voor opvoedsteun (Dogan et al., 2005; Van Heerwaarden, 2009; S. Tan, persoonlijke communicatie, 13 maart, 2009). Op basis van verschillende bronnen zijn dus diverse factoren naar voren gekomen die een (opvoedcursus van een) MZO aantrekkelijk maken voor migranten. Echter kan een kanttekening geplaatst worden bij deze bronnen, omdat veelal niet duidelijk is hoe de beweringen van de auteurs tot stand zijn gekomen.

6.3 Algemene Barrières

De keuze om deel te nemen aan opvoedingsondersteuning wordt ook bepaald door factoren die ouders ervan kunnen weerhouden opvoedingsondersteuning te ontvangen. Zo kunnen zich praktische obstakels voordoen, zoals verplichtingen op het gebied van werk, school, kinderen en familie (Van den Berg et al., 2005; Gross et al., 2001). Gebrek aan tijd wordt dan ook

frequent door ouders als belemmerende factor aangewezen (Heinrichs, 2005; Spoth & Redmond, 2000). Bovendien kan het voorkomen dat opvoeders medische problemen hebben of geconfronteerd worden met stressvolle gebeurtenissen (e.g., scheiding of financiële crisis) waardoor ze niet in staat zijn een opvoedcursus bij te wonen. Verder kan deelname aan een opvoedcursus beïnvloed worden door verschillende persoonlijke barrières. Ouders kunnen zich bijvoorbeeld niet op hun gemak voelen in een groep en een drempel ervaren om met anderen over hun privé-situatie te praten (Lochman, 2000; Van den Berg et al., 2005). Daarnaast wijzen Lochman (2000) en Prinz en Sanders (2007) erop dat opvoeders het gevoel kunnen hebben dat een opvoedcursus impliceert dat zij bekritiseerd en berispt worden. Zij kunnen opvoedingsondersteuning dan ook als stigmatiserend en vernederend ervaren, wat een reden kan vormen af te zien van deelname. Uiteraard is het ook mogelijk dat ouders simpelweg niet op de hoogte zijn van bestaande activiteiten op het gebied van opvoedingsondersteuning en derhalve niet participeren (Van den Berg et al., 2005; Van Bergen et al., 2005; CBS 2008d).

6.4 Specifieke barrières

Naast de hierboven genoemde belemmeringen kunnen migrantenouders barrières ervaren die meer van toepassing zijn op reguliere opvoedingsondersteuning dan op initiatieven vanuit de migrantenpopulatie zelf. Zo kunnen reguliere instellingen onder migrantengezinnen een negatief imago hebben, welke bijvoorbeeld voort kan komen uit wantrouwen dat gebaseerd is op eerdere negatieve ervaringen met reguliere hulpverlening. Daarnaast wordt bemoeienis van instellingen ook wel gelijkgesteld met problemen, waardoor ouders onder andere angst kunnen hebben voor het ingrijpen van instellingen en bijvoorbeeld bang zijn dat hun kinderen uit huis worden geplaatst (Dogan et al., 2005; Van Heerwaarden, 2009; S. Tan, persoonlijke communicatie, 13 maart, 2009). Bovendien geven Dogan en collega's (2005) aan dat gezinnen over instanties eerder negatieve in plaats van positieve verhalen horen. Vanwege negatieve beeldvorming kunnen allochtonen minder snel geneigd zijn ondersteuning te vragen van reguliere organisaties (CBS, 2008d; Van Heerwaarden, 2009).

Daarnaast kan het voorkomen dat de werkwijze en het aanbod van reguliere instanties niet adequaat aansluiten bij de cultuur van migrantengezinnen, daar vanuit een westers referentiekader wordt geopereerd (Dogan et al., 2005; S. Tan, persoonlijke communicatie, 13 maart, 2009). Volgens Pels (1998) wordt in reguliere opvoedingsondersteunende activiteiten bovendien weinig expliciet aandacht geschonken aan cultuurverschillen met bijbehorende spanningen en dilemma's. Hierbij aansluitend heeft buitenlands onderzoek uitgewezen dat

migrantenouders het gevoel hadden dat reguliere opvoedingsondersteuning ‘niet voor hen bedoeld was’, veelal vanwege de manier waarop opvoedingstechnieken en strategieën in deze opvoedingsprogramma’s werden aangeboden. Bovendien waren de waarden waarop deze programma’s gebaseerd waren niet in overeenstemming met hun eigen waarden (Barlow, Shaw & Stewart-Brown, 2004; Butt & Box, 1998). Verder kunnen migrantenmoeders angstig zijn om naar een onbekende plek te gaan en kunnen zij op weerstand stuiten van hun man of andere familieleden om deel te nemen aan een opvoedingsondersteunende activiteit van een reguliere organisatie (Van den Berg et al., 2005; Spoth & Redmond, 2000). Verschillende bronnen wijzen dus op barrières die meer op zouden gaan voor reguliere instanties. Voor een deel van deze bronnen geldt echter dat onduidelijk is hoe de aannames tot stand zijn gekomen, waardoor hier gaan harde conclusies aan verbonden kunnen worden.

7. Versterking

‘Empowerment’ is een kenmerk van effectieve opvoedingsondersteuning (Hermanns et al., 2005a). De bekendheid van het concept ‘empowerment’ is de laatste jaren toegenomen in Nederland en de introductie ervan heeft gezorgd voor een verschuiving van het denken in termen van tekortkomingen en negatieve factoren naar termen van kracht en welzijn (Delahaij, 2004; Zimmerman, 2000). Hoewel er geen eenduidige omschrijving van het begrip bestaat wordt vaak verwezen naar de definitie die Rappaport (1984) hanteert. Hij omschrijft ‘empowerment’ kort gezegd als een proces waarbij mensen, organisaties of gemeenschappen meer controle verwerven over hun leven. Hierbij worden verschillende niveaus onderscheiden waarop ‘empowerment’ zich voor kan doen, waaronder op individueel en gemeenschapsniveau (Zimmerman, 2000). In dit rapport zal veelal het woord ‘versterking’ gebruikt worden als Nederlands alternatief voor het anglicisme ‘empowerment’.

7.1 Versterking op gemeenschapsniveau

Wanneer een gemeenschap pogingen onderneemt om de gemeenschap te verbeteren kan gesproken worden van versterking op gemeenschapsniveau. Een gemeenschap betreft een groep mensen die op enigerlei wijze met elkaar verbonden zijn, zoals een groep migranten die op basis van etniciteit verbonden zijn (Delahaij, 2004; Zimmerman, 2000). Versterking op gemeenschapsniveau wordt ook wel omschreven als het bevrijden van de gemeenschap uit een onderdrukte positie in de maatschappij door middel van sociale actie (Hermanns et al., 2005a). Op dit niveau van versterking wordt gestreefd naar het ‘empoweren’ van leden van de gemeenschap en de verbetering van de kwaliteit van leven van deze leden (Zimmerman,

2000). Zelforganisaties van migranten kunnen dan ook in het licht geplaatst worden van ‘gemeenschapsempowerment’, omdat zij zichzelf als collectief organiseren om de kwaliteit van leven van leden van hun (achtergestelde) migrantengemeenschap te verbeteren.

7.2 Versterking op individueel niveau

Hoewel ‘empowerment’ dus ook op collectief niveau kan plaatsvinden staat in dit onderzoek vooral versterking op individueel niveau centraal, omdat het hier draait om de individuele gevoelens van versterking als opvoeder van moeders. Naar individuele versterking wordt ook wel gerefereerd als psychologische versterking (Zimmerman, 1990, 2000). Psychologische versterking heeft betrekking op het versterken van individuen binnen hun eigen sociale context, waardoor zij beter in staat gesteld worden controle over hun leven te krijgen. Door het aanreiken van vaardigheden en informatie kunnen individuen competenties ontwikkelen, waardoor hun gevoel van controle toeneemt (Hermanns et al., 2005a). Versterking op individueel niveau wordt ook wel omschreven als een combinatie van ten eerste, een gevoel van persoonlijke controle, ten tweede, een bewustzijn van de omgeving en elementen die het uitoefenen van controle kunnen belemmeren of versterken en, tot slot, gedragingen die nodig zijn om controle uit te oefenen. Deze drie aspecten van worden ook wel de intrapersonlijke, interactionele en gedragscomponent genoemd (Delahaij, 2004; Zimmerman, 1995, 2000).

Naast deze componenten kan ook onderscheid gemaakt worden tussen versterking als proces en uitkomst. Een proces is ‘empowering’ wanneer het individuen helpt bepaalde vaardigheden te ontwikkelen die hen in staat stellen zelf problemen op te lossen en beslissingen te nemen. De uitkomst van een dergelijk proces is een operationalisatie van ‘empowerment’ en verwijst naar een bepaald niveau van versterking dat een individu verworven heeft (Zimmerman, 2000). Wat betreft de uitkomst van opvoedingsondersteuning kan volgens Damen en Veerman (2005) een verder onderscheid worden gemaakt tussen een attitude- en een gedragsverandering. Uitkomsten van een ‘empowering’ proces kunnen hierbij beschreven worden in termen van het besef van beheersing van de situatie waarin ouders verkeren en in termen van de actuele beheersing van ouders om de situatie waarin ze verkeren daadwerkelijk te beïnvloeden (Damen en Veerman, 2005).

7.3 Versterken van opvoeders door opvoedingsondersteuning

Studies wijzen op het belang van het versterken van opvoeders (zie Bijlage 4). Uit onderzoek blijkt namelijk dat het versterken van opvoeders geassocieerd kan worden met een verbeterd functioneren van opvoeders en positievere kinduitkomsten (e.g., Graves & Shelton, 2007;

Veerman, Ten Brink, Slot & Scholte, 2003). Volgens Singh en collega's (1995) kan versterking bij ouders bewerkstelligd worden wanneer zij beschikken over kennis, vaardigheden en middelen die hen helpen controle te krijgen over hun leven. Daar ouders door middel van een interventie hun kennis en vaardigheden kunnen vergroten kan opvoedingsondersteuning bijdragen aan het versterken van opvoeders. Kleinschalig Nederlands onderzoek heeft bijvoorbeeld uitgewezen dat ouders zich door het ontvangen van gezinsondersteuning meer gesterkt voelden als opvoeder, wat tot uiting kwam in attitude- en gedragsveranderingen (Damen en Veerman, 2005).

Ook buitenlandse studies hebben uitgewezen dat opvoedingsondersteuning kan leiden tot een zekere mate van versterking bij opvoeders. Zo kwam uit een review van Kane en collega's (2007) naar voren dat 'empowerment' van opvoeders verhoogd kan worden door middel van opvoedsteun. In deze review is gekeken naar kwalitatief onderzoek waarin gelet is op het perspectief van ouders die groepsgerichte oudercursussen hebben gevolgd. Door hun deelname bleken ouders zich competentier te voelen en actief op zoek te gaan naar steun van andere opvoeders. Kane en collega's (2007) concludeerden dat opvoedingsondersteuning bijdroeg aan het verwerven van kennis, vaardigheden en begrip en dat dit, in combinatie met ondersteuning van andere deelnemers, ouders in staat stelde weer controle te krijgen en een gevoel kon bezorgen dat ze de situatie beter aankonden. Ook Bloomfield en Kendall (2007) lieten in hun onderzoek onder 356 ouders zien dat het gevoel van versterking bij ouders van verschillende etnische groepen toe kan nemen door het volgen van een opvoedcursus. Met een voor- en nameting ontdekten zij bij ouders namelijk een toename van het gevoel van eigen-effectiviteit, een belangrijk onderdeel van de intrapersonlijke component van individuele versterking. Geconcludeerd kan worden dat opvoedingsondersteuning opvoeders kan versterken, wat van belang is gezien de positieve effecten hiervan op kinduitkomsten, ouderuitkomsten en opvoedingspraktijken.

8. Conclusies

8.1 Kenmerken van deelnemers aan opvoedingsondersteuning

Op basis van literatuur worden verschillen in kenmerken verwacht tussen migrantenmoeders die deel hebben genomen aan een cursus van de GG&GD enerzijds en een MZO anderzijds. Verondersteld wordt dat MZO's beter in staat zijn zogenaamde 'moeilijk bereikbare' of 'nog niet bereikte' doelgroepen te bereiken. Deze doelgroepen hebben met diverse risicofactoren te maken, waaronder werkloosheid (Dogan et al., 2005; ZonMw, 2008). Vandaar dat verwacht wordt dat moeders die een cursus van een MZO volgen vaker geen werk hebben dan moeders

die deelnemen aan een cursus van de GG&GD. In dezelfde trant verwachten we dat moeders die een cursus volgen bij een MZO relatief vaker alleenstaand zijn. Bij éénundergezinnen zijn namelijk veel risicofactoren aanwezig die kenmerkend zijn voor groepen die reguliere instellingen moeilijk kunnen bereiken, maar die met een andere benadering wellicht wel bereikt kunnen worden (Van den Berg et al., 2005; Dogan et al., 2005).

Ook met betrekking tot andere achtergrondkenmerken worden verschillen verwacht. Volgens Dogan en collega's (2005) kan aansluiting bij reguliere voorzieningen bemoeilijkt worden wanneer onder meer opvattingen, normen en waarden van gezinnen niet in overeenstemming zijn met die van autochtoon Nederlandse gezinnen en Nederlandse instellingen. Verwacht wordt dat deze aansluiting minder bemoeilijkt wordt bij hoger opgeleide en meer geaccultureerde migrantenmoeders met een langere verblijfsduur in Nederland, omdat hun opvattingen en praktijken meer overeenkomen met die van de dominante middenklasse en instellingen. Zo bleek uit onderzoek onder migrantengezinnen in Nederland dat doelen, denkbeelden en opvoedingsgedrag van hoger opgeleide moeders 'moderner' waren en dichter stonden bij die van autochtone moeders (Nijsten, 1998; Pels, 1998; Pels & De Haan, 2003). Daarnaast wordt verondersteld dat verblijfsduur ervoor zorgt dat migranten geleidelijk opvoedingspraktijken en waarden van de dominante cultuur overnemen (De Haan, 2008). Ook het proces van acculturatie kan ervoor zorgen dat migrantengezinnen gaandeweg aspecten van de Nederlandse cultuur overnemen en dat hun opvoedingspraktijken meer gaan lijken op deze van de dominante meerderheid (Eldering, 2006; Pels, 1998). Bovendien is uit onderzoek van Pels (1998) gebleken dat beter opgeleide en meer op de Nederlandse samenleving georiënteerde migrantenmoeders meer interesse hadden voor het aanbod van professionals op het gebied van opvoedingsondersteuning en deze voorzieningen ook eerder opzochten. Uit bovenstaande kan afgeleid worden dat de afstand tot bestaande reguliere voorzieningen geringer lijkt te zijn voor hoger opgeleide, meer geaccultureerde migrantenmoeders met een langere verblijfsduur in Nederland. De verwachting is dan ook dat deze moeders eerder een cursus van een GG&GD zullen volgen en dat lager opgeleide, minder geaccultureerde migrantenmoeders die korter in Nederland woonachtig zijn eerder geneigd zullen zijn deel te nemen aan een cursus van een MZO.

8.2 Motivaties en barrières voor deelname aan opvoedingsondersteuning

Gebaseerd op onderzoek van Spot en Redmond (1995) wordt verwacht dat deelname van migrantenmoeders aan een opvoedcursus van de GG&GD of een MZO bepaald kan worden door factoren die hen motiveerde dan wel belemmerde een cursus te volgen. Verwacht wordt

dat moeders die een cursus van de GG&GD dan wel een MZO hebben gevolgd diverse drijfveren hebben voor hun deelname, omdat uit binnen- en buitenlands onderzoek onder ouders uiteenlopende motivaties naar voren gekomen zijn om te participeren in opvoedingsondersteuning (e.g., Adriaensens & Koopmans, 2005; Gross et al., 2001; Hararchi et al., 1997). Deze betreffen bijvoorbeeld interesse, nieuwsgierigheid, kennis vergaren, verbeteren van de omgang met kinderen, opvoedingsvaardigheden versterken en ervaringen uitwisselen. Ook verwachten we dat moeders die een cursus van de GG&GD of een MZO hebben gevolgd deels dezelfde drempels ervaren. Studies waarin gelet is op factoren die ouders kunnen belemmeren opvoedsteun te ontvangen wezen namelijk op diverse praktische en persoonlijke barrières, zoals onbekendheid met het aanbod, gebrek aan tijd en zich ongemakkelijk voelen in groep (e.g., Van den Berg et al., 2005; Gross et al., 2001; Lochman, 2000).

Daarnaast wordt verwacht dat migrantenmoeders voorkeur kunnen hebben voor het volgen van een opvoedcursus van een MZO. Dit heeft enerzijds te maken met barrières die moeders kunnen ervaren om een opvoedcursus van de GG&GD bij te wonen. Zo wijzen Nederlandse bronnen erop dat reguliere instellingen onder migrantengezinnen een negatief imago kunnen hebben, waardoor zij minder snel geneigd zijn steun te vragen van een dergelijke instelling (CBS, 2008d; Van Heerwaarden, 2009). Verwacht wordt dan ook dat moeders in de huidige studie vanwege negatieve beeldvorming minder geneigd zijn te participeren in een cursus van de GG&GD. Daarnaast wordt verwacht dat migrantenmoeders het gevoel kunnen hebben dat de opvoedcursus van de GG&GD onvoldoende bij hun culturele achtergrond aansluit. Volgens Dogan en collega's (2005) en Tan (persoonlijke communicatie, 13 maart, 2009) kan het namelijk zijn dat de werkwijze en het aanbod van reguliere instanties niet adequaat aansluiten bij de cultuur van migrantengezinnen, daar vanuit een westers referentiekader wordt geopereerd. Volgens Pels (1998) wordt in meer reguliere opvoedingsondersteunende activiteiten bovendien weinig expliciet aandacht geschonken aan cultuurverschillen met bijbehorende spanningen en dilemma's. Ook bleek uit buitenlands onderzoek dat migranten het gevoel hadden dat reguliere opvoedingsondersteuning 'niet voor hen bedoeld was' (Barlow, Shaw & Stewart-Brown, 2004; Butt & Box, 1998). Andere in onderzoek naar voren barrières die migrantenmoeders mogelijk ervaren om een opvoedcursus van de GG&GD te volgen zijn angst om naar een onbekende plek te gaan en weerstand van hun partner of familieleden (Van den Berg et al., 2005; Spoth & Redmond, 2000).

Anderzijds kunnen kenmerken van de MZO's zelf of hun cursussen een rol spelen bij de keus van migrantenmoeders om opvoedingsondersteuning te wensen van een dergelijke zelforganisatie. Zelforganisaties houden bijvoorbeeld meer rekening met de culturele

achtergrond en taal van de migrantengezinnen (Cordero-Guzmán, 2004; Pels, 1998; S. Tan, persoonlijke communicatie, 13 maart, 2009). Daarnaast wordt verwacht dat moeders een cursus van een MZO kunnen prefereren vanwege de werkwijze van zelforganisaties. Bij deze organisaties zou namelijk geen zogenaamde ‘negen tot vijf mentaliteit’ heersen en MZO’s zijn minder gebonden aan regels, waardoor ze flexibeler kunnen handelen en beter in kunnen spelen op de situatie van migrantengezinnen. Verder zouden MZO’s makkelijker hun doelgroep bereiken, omdat zij doorgaans dichtbij hun doelgroep zijn gevestigd en er veel gewerkt wordt aan het winnen van vertrouwen (Dogan et al., 2005; Van Heerwaarden, 2009; S. Tan, persoonlijke communicatie, 13 maart, 2009). Door deze nabijheid en de investering in een vertrouwensband met de doelgroep zijn migrantenmoeders wellicht eerder geneigd een beroep op een MZO te doen voor ondersteuning bij de opvoeding.

8.3 Versterking van opvoeders

Daarnaast wordt verwacht dat migrantenmoeders zich als opvoeder versterkt zullen voelen door hun deelname aan een cursus van de GG&GD of een MZO. Door middel van opvoedingsondersteuning kunnen namelijk kennis en vaardigheden van ouders vergroot worden die hen helpen controle te krijgen over hun leven, waardoor volgens Singh en collega’s (1995) versterking bij ouders bewerkstelligd kan worden. Onderzoek heeft aangetoond dat opvoedsteun inderdaad kan bijdragen aan het verhogen van de mate waarin opvoeders zich versterkt voelen (e.g., Bloomfield & Kendall, 2007; Damen & Veerman, 2005; Kane et al., 2007). Wegens gebrek aan geschikt onderzoek kunnen nauwelijks uitspraken gedaan worden over verwachte verschillen tussen de twee groepen moeders die in het huidige onderzoek participeren. Wel kan verondersteld worden dat moeders die een opvoedcursus van een MZO gevolgd hebben zich mogelijk in enigszins hogere mate gesterkt zullen voelen, omdat MZO’s van zichzelf een meer ‘empowering’ karakter lijken te hebben. Allochtone zelforganisaties kunnen namelijk in het licht geplaatst worden van gemeenschapsversterking, waarbij wordt gestreefd naar het ‘empoweren’ van leden van de gemeenschap en de verbetering van de kwaliteit van leven van deze leden (Delahaij, 2004; Zimmerman, 2000).

DEEL 2: HUIDIGE EMPIRISCHE STUDIE

Het tweede deel van dit rapport heeft betrekking op de huidige empirische studie. Hieronder zullen eerst de probleemstelling, relevantie en onderzoeksvragen van dit onderzoek besproken worden. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de methoden van dit onderzoek en zullen de kwantitatieve en kwalitatieve resultaten gerapporteerd worden. In de discussie worden de

resultaten besproken en worden tekortkomingen van de huidige studie benoemd, alsmede aanbevelingen voor toekomstig onderzoek. Daarna worden de belangrijkste bevindingen samengevat in de conclusies en wordt tot slot ingegaan op implicaties van deze studie.

1. Huidige Studie

Opvoedingsondersteuning voor migranten vormt in Nederland een actueel aandachtspunt (ZonMw, 2008). Deze omvangrijke groep heeft namelijk te maken met diverse factoren die een ongunstige invloed kunnen uitoefenen op de opvoedingspraktijken van migrantenouders, welke vervolgens een negatieve weerslag kunnen hebben op kinduitkomsten (CBS, 2008a; Eldering, 2006). Door de aanwezigheid van een cumulatie van risicofactoren stijgt bovendien de kans opvoedingsproblemen in migrantengezinnen (Hermanns et al., 2005b). Migrantenouders ondervinden dan ook relatief vaak problemen in de opvoeding en hebben behoefte aan opvoedingsondersteuning (Van Bergen et al., 2005; Zeijl et al., 2005). Talrijke instanties in Nederland, waaronder de GG&GD Utrecht en migrantenzelforganisaties (MZO's) in Utrecht, bieden opvoedingsondersteuning aan migrantengezinnen (Programmabureau Jeugd, 2004).

Bestaande kennis over het huidige ondersteuningsaanbod voor allochtone gezinnen is echter behoorlijk versnipperd. Kennis over het bereik en effect van opvoedingsondersteuning is schaars en gebrekkig (Beekhoven et al., 2008). Ook over motieven om deel te nemen aan een opvoedcursus van een reguliere instelling dan wel een MZO is nauwelijks adequate literatuur beschikbaar. Bovendien gaat er doorgaans amper aandacht uit naar activiteiten die vanuit migrantenpopulaties zelf worden uitgevoerd. Er wordt louter aandacht besteed aan goed gedocumenteerde opvoedprogramma's (Beekhoven et al., 2008). De huidige studie wordt dan ook uitgevoerd teneinde een bijdrage te leveren aan bestaande kennis. Met dit onderzoek wordt getracht inzicht te krijgen in verschillen tussen migrantenmoeders die een opvoedcursus gevolgd hebben van de GG&GD enerzijds en een MZO anderzijds. De vergelijking heeft betrekking op kenmerken van de moeders, beweegredenen van de moeders om deel te nemen aan de ondersteuning en de mate waarin moeders zich als opvoeder versterkt voelen door de cursus. Een studie waarin een dergelijke vergelijking wordt gemaakt heeft nog niet eerder plaatsgevonden en vormt dan ook een verrijking van de bestaande literatuur op het gebied van opvoedingsondersteuning aan migrantenouders.

Deze studie is niet alleen relevant vanwege de bijdrage die het levert aan bestaande literatuur, maar ook vanwege inzichten die het kan opleveren voor de praktijk. Door zicht te krijgen op wat migrantenmoeders motiveert al dan niet een cursus te volgen kunnen bijvoorbeeld handvatten geboden worden om de werving van deelnemers of de

opvoedcursussen aan te passen, waarmee het bereik van de opvoedsteun vergroot kan worden. Daarnaast kan duidelijk worden of moeders die bereikt worden door de GG&GD of een MZO overeenkomstige kenmerken hebben of dat de twee typen organisaties een andere populatie bereiken. Door het letten op kenmerken van bereikte moeders kan mogelijk duidelijk worden welke migrantenmoeders noch door de GG&GD, noch door de bij dit onderzoek betrokken MZO's bereikt worden. Hier kan in de toekomst op ingespeeld worden. Tot slot is het van belang te achterhalen of moeders zich door het volgen van een opvoedcursus versterkt voelen als opvoeder, daar 'empowerment' een kenmerk is van effectieve opvoedingsondersteuning. Bovendien is versterking belangrijk om te meten vanwege de samenhang met het functioneren van opvoeders en kinduitkomsten (e.g., Veerman et al., 2003). Wanneer blijkt dat migrantenmoeders die deel hebben genomen aan een cursus van de GG&GD dan wel van een MZO zich niet of nauwelijks gesterkt voelen kan gekeken worden hoe de cursussen zodanig aangepast worden zodat ze wel een 'empowerende' uitwerking hebben.

De vraagstelling die ten grondslag ligt aan deze studie is driedelig. Ten eerste wordt nagegaan of er een verschil is met betrekking tot kenmerken van migrantenmoeders die deel hebben genomen aan een opvoedcursus van enerzijds de GG&GD en anderzijds een migrantenzelforganisatie. Hierbij worden diverse variabelen in acht genomen, zoals de leeftijd van de moeders, kindertal, gezins- en werksituatie, opleidings- en acculturatieniveau en verblijfsduur in Nederland en wordt gelet op opvoedingsvragen- en problemen. Op basis van literatuur worden verschillen in kenmerken verwacht tussen moeders die een cursus hebben gevolgd van de GG&GD enerzijds en een MZO anderzijds (zie Deel 1, paragraaf 8.1).

Ten tweede wordt onderzocht wat migrantenmoeders motiveert om deel te nemen aan een opvoedcursus van de GG&GD dan wel van een migrantenzelforganisatie. Hierbij wordt niet alleen gelet op beweegredenen die moeders hebben om een cursus te volgen, maar ook op hun motivatie om juist bij de GG&GD dan wel bij een MZO een cursus te volgen. Hierbij aansluitend zal achterhaald worden welke barrières moeders kunnen ervaren om deel te nemen aan een opvoedcursus van de GG&GD of een MZO. Gebaseerd op beschikbare bronnen zijn in paragraaf 8.2 van Deel 1 verwachte resultaten geformuleerd (zie pagina 22).

Ten derde wordt achterhaald of er een verschil is tussen migrantenmoeders die deel hebben genomen aan een opvoedcursus van de GG&GD en migrantenmoeders die een cursus hebben gevolgd van een migrantenzelforganisatie wat betreft de mate waarin zij zich als opvoeder versterkt voelen door de ondersteuning. De verwachte uitkomsten ten aanzien van deze onderzoeksvraag zijn weergegeven in paragraaf 8.3 van Deel 1 (zie pagina 24).

2. Methoden

2.1 Design

In de huidige studie is gebruik gemaakt van een ‘mixed-method design’. Dit houdt in dat zowel kwantitatief als kwalitatief onderzoek heeft plaatsgevonden, waarbij gebruik is gemaakt van respectievelijk vragenlijsten en interviews. De enquêtes en interviews zijn éénmalig bij de respondenten afgenomen in de vorm van een nameting. De respondenten zijn wegens tijdsdruk geselecteerd door middel van een gemaks- en doelgerichte steekproeftrekking. De steekproef bestond uit migrantenmoeders die deel hadden genomen aan een opvoedcursus van de GG&GD én uit migrantenmoeders die een opvoedcursus gevolgd hadden bij een Turkse of Marokkaanse zelforganisatie. Deze twee groepen zijn in dit onderzoek vergeleken. Daarnaast hebben voorlichters van de GG&GD en MZO’s geparticipeerd als informanten in dit onderzoek. Zij zijn éénmalig geïnterviewd. Dit betekent dat niet alleen op methodologisch gebied sprake was van triangulatie, maar ook wat betreft de betrokken databronnen.

2.2 Procedure

In de periode van januari 2009 tot en met april 2009 zijn respondenten geworven ten behoeve van de kwantitatieve dataverzameling. De periode tussen de dataverzameling en het moment waarop de respondenten een opvoedcursus hadden gevolgd was gemiddeld langer bij moeders die een cursus van een MZO hadden gevolgd en besloeg hooguit drie maanden. Tijdens of na de laatste bijeenkomst van cursussen die migrantenmoeders hadden bijgewoond heeft de onderzoeker de aanwezigen steeds verzocht een vragenlijst in te vullen. Deze bijeenkomsten vonden plaats in scholen, buurthuizen en panden van de MZO’s. Daar een cursusbijeenkomst van de Turkse MZO niet doorging wegens waterschade is een deel van de migrantenmoeders die een opvoedcursus bij deze MZO hadden gevolgd telefonisch geworven. Bij deze moeders is vervolgens bij hen thuis of in het pand van de MZO een vragenlijst afgenomen. Vanwege een taalbarrière was het voor een groot deel van de respondenten geregeld noodzakelijk dat delen van de vragenlijst vertaald werden. Dit werd hoofdzakelijk gedaan door de voorlichters van de GG&GD en MZO’s, vrijwilligers en een stagiaire van de Turkse MZO.

Teneinde de kwalitatieve data te verzamelen zijn in februari, maart en april 2009 interviews afgenomen. Zo is een circa één uur durend interview afgenomen bij voorlichters van de GG&GD en de MZO’s, welke betrekking had op migrantenmoeders die een opvoedcursus bij hen hadden gevolgd. De interviews zijn opgenomen met een geluidsrecorder en vonden plaats bij de GG&GD en bij de MZO’s. Daarnaast is een deel van de moeders die aan het kwantitatieve gedeelte van het huidige onderzoek hebben meegewerkt benaderd voor deelname aan een interview. Wanneer moeders toestemden is vervolgens een afspraak

ingepland. Locaties waar de interviews zijn afgenomen betroffen scholen, buurthuizen, panden van de MZO's en woningen van de respondenten. Afhankelijk van de voorkeur van de respondenten zijn de interviews individueel of in duo's afgenomen. Wanneer een respondent de Nederlandse taal onvoldoende beheerste is de onderzoeker tijdens het interview ondersteund door een stagiaire van een MZO of door een andere respondent die als tolk kon fungeren. De duur van het interview varieerde van 25 tot 50 minuten.

Voorafgaand aan de afname van de vragenlijsten en interviews is de inhoud ervan en het onderzoek toegelicht. Daarnaast is de respondenten duidelijk gemaakt dat hun gegevens vertrouwelijk behandeld zouden worden en dat hun anonimiteit gewaarborgd zou zijn. Ook is alvorens de participanten geïnterviewd werden toestemming gevraagd een geluidsopname van het interview te maken. Aangezien een aantal respondenten hier bezwaar tegen had ontbreekt een geluidsopname van deze interviews. Na deelname aan het onderzoek hebben de respondenten een handzeepje ontvangen als blijk van waardering voor hun medewerking.

2.3 Participanten

In totaal heeft 94% van de benaderde migrantenmoeders deelgenomen aan het kwantitatieve gedeelte van het onderzoek, wat resulteerde in een steekproef van negentig moeders. Van deze moeders hadden er 49 een cursus gevolgd van de GG&GD en respectievelijk 27 moeders en 14 moeders van de betrokken Turkse MZO en Marokkaanse MZO. Van de moeders die een opvoedcursus van de GG&GD hadden gevolgd was 77.6% (n = 38) van Turkse afkomst en 18.4% (n = 9) van Marokkaanse afkomst. De twee overige moeders waren afkomstig uit Zuid-Korea en de Nederlandse Antillen. Moeders die een cursus bij de Turkse MZO hadden gevolgd waren Turks en respondenten die deel hadden genomen aan een cursus van de Marokkaanse MZO hadden, op één Irakese vrouw na, een Marokkaanse achtergrond. In de resultatensectie worden de achtergrondkenmerken van de moeders uitgebreider gepresenteerd.

Van de respondenten die hebben meegewerkt aan het kwantitatieve gedeelte van het onderzoek zijn er 23 tevens benaderd voor het kwalitatieve onderdeel van de huidige studie. Uiteindelijk zijn 17 migrantenmoeders geïnterviewd die een cursus hadden gevolgd bij de GG&GD (n = 9), dan wel de Turkse MZO (n = 6) of de Marokkaanse MZO (n = 2) (respons 74%). Van de respondenten was 70.6% van Turkse afkomst (n = 12) en 29.4% was Marokkaans (n = 5). De participanten waren gemiddeld ruim 32 jaar en woonden gemiddeld 18 jaar in Nederland. Van de respondenten had 29.4% hoogstens basisonderwijs gevolgd. De overige moeders waren hoger opgeleid, waarvan zeven moeders een Havo-, Vwo- of Mbo-diploma hadden gehaald. Tien participanten waren in het dagelijks leven huisvrouw en de

overige 41.2% werkte parttime of was werkloos. De respondenten waren op één uitzondering na getrouwd of woonden samen en hadden gemiddeld 2.76 kinderen in de leeftijd van 0 tot en met 24 jaar. Verder zijn twee voorlichters van de GG&GD geïnterviewd, alsmede een voorlichter van de Turkse zelforganisatie en de Marokkaanse zelforganisatie.

2.4 Kwantitatieve metingen

Leeftijd moeders. De moeders is gevraagd naar hun geboortedatum om hun leeftijd te kunnen bepalen op het moment dat bij hen de vragenlijst is afgenomen.

Gezinssituatie. De gezinssituatie van de respondenten is vastgesteld door hen te vragen of ze getrouwd waren of samen woonden, alleenstaand waren of gescheiden waren.

Opleidingsniveau. Het opleidingsniveau van de respondenten is achterhaald door hen te vragen hun hoogst afgeronde opleiding te rapporteren. Deze zelfgerapporteerde opleidingsniveaus zijn vervolgens omgezet in een score die het opleidingsniveau van de moeders representeerde op een zespuntsschaal: 0 = geen formele educatie, 1 = basisonderwijs, 2 = Vbo/Lbo, 3 = Vmbo-TL/Mavo, 4 = Havo/Vwo/Mbo, 5 = Hbo/Wo.

Werksituatie. De werksituatie van de participanten is achterhaald door te vragen welke van de volgende opties het meest op hen van toepassing was: ‘ik ben huisvrouw’, ‘ik werk fulltime’, ‘ik werk parttime’, ‘ik ben werkloos’, ‘anders, namelijk’.

Verblijfsduur in Nederland. Het aantal jaren dat de migrantenmoeders in Nederland woonden is bepaald door hen te vragen in welk jaar ze naar Nederland gemigreerd zijn.

Acculturatieniveau. De ‘Psychological Acculturation Scale’ (PAS) (Stevens, Pels, Vollebergh & Crijnen, 2004) is gebruikt om het acculturatieniveau van de migrantenmoeders vast te stellen. Dit meetinstrument bestaat uit een Nederlandse subschaal (NL-PAS) en een migranten subschaal (M-PAS), waarbij zes items de houding meten met betrekking tot de Nederlandse samenleving (e.g., ‘Nederlandse mensen hebben dezelfde ideeën en waarden als ik’) en zes items de houding van de moeders vaststellen met betrekking tot hun eigen etnische groep (e.g., ‘Ik begrijp Marokkaanse/Turkse mensen’). De respondenten gaven de mate waarin ze het eens waren met deze twaalf items aan op een vierpuntsschaal (1 = ‘helemaal niet mee eens’ en 4 = ‘helemaal mee eens’). In de huidige studie is één item verwijderd (‘Ik ben trots op de Marokkaanse/Turkse cultuur’), omdat deze op basis van een factoranalyse niet bij de M-PAS paste en bovendien de betrouwbaarheid verminderde van deze schaal. De alfa-coëfficiënten van de M-PAS en NL-PAS waren hierna respectievelijk .82 en .81. Op basis van de elf overgebleven NL-PAS en gehercodeerde M-PAS items is een nieuwe schaal gecreëerd, de PAS-totaal. Deze schaal mat het totale acculturatieniveau van de moeders,

waarbij lage scores op een laag acculturatieniveau duiden en hoge scores op een hoog acculturatieniveau. Voor deze schaal is een betrouwbaarheid van .76 gevonden.

Aantal en leeftijd kinderen. Om het aantal kinderen van de respondenten in kaart te brengen is hen gevraagd dit aantal te rapporteren. Daarnaast is de moeders gevraagd aan te geven tot welke leeftijdscategorie(ën) hun kind(eren) gerekend kon(den) worden, waarbij de volgende mogelijkheden gegeven zijn: 0-3 jaar, 4-7 jaar, 8-11 jaar, 12-18 jaar en 19-24 jaar.

Vragen en problemen. Op basis van verschillende bronnen (e.g., Van Bergen et al., 2005; Nijsten, 1998; Pels, 1998, 2000; Rekers, 2005) is een lijst samengesteld van gebieden waarop vragen of problemen van opvoeders betrekking op zouden kunnen hebben (zie Bijlage 5). Deze terreinen hadden enerzijds betrekking op de opvoeding van de moeders, waarmee bedoeld werd op gedragingen van de opvoeders (e.g., straffen en belonen). Anderzijds hadden de gebieden betrekking op kenmerken en gedragingen van kinderen (e.g., gehoorzamen en schoolprestaties). De respondenten konden meerdere gebieden aankruisen.

Versterking. Om de mate van versterking als opvoeder vast te stellen is gebruik gemaakt van het tweede deel van de 'Vragenlijst Empowerment Terugblik' van Damen en Veerman (2005). Dit deel betreft twee schalen die bestaan uit uitspraken met vijf antwoordmogelijkheden, variërend van 'zeer mee oneens' (1) tot 'zeer mee eens' (5). De eerste schaal, bestaande uit 11 uitspraken, meet het besef van beheersing van de participant als opvoeder, ook wel aangeduid met 'attitudeverandering' (e.g., 'Door de opvoedcursus heb ik een beter beeld van hoe ik mijn kinderen het beste kan opvoeden.'). Met behulp van de tweede schaal kan de actuele beheersing van de respondent als opvoeder gemeten worden, oftewel een 'gedragsverandering' (e.g., 'Door de opvoedcursus gedragen mijn kinderen zich vaker zoals ik dat wil.'). Deze schaal bestaat uit 12 uitspraken. Echter is in het huidige onderzoek één van deze uitspraken (item 56) niet meegenomen, daar deze bij het uittesten van de vragenlijst niet altijd begrepen werd of als lastig te beantwoorden werd getypeerd. Om dezelfde redenen zijn van de eerste schaal uitspraken 41, 42 en 45 niet voorgelegd aan de respondenten. De betrouwbaarheid van de uiteindelijk gebruikte schalen was .81 voor de eerste schaal en .84 voor de tweede schaal. Verder zijn deze twee schalen samengevoegd om een 'totale empowerment schaal' te vormen. Het alfacoefficiënt van deze schaal was .87.

2.5 Kwalitatieve metingen

Motivaties en barrières. Met behulp van verschillende interviewvragen is achterhaald wat de respondenten motiveerde om deel te nemen aan een opvoedcursus van de GG&GD dan wel van een MZO. De moeders is bijvoorbeeld gevraagd waarom zij een opvoedcursus hebben

gevolgd en waarom zij die cursus bij de GG&GD dan wel een MZO hadden gevolgd en niet bij een andere organisatie. Daarnaast is hen gevraagd wat voor hen redenen (zouden kunnen) zijn niet deel te nemen aan een opvoedcursus. Bovendien is aan de voorlichters van de GG&GD en de MZO's gevraagd wat volgens hen voor migrantenmoeders beweegredenen of juist barrières vormen om een opvoedcursus van de GG&GD dan wel een MZO te volgen.

Vragen en problemen. Respondenten is tijdens een interview gevraagd op welke gebieden zij problemen of vragen hadden met betrekking tot de opvoeding en kinderen. Bij gebieden die betrekking hadden op de opvoeding is gekeken naar opvoedingsgedragingen van de moeders zelf. Bij gebieden die betrekking hadden op kinderen is gelet op gedragingen of kenmerken van kinderen. Daarnaast is aan voorlichters gevraagd een beeld te schetsen van de problemen en vragen die cursisten hadden met betrekking tot de opvoeding en kinderen.

Versterking. Om kwalitatieve data te verzamelen over de mate waarin moeders zich gesterkt voelden als opvoeder is de respondenten tijdens een interview gevraagd in welke mate zij zich versterkt voelden als opvoeder door het volgen van een opvoedcursus. Bovendien zijn open vragen gesteld die afgeleid zijn van de 'Vragenlijst Empowerment Terugblik' (Damen & Veerman, 2005). Hierbij is gevraagd naar attitudeveranderingen (e.g., 'In hoeverre bent u door het volgen van de cursus gaan nadenken over hoe u uw kinderen het beste op kunt voeden?') en naar gedragsveranderingen (e.g., 'In hoeverre is uw controle over het gedrag van uw kinderen toegenomen?'). Ook bij de voorlichters van de GG&GD en MZO's is met behulp van dergelijke vragen kwalitatieve data verzameld met betrekking tot de mate van versterking van moeders die deel hebben genomen aan een opvoedcursus.

2.6 Data analyse

De kwantitatieve data zijn geanalyseerd met behulp van het computerprogramma SPSS. Er is gekeken naar beschrijvende statistieken en bovendien zijn statistische toetsen uitgevoerd om groepen te kunnen vergelijken (e.g., *t*-toetsen, Mann-Whitney U-toetsen, variantie-analyses). Zodoende was het mogelijk moeders die een cursus hadden gevolgd bij de GG&GD te vergelijken met moeders die deel hadden genomen aan een cursus van een MZO wat betreft hun (achtergrond)kenmerken en mate van versterking als opvoeder. Om deze vergelijkingen te maken zijn de groepen moeders die een cursus hadden gevolgd bij de Turkse MZO en Marokkaanse MZO samengevoegd tot één groep. Desalniettemin zijn ook kwantitatieve analyses uitgevoerd waarbij de twee groepen daadwerkelijk beschouwd zijn als aparte groepen. Er zijn dan ook vergelijkingen gemaakt tussen drie groepen: moeders die een cursus hebben gevolgd bij de GG&GD, moeders die opvoedondersteuning hebben ontvangen van de

Turkse MZO en moeders die deel hebben genomen aan een cursus van de Marokkaanse MZO. Tevens hebben paarsgewijze vergelijkingen plaatsgevonden tussen deze drie groepen.

Teneinde het uitvoeren van kwalitatieve data analyses zijn de afgenomen interviews getranscribeerd en geïmporteerd in het computerprogramma MAXqda 2007. Na het systematisch coderen van de data zijn vergelijkingen gemaakt tussen moeders die een opvoedcursus hadden gevolgd bij enerzijds de GG&GD en anderzijds een MZO. Vanwege de beperkte vertegenwoordiging van moeders die deel hadden genomen aan een cursus van de Marokkaanse MZO zijn deze moeders in de kwalitatieve analyses veelal samen genomen met de moeders die een cursus bij de Turkse MZO hadden gevolgd.

Moeders die een opvoedcursus hebben gevolgd van de GG&GD of een MZO zullen vanaf nu aangeduid worden met respectievelijk 'GG&GD-moeders' en 'MZO-moeders'. Naar moeders die opvoedingsondersteuning hebben ontvangen van de Turkse of Marokkaanse zelforganisatie zal worden verwezen als 'MZO-T-moeders' en 'MZO-M-moeders'. Hieronder volgen eerst de kwantitatieve resultaten, gevolgd door de kwalitatieve resultaten.

3. Kwantitatieve Resultaten

3.1 Kenmerken

Leeftijd moeders. MZO-moeders waren met een gemiddelde leeftijd van 37.4 significant ouder dan GG&GD-moeders die gemiddeld 33.8 jaar oud waren, $t(88) = -2.59, p < .05$. Zoals in Tabel 1 is aangegeven waren GG&GD-moeders gemiddeld genomen het jongst en MZO-M-moeders het oudst. MZO-T-moeders namen een tussenpositie in. Het verschil in leeftijd tussen de drie groepen moeders was significant (zie Tabel 1). Uit post-hocvergelijkingen volgens de Bonferroni-methode is gebleken dat enkel MZO-M-moeders en GG&GD-moeders significant van elkaar verschilden qua leeftijd ($p = .02$). Zoals in Tabel 8 is af te lezen kon het leeftijdsverschil van de moeders niet verklaard worden aan de hand van de leeftijds categorieën waartoe hun kinderen gerekend werden.

Tabel 1. *Leeftijdsverschillen tussen GG&GD-moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders*

	GG&GD-Moeders		MZO-T-moeders		MZO-M-moeders		ANOVA			
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>p</i>
Leeftijd moeders	33.82	5.91	36.37	7.70	39.36	5.80	4.37	2	87	.02

Gezinssituatie. Wat betreft de gezinssituatie van de migrantenmoeders zijn geen verschillen gevonden tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders, $X^2(2) = 2.51, ns$. Van de GG&GD-moeders bleek 95,8% getrouwd te zijn of samen te wonen. Slechts twee GG&GD-moeders

gaven aan gescheiden te zijn. Van de MZO-moeders was 5% gescheiden en 5% alleenstaand. De overige 90% bleek samen te wonen of gehuwd te zijn. De overgrote meerderheid van alle respondenten bleek dus een echtgenoot te hebben of samen te wonen. Met behulp van de Chi-kwadraatoets zijn dan ook qua gezinssituatie geen verschillen gevonden tussen GG&GD-moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders, $X^2(4) = 3.49$, *ns*.

Werksituatie. Wat betreft de werksituatie van de participanten zijn geen significante verschillen gevonden tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders, $X^2(5) = 7.30$, *ns*. Ook wanneer een vergelijking werd gemaakt tussen de werksituatie van GG&GD-moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders kon geen significant verschil geconstateerd worden, $X^2(10) = 13.61$, *ns*. Ondanks dat er geen significante verschillen ontdekt zijn viel op dat het percentage moeders dat in het dagelijks leven huisvrouw was relatief hoger was onder MZO-moeders. GG&GD-moeders hadden daarentegen relatief vaker een baan dan MZO-moeders's (zie Tabel 2). Desalniettemin waren deze verschillen zoals net vermeld niet significant.

Tabel 2. *Frequentieverdeling van de Werksituatie van GG&GD-moeders en MZO-moeders*

<i>Werksituatie</i>	GG&GD-moeders		MZO-moeders	
	N	%	N	%
Huisvrouw	28	58.3	32	78.0
Fulltime baan	2	4.2	1	2.4
Parttime baan	14	29.2	6	14.6
Werkloos	3	6.3	0	0
Anders	1	2.1	2	4.8
Totaal	48	100	41	100

Opleidingsniveau. GG&GD-moeders bleken significant te verschillen van MZO-moeders qua opleidingsniveau, $U = 674.00$, $p < .01$. GG&GD-moeders waren namelijk hoger opgeleid (meanrank 52.24) dan MZO-moeders (meanrank 37.44). Uit Tabel 3 is op te maken dat GG&GD-moeders redelijk varieerden qua opleidingsniveau. MZO-M-moeders waren daarentegen hoofdzakelijk laag opgeleid en het niveau van ruim de helft van de MZO-T-moeders betrof basisonderwijs. Uitkomsten van een Kruskal-Wallis-toets hebben dan ook bevestigd dat GG&GD-moeders (meanrank 52.24), MZO-T-moeders (Meanrank 47.28) en MZO-M-moeders (Meanrank 18.46) significant verschilden wat betreft hun educatieniveau, $X^2(2) = 19.56$, $p < .01$. Uit paarsgewijze vergelijkingen bleek dat GG&GD-moeders (meanrank 40.18) en MZO-T-moeders (meanrank 35.44) niet significant verschilden, $U = 579.00$, *ns*. MZO-M-moeders verschilden wat betreft hun opleidingsniveau wel in negatieve zin significant van GG&GD-moeders ($U = 95.00$, $p < .01$) en MZO-T-moeders ($U = 58.50$, $p < .01$).

Tabel 3. *Frequentieverdeling van het Opleidingsniveau van GG&GD-moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders*

<i>Opleiding</i>	GG&GD-Moeders		MZO-T-moeders		MZO-M-moeders	
	N	%	N	%	N	%
Geen	3	6.1	1	3.7	10	71.4
Basisschool	14	28.6	14	51.9	2	14.3
Vbo/Lbo	8	16.3	1	3.7	1	7.1
Mavo/Vmbo-TL	7	14.3	2	7.4	0	0
Havo/Vwo/Mbo	14	28.6	8	29.6	1	7.1
Hbo/Wo	3	6.1	1	3.7	0	0
Totaal	49	100	27	100	14	100

Verblijfsduur in Nederland. Hoewel GG&GD-moeders rapporteerden gemiddeld korter in Nederland te wonen dan MZO-moeders wezen *t*-toets uitkomsten niet op een significant verschil tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders met betrekking tot hun verblijfsduur (zie Tabel 4). Ook op basis van enkelvoudige variantie-analyse is geen significant verschil geconstateerd tussen GG&GD-moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders (Zie Tabel 5).

Tabel 4. *Verschillen tussen GG&GD-Moeders en MZO-Moeders qua Verblijfsduur in Nederland en Acculturatieniveau (Totaal en Subschalen)*

	GG&GD-moeders		MZO-moeders		<i>df</i>	<i>t</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Verblijfsduur in Nederland	16.78	8.50	19.11	5.86	75	-1.39
PAS-Totaal	2.52	.32	1.87	.39	85	8.85**
M-PAS	2.91	.68	3.57	.41	80.82	-5.48**
NL-PAS	2.89	.50	2.23	.59	88	5.70**

N.B. PAS-Totaal geeft het totale acculturatieniveau weer. M-PAS is de migranten subschaal van de Psychological Acculturation Scale (PAS) en NL-PAS is de Nederlandse subschaal van dit instrument.

** $p < .01$

Tabel 5. *Verschillen tussen GG&GD-Moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders qua Verblijfsduur in Nederland en Acculturatieniveau (Totaal)*

	GG&GD-Moeders		MZO-T-moeders		MZO-M-moeders		ANOVA			
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>p</i>
Verblijfsduur in Nederland	16.78	8.50	19.13	6.31	19.07	5.27	.96	2	74	.39
PAS-Totaal	2.52	.32	2.04	.33	1.53	.25	61.86	2	87	.00

N.B. PAS-Totaal geeft het totale acculturatieniveau weer.

Acculturatieniveau. GG&GD-moeders bleken een significant hoger acculturatieniveau te hebben dan MZO-moeders. Zo scoorden GG&GD-moeders relatief hoger op de PAS-Totaal, wat betekende dat zij meer geaccultuureerd waren dan MZO-moeders (zie Tabel 4). Tevens wees een enkelvoudige variantie-analyse op een significant verschil tussen GG&GD-moeders,

MZO-T-moeders en MZO-M-moeders: GG&GD-moeders scoorden het hoogst en MZO-M-moeders het laagst op de PAS-Totaal (Zie Tabel 5). Uit post-hocvergelijkingen volgens de Bonferroni-methode bleek dat bij alle paarsgewijze vergelijkingen sprake was van een significant verschil wat betreft het totale acculturatieniveau ($p < .01$). Ook op de subschalen van acculturatie, de M-PAS en NL-PAS, zijn significante verschillen ontdekt. Zo wezen t -toets resultaten uit dat GG&GD-moeders in vergelijking tot MZO-moeders een lagere score behaalden op de M-PAS en een hogere score op de NL-PAS (zie Tabel 4). Dit hield in dat GG&GD-moeders meer geaccultureerd waren, daar zij meer georiënteerd bleken te zijn op de Nederlandse maatschappij en minder op hun land van herkomst. Verder bleek uit een multivariate variantie-analyse dat GG&GD-moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders significant van elkaar verschilden betreffende hun scores op de M-PAS en NL-PAS (zie Tabel 6). Van de drie groepen scoorden GG&GD-moeders het hoogst op de NL-PAS en het laagst op de M-PAS. Voor MZO-M-moeders gold het omgekeerde en MZO-T-moeders namen qua score op beide subschalen van de PAS een middenpositie in. Resultaten van posthoc-vergelijkingen volgens de Tamhane- en Bonferroni-methode hebben vervolgens uitgewezen dat bij alle paarsgewijze vergelijkingen sprake was van een significant verschil met betrekking tot de M-PAS ($p < .01$) en NL-PAS ($p < .01$). Geconcludeerd kan worden dat GG&GD-moeders het meest geaccultureerd bleken te zijn en MZO-M-moeders het minst.

Tabel 6. *Versillen in Scores op de Subscales van de PAS tussen GG&GD-moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders*

	GG&GD-moeders		MZO-T-moeders		MZO-M-moeders		MANOVA			
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>p</i>
Acculturatieniveau										
NL-PAS	2.89	.50	2.44	.54	1.83	.48	25.38	2	87	.00
M-PAS	2.91	.68	3.44	.42	3.83	.26	17.66	2	87	.00

N.B. M-PAS is de migranten subschaal van de Psychological Acculturation Scale (PAS) en NL-PAS is de Nederlandse subschaal van dit instrument.

Aantal en leeftijd kinderen. Uit analyses is naar voren gekomen dat MZO-moeders gemiddeld genomen meer kinderen hadden (3.6) dan GG&GD-moeders (2.5). Het verschil in kindertal is significant bevonden, $t(87) = -3.90$, $p < .01$. MZO-M-moeders hadden gemiddeld de meeste kinderen en GG&GD-moeders de minste kinderen (zie Tabel 7). Met behulp van post-hocvergelijkingen volgens de Bonferroni-methode is geconstateerd dat met betrekking tot het aantal kinderen MZO-M-moeders significant verschilden van zowel GG&GD-moeders ($p < .01$) als MZO-T-moeders ($p < .01$). GG&GD-moeders verschilden daarentegen niet van MZO-T-moeders wat betreft het aantal kinderen dat zij hadden.

Tabel 7. *Verschillen in Aantal Kinderen tussen GG&GD-moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders*

	GG&GD-moeders		MZO-T-moeders		MZO-M-moeders		ANOVA			
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>p</i>
Aantal kinderen	2.49	.92	3.04	1.4	4.69	1.65	17.33	2	86	.00

Hoewel er verschillen in kindertal zijn ontdekt tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders was dit niet het geval voor de leeftijdscategorieën waarin hun kinderen zich bevonden. In Tabel 8 is voor de twee groepen een frequentieverdeling weergegeven. Met behulp van de Chi-kwadraat toets zijn geen significante verschillen onthuld tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders voor de leeftijdscategorieën: 0-3 jaar ($X^2(1) = .54$, *ns*), 4-7 jaar ($X^2(1) = .49$, *ns*), 8-11 jaar ($X^2(1) = 1.60$, *ns*), 12-18 jaar ($X^2(1) = .70$, *ns*) en 19-24 jaar ($X^2(1) = .22$, *ns*).

Tabel 8. *Frequentieverdeling van de Leeftijdscategorieën waarin GG&GD-moeders en MZO-moeders Kinderen hadden*

Leeftijdscategorieën	GG&GD-moeders		MZO-moeders	
	N	%	N	%
0-3 jaar	14	28.6	14	35.9
4-7 jaar	30	61.2	21	53.8
8-11 jaar	21	42.9	22	56.4
12-18 jaar	22	44.9	21	53.8
19-24 jaar	7	14.3	7	17.9

Vragen en Problemen. In dit onderzoek is gelet op gebieden waarop vragen en problemen van de migrantenmoeders betrekking hadden wat betreft de opvoeding en kinderen. In Bijlage 5 is per gebied weergegeven welk aandeel van de GG&GD-moeders en MZO-moeders aangaf hier problemen mee te hebben of vragen over te hebben. GG&GD-moeders bleken vaker het gebied ‘sekserolverdeling’ te rapporteren dan MZO-moeders. Dit verschil was marginaal significant, $X^2(1) = 3.67$, $p = .06$. MZO-moeders rapporteerden daarentegen significant vaker problemen of vragen met betrekking tot religie ($X^2(1) = 13.44$, $p < .01$) en opvoeden tussen twee culturen ($X^2(1) = 6.18$, $p < .05$). Wanneer hierbij echter gekeken werd naar verschillen tussen GG&GD-moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders bleken eerstgenoemde twee groepen moeders niet van elkaar te verschillen. Uit de andere paarsgewijze vergelijkingen zijn wel verschillen naar voren gekomen. Zo gaf ruim 70% van de MZO-M-moeders aan problemen of vragen te hebben met betrekking tot religie, waarmee deze groep significant verschilde van GG&GD-moeders ($X^2(1) = 28.36$, $p < .01$) en MZO-T-moeders ($X^2(1) = 10.58$, $p < .01$), waarvan respectievelijk 6.1% en 19.2% dit gebied rapporteerde. Wat betreft vragen of problemen op het gebied van opvoeden tussen twee culturen bleken enkel GG&GD-

moeders en MZO-M-moeders van elkaar te verschillen, $X^2(1) = 7.20$, $p < .01$. Ruim de helft van de MZO-M-moeders rapporteerde dit gebied tegenover 20.4% van de GG&GD-moeders.

Inzake vragen en problemen met betrekking tot kinderen is slechts één significant verschil naar voren gekomen tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders. Dit betrof het gebied ‘schoolprestaties’ van kinderen, $X^2(1) = 6.38$, $p = .01$. Zoals in Bijlage 5 is aangegeven gaven MZO-moeders relatief vaker aan op dit terrein problemen te ervaren of vragen te hebben. Bij het paarsgewijs vergelijken van GG&GD-moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders is gebleken dat MZO-T-moeders significant vaker aangaven problemen te hebben met of vragen te hebben over de schoolprestaties van hun kinderen ten opzichte van GG&GD-moeders, respectievelijk 46.2% tegenover 14.3%, $X^2(1) = 9.12$, $p < .01$. De overige twee paarsgewijze vergelijkingen leverden daarentegen geen significant resultaat op.

3.2 Mate van versterking als opvoeder

Op basis van *t*-toets resultaten is geconstateerd dat zowel GG&GD-moeders als MZO-moeders zich door het volgen van een opvoedcursus versterkt voelden als opvoeder. Noch op de totale ‘empowerment’ schaal, noch op de subschalen ‘attitudeverandering’ en ‘gedragsverandering’ zijn verschillen vastgesteld tussen de groepen (Zie Tabel 9). Ook wanneer een vergelijking werd gemaakt tussen GG&GD-moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders zijn geen verschillen ontdekt in scores op de totale ‘empowerment’ schaal, $F(2,86) = .42$, *ns*. Hierbij aansluitend zijn op basis van multivariate variantie-analyse tussen de zojuist genoemde drie groepen moeders geen verschillen in scores geconstateerd op de twee subschalen van ‘empowerment’ (zie Tabel 10).

Tabel 9. *Verschillen in Gemiddelde Scores op de Totale Empowerment Schaal en de Twee Subscales van Empowerment tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders*

	GG&GD-moeders		MZO-moeders		<i>df</i>	<i>t</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
<i>Empowerment</i>						
Totaal	3.91	.45	3.86	.47	87	.47
Attitudeverandering	4.07	.48	3.87	.57	87	1.76
Gedragsverandering	3.79	.49	3.85	.54	86	-.55

Tabel 10. *Verschillen in Scores op de Subscales van de Totale Empowerment Schaal tussen GG&GD-moeders, MZO-T-moeders en MZO-M-moeders*

	GG&GD-moeders		MZO-T-moeders		MZO-M-moeders		<i>MANOVA</i>			
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>p</i>
<i>Empowerment</i>										
Attitudeverandering	4.07	.48	3.88	.57	3.86	.63	1.48	2	85	.23
Gedragsverandering	3.80	.49	3.77	.58	4.00	.44	1.06	2	85	.35

4. Kwalitatieve Resultaten

4.1 Kenmerken

Werving en sociaal isolement. In dit onderzoek is gelet op de manier waarop moeders voor de cursussen geworven zijn. De voorlichters en andere vrijwilligers van de MZO's nodigden migrantenmoeders zelf persoonlijk uit voor de opvoedcursussen. De werving vond bijvoorbeeld plaats via andere (laagdrempelige) activiteiten die zij organiseerden, zoals Arabische les en huiswerkbegeleiding voor kinderen. Ook werden moeders op straat aangesproken of telefonisch uitgenodigd voor een opvoedcursus. De werving van de GG&GD verliep anders. Doorgaans benaderden de voorlichters scholen of stuurden zij folders naar scholen en buurthuizen. Contactpersonen van de scholen of buurthuizen wierven vervolgens groepen moeders voor de opvoedcursussen. Soms zochten de contactpersonen ook zelf contact met de GG&GD. De manier van werving van de GG&GD verschilde dus van die van de MZO's, waardoor mogelijk moeders met andere kenmerken zijn bereikt.

Kwalitatieve data wekten bijvoorbeeld de indruk dat MZO's beter in staat waren sociaal geïsoleerde moeders te bereiken. Terwijl een voorlichter van de GG&GD aangaf dat moeders die niet naar een cursus van de GG&GD komen vooral geïsoleerde vrouwen zijn, merkte een voorlichter van een MZO op dat een groot deel van de moeders die een cursus van de MZO volgde juist geïsoleerde vrouwen betrof. Dit waren bijvoorbeeld moeders die veelal thuis zaten en niet op plekken kwamen waar de GG&GD cursussen gaf.

Vragen en problemen. Op basis van kwalitatieve data afkomstig van GG&GD-moeders en MZO-moeders, alsmede van voorlichters van de GG&GD en MZO bleek dat GG&GD-moeders en MZO-moeders een aantal dezelfde vragen en problemen hadden met betrekking tot de opvoeding en hun kinderen. Zo gaf een deel van beide groepen moeders aan moeilijkheden te ervaren omtrent het stellen van grenzen, straffen en belonen. Andere veel voorkomende vragen en problemen hadden betrekking op de ontwikkeling en ongehoorzaamheid van kinderen. Een ander genoemd terrein betrof de rolverdeling en afstemming tussen de man en vrouw in de opvoeding. Hierbij werd vooral gewezen op een gebrek aan steun en betrokkenheid van de partner bij de opvoeding en op meningsverschillen met de partner. Een moeder zei hier het volgende over:

“Het grootste probleem bij ons is dat ik niet altijd op gelijke lijn zit samen met vader. M'n man zegt meestal makkelijk nee. Ik niet. Je moet niet gelijk nee zeggen, eerst denken. Het is niet leuk voor de kinderen als de één ja zegt en de ander nee. Ik zeg wel eerder ja dan vader. Dus wij zitten niet altijd op dezelfde lijn, snap je.” (Voorbeeld 1. MZO-moeder)

N.B. De voorbeelden in de resultatensectie zijn soms aangepast ter verhoging van de leesbaarheid.

Met betrekking tot de opvoeding zijn verschillende problemen naar voren gekomen die enkel gerapporteerd zijn door GG&GD-moeders en voorlichters van de GG&GD. Zo gaven vier GG&GD-moeders aan problemen te hebben rustig en geduldig te blijven tegenover hun kinderen. Vooral wanneer kinderen zich niet naar wens gedroegen vonden de moeders het lastig om rustig met hen te praten in plaats van tegen hen te schreeuwen (zie Voorbeeld 2). Een voorlichter van de GG&GD beaamde dit. Daarnaast wezen voorlichters van de GG&GD erop dat sommige GG&GD-moeders problemen ervaren met bemoeienis van familie. Het leverde volgens deze voorlichters bij moeders bijvoorbeeld problemen op wanneer familieleden zich bemoeiden met de opvoeding van hun kinderen en daarbij een opvoeding wilden hanteren welke afweek van de manier waarop de moeders hun kinderen op wilden voeden.

Voorbeeld 2. GG&GD-moeder

“Dat straffen is moeilijk. Je moet rustig blijven, rustig praten met je kind. “Wat heb jij gedaan? Dat is niet goed.” Je moet niet schreeuwen. Wij schreeuwen altijd, maar dat is fout hoor.”

Vragen of problemen met betrekking tot religie en het opvoeden van kinderen in twee culturen kwamen juist beduidend vaker voor onder MZO-moeders (zie Bijlage 6). Zowel de helft van de MZO-moeders als de voorlichters van de MZO's wezen hierop tegenover één voorlichter van de GG&GD. Een respondent merkte hier het volgende over op:

“We weten over de Turkse cultuur van hoe we met onze kinderen om moeten gaan. Maar de cursus gaat over, ja we wonen in Nederland, met de godsdienst, de cultuur, de Nederlandse cultuur. Wij doen het op een bepaalde manier, maar buiten is het gewoon Nederlands. Hoe moeten we omgaan met de twee culturen. Ik wilde dat weten. Wat zijn de cultuurverschillen en hoe kunnen wij daarmee omgaan. Daar wordt het verteld. Het is niet net als bij GGD.”(Voorbeeld 3. MZO-Moeder)

4.2 Motivaties en barrières voor deelname aan opvoedingsondersteuning

Algemene motivaties. Zowel GG&GD-moeders als MZO-moeders bleken uiteenlopende redenen te hebben om deel te nemen aan een opvoedcursus. Zo was een aantal van deze moeders nieuwsgierig naar de opvoedcursus en vond een deel van de respondenten het leuk en interessant om een dergelijke cursus te volgen (zie Voorbeeld 4). Een ander motivatie om deel te nemen aan een opvoedcursus kwam voort uit de behoefte aan informatie van de participanten. Zo wilden moeders graag kennis vergaren over de puberteit en over hoe ze het beste om konden gaan met hun kinderen en pubers in het bijzonder.

Voorbeeld 4. MZO-Moeder

“Ik vind het wel leuk. Ik verwachtte niks, gewoon kijken wat ze allemaal gaan uitleggen. Benieuwd.”

Verder vormde het verbeteren van de huidige manier van opvoeden voor een aantal GG&GD-moeders evenals MZO-moeders een drijfveer om een opvoedcursus te volgen. Moeders gaven aan hun opvoedingsgedrag te willen verbeteren en sommige moeders wilden voorkomen dat zij als opvoeder verkeerd zouden handelen of dat hun kind verkeerd gedrag zou vertonen. Voor de GG&GD-moeders gold specifiek dat zij opvoedingsvaardigheden wilden leren, zoals straffen, belonen en het stellen van grenzen. Hier zei een moeder over:

“Ik wilde bepaalde dingen leren. Grenzen en afspraken maken. Ik heb gezegd dat ik geen grenzen kan stellen, dat wil ik graag leren. Hoe en wat kan ik doen?.” (Voorbeeld 5. GG&GD-Moeder)

Het feit dat de opvoedingsondersteuning groepsgericht was vormde ten slotte een belangrijke beweegreden voor circa de helft van de GG&GD-moeders en MZO-moeders. Moeders bleken het bijvoorbeeld leuk en gezellig te vinden andere moeders te ontmoeten. Ook vonden zij het interessant ervaringen uit te wisselen en waren zij benieuwd hoe andere moeders hun kinderen opvoeden. Door onderling over de opvoeding te praten zouden moeders bovendien kunnen zien dat zij niet de enige waren die met vragen of problemen zaten:

“Ook verwachtte ik ervaringen van andere ouders. Soms denk ik dat sommige dingen alleen bij mij gebeuren, omdat niet iedereen alles aan anderen vertelt. Dat is niet zo. Iedereen heeft wel problemen en hier kan je dat horen. Dat is fijn. Je bent niet de enige.” (Voorbeeld 6. MZO-Moeder)

Algemene barrières. Uit de kwalitatieve analyses zijn verschillende barrières naar voren gekomen die zowel GG&GD-moeders als MZO-moeders (konden) ervaren in hun gang naar groepsgerichte opvoedingsondersteuning. Verschillende moeders zeiden bijvoorbeeld niet te weten waar ze terecht kunnen voor opvoedingsondersteuning. Zo vertelde een moeder:

“Ik zou het niet weten waar ik anders aan moet kloppen voor hulp. Ik ken alleen maar de GGD.” (Voorbeeld 7. GG&GD-Moeder)

Naast onbekendheid met het aanbod wezen moeders en voorlichters op praktische obstakels. Zo zouden een te lange reisafstand en kosten die verbonden zijn aan een opvoedcursus moeders ervan kunnen weerhouden deel te nemen aan de ondersteuning (zie Voorbeeld 8). Een andere genoemde barrière was dat moeders soms niet in staat waren naar een cursus te komen vanwege andere verplichtingen, zoals werk of het op hun kinderen moeten passen.

Voorbeeld 8. Voorlichter MZO

“Je moet ook de afstand niet te groot maken. Het is ook een drempel natuurlijk als iemand helemaal lopend komt. Dan is het eigenlijk niet te doen.”

Naast praktische obstakels konden GG&GD-moeders en MZO-moeders ook persoonlijke barrières ervaren. Zo werden schaamte of een gebrek aan behoefte om openlijk over de eigen opvoedingservaringen en -problemen te praten, alsmede weerstand van de partner door voorlichters en moeders aangewezen als drempels om deel te nemen aan een opvoedcursus.

Motivatie Keuze GG&GD. Het besluit om een opvoedcursus van de GG&GD te volgen bleek voor ongeveer de helft van de GG&GD-moeders geen bewuste, maar een toevallige keus te zijn. Een GG&GD-moeder zei bijvoorbeeld het volgende:

“Ik wilde iets leren over opvoeding. Toevallig was het de GGD. Wat voor mij belangrijkst was, was dat het op school gegeven werd. Dat is erg prettig. Dichtbij.” (Voorbeeld 9. GG&GD-Moeder)

Hoewel de meeste GG&GD-moeders aangaven niet bekend te zijn met MZO's kon het merendeel van de GG&GD-moeders geen redenen bedenken om niet deel te nemen aan een opvoedcursus van een MZO, mits het ook een goede, leerzame cursus zou zijn, welke dicht bij huis en in de eigen taal zou worden gegeven. Echter veronderstelde een MZO-moeder dat moeders minder geneigd zouden kunnen zijn een cursus van een MZO te volgen vanwege een mogelijk verhoogde kans op roddel en schaamte. Hier is wellicht meer sprake van, omdat mensen die naar een MZO gaan de voorlichter en andere deelnemers vaak goed kennen. Een GG&GD-moeder gaf daarnaast aan geen cursus van een MZO te willen volgen, daar zij geen opvoedsteun wilde ontvangen samen met moeders met enkel dezelfde etnische achtergrond.

Een ander deel van de GG&GD-moeders heeft wel bewust gekozen voor een cursus van de GG&GD. Deze keus was onder andere gebaseerd op het 'imago' van de GG&GD. Moeders zouden veel respect hebben voor de GG&GD, daar het overheidsinstelling betreft die zich met gezondheid bezighoudt. Daarnaast zou de GG&GD een vertrouwde organisatie zijn en zeiden moeders voor een cursus van de GG&GD gekozen te hebben vanwege de 'bekendheid' van de organisatie. Ook gaven GG&GD-moeders aan het fijn te vinden dat de GG&GD zich naast opvoedcursussen tevens met andere zaken bezighoudt op het gebied van gezondheid en dat gezinnen dan ook met verschillende problemen bij dezelfde organisatie terecht kunnen. Andere motieven die een rol speelden bij het volgen van een opvoedcursus van de GG&GD hadden betrekking op eerdere positieve ervaringen met de organisatie. Zo stonden moeders positief tegenover het volgen van een cursus van de GG&GD vanwege positieve contacten die zij daarvoor gehad hadden met medewerkers van de GG&GD. Daarnaast is een aantal GG&GD-moeders door anderen gestimuleerd deel te nemen aan een cursus. Deze moeders hoorden goede verhalen over de cursus van de GG&GD, waardoor zij

gemotiveerd raakten te participeren. Bovendien besloten drie GG&GD-moeders (nogmaals) aan een cursus van de GG&GD deel te nemen, omdat zij in het verleden een andere opvoedcursus van deze organisatie hadden gevolgd:

“De GGD was hier al eerder met pubercursus en wij vonden dat goed. Nu wilden we ook leren over kleinere kinderen. Wij hebben toen weer de GGD gevraagd.” (Voorbeeld 10. GG&GD-Moeder)

Motivatie Keuze MZO. Voor een deel van de MZO-moeders was het geen bewuste keus om deel te nemen aan een cursus van een zelforganisatie. Zo kende een aantal moeders (het aanbod van) de GG&GD niet en gaven andere moeders aan altijd aan opvoedcursussen deel te nemen, ongeacht de organisatie die de cursus verzorgt. De meeste moeders die de GG&GD niet kenden zouden wel een cursus van deze organisatie te willen volgen, mits het gratis is, de reisafstand kort is en de eigen taal wordt gehanteerd.

Hoewel de meeste MZO-moeders open bleken te staan voor opvoedingsondersteuning van de GG&GD gaven MZO-moeders toch veelal de voorkeur aan een MZO of ervoeren zij drempels om een cursus van de GG&GD te volgen. Hierbij speelden onder andere cultuur en religie een belangrijke rol. Één MZO-moeder voelde zich bijvoorbeeld een slechte moslima en achtte het dan ook nodig een opvoedcursus van een MZO te volgen (zie Voorbeeld 11). Vijf andere MZO-moeders vonden het belangrijk dat er aandacht was voor en rekening werd gehouden met hun eigen cultuur en religie en een aantal van hen gaf aan veel behoefte te hebben aan advies hoe ze hun om moesten gaan met het opvoeden van kinderen tussen twee culturen. Dit zagen of verwachtten zij eerder bij een MZO dan bij de GG&GD (Zie voorbeeld 3). Ook de voorlichters van de MZO's meldden dat moeders graag een cursus bij hen volgden, daar er veel aandacht was voor de culturele en religieuze achtergrond van de deelnemers.

Voorbeeld 11. *MZO-Moeder*

“Toen dacht ik, ik ben een beetje aan het ontsporen van mijn cultuur en geloof. Wat moet ik dan aan mijn kinderen overdragen? (...) De cursus ben ik gaan volgen omdat ik een gebrek aan mezelf vond.”

Verder waren er kenmerken van MZO's te onderscheiden die deze organisaties aantrekkelijk maakten voor migrantenmoeders en daardoor ook een rol konden spelen bij hun motivatie een opvoedcursus van een MZO te volgen. Zo gaven voorlichters van de MZO's aan dat zij als vrijwilligersorganisatie geen 'negen tot vijf mentaliteit' hadden en binnen minder vastgestelde kaders werkten, waardoor zij goed konden reageren op problemen waar moeders mee zaten. Buiten de cursussen om konden moeders dan ook altijd terecht bij een MZO als zij behoefte hadden aan advies over de opvoeding en eventuele andere zaken. Daarnaast werd er bij de

MZO's op verschillende manieren gewerkt aan het winnen van vertrouwen. Ruim de helft van de moeders zei ook daadwerkelijk een vertrouwd gevoel te ervaren bij de MZO's. Door het bieden van praktische hulp en laagdrempelige activiteiten, zoals Arabische les en themabijeenkomsten, werkten MZO's bijvoorbeeld aan het opbouwen van een vertrouwensband. De meerderheid van de MZO-moeders bleek de voorlichters van de MZO's dan ook te kennen alvorens zij hadden deelgenomen aan de opvoedcursus van de organisatie.

Barrières die moeders konden ervaren om een cursus van de GG&GD te volgen konden ook een rol spelen bij de voorkeur voor een cursus van een MZO. Naast onvoldoende aandacht voor cultuur en godsdienst kwam uit de interviews met de MZO-moeders en voorlichters van de MZO's negatieve beeldvorming naar voren als belemmerende factor. Het horen van een negatief verhaal over de cursus van de GG&GD en angst voor bemoeienis van andere instanties door deelname aan een cursus van de GG&GD werden dan ook gerapporteerd als barrières. Daarnaast zou de GG&GD bij moeders de associatie op kunnen roepen dat er iets mis met ze is. Moeders zouden de GG&GD niet zien als een organisatie die gericht is op preventie, maar als een instelling die zich bezighoudt met reeds aanwezige problemen. Naast negatieve beeldvorming zou een andere belangrijke belemmering gevormd kunnen worden door weerstand van de man. Sommige migrantenvaders zouden namelijk meer open staan voor opvoedsteun vanuit een MZO dan vanuit een Nederlandse instelling:

“Bij MZO is anders, de man geeft de vrouw meer ruimte. Als ik naar MZO ga, dat is echt een goede stichting. “Ga maar, daar kun je wat leren.” Dat is van ons, dat is van onze cultuur. (...) De MZO is bekend, de mensen kennen ze, het zijn goede mensen. De man zegt dat is goed.

(Voorbeeld 12. Voorlichter GG&GD)

N.B. De naam van de genoemde zelforganisatie is vervangen door MZO.

4.3 Mate van versterking als opvoeder

Attitudeveranderingen. Op basis van kwalitatieve analyses zijn geen duidelijke verschillen gevonden tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders wat betreft attitudeveranderingen. Zo gaf een deel van beide groepen aan dat ze door het volgen van een opvoedcursus het gedrag en gevoelens van hun kind(eren) beter zijn gaan begrijpen en dat ze hier ook meer over zijn gaan nadenken (zie Voorbeeld 13). Bovendien hebben de moeders een duidelijker beeld gekregen van hoe zij kinderen het beste op kunnen voeden. Verder gaf een aantal GG&GD-moeders en MZO-moeders aan beter te weten hoe ze in bepaalde situaties moeten handelen. Door hun deelname aan een opvoedcursus waren moeders aan het denken gezet over hun manier van opvoeden. Een meerderheid van GG&GD-moeders en MZO-moeders bleek dan

ook bewuster te zijn geworden van hun eigen gedrag en was meer gaan nadenken over hoe ze hun kinderen het beste op zouden kunnen voeden.

Voorbeeld 13. GG&GD-moeder

“Nu heb ik gewoon geleerd, als er iets niet mag dan ga je dat ook aan je kind uitleggen waarom het niet mag en dat begrijpt hij gewoon. Als je een kind straft moet hij ook weten waarvoor hij straf krijgt. Maar als je niet uitlegt waarom hij iets fout heeft gedaan dan leert hij alsnog niet en herhaalt hij het.”

Gedragsveranderingen. Ook wat betreft gedragsveranderingen zijn geen aanwijsbare verschillen naar voren gekomen tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders. Zo bleken bijna alle GG&GD-moeders en MZO-moeders de opvoeding in zekere mate beter in de hand te hebben of beter om te kunnen gaan met hun kind. Bovendien gaf het merendeel van de respondenten aan na het volgen van een cursus meer controle te hebben op het gedrag van hun kinderen. Dat hun kinderen zich vaker gedroegen zoals de moeders zouden willen had vooral te maken met veranderingen in opvoedingsgedragingen van de moeders. Hierbij speelden technieken die zij tijdens de cursussen hadden geleerd een belangrijke rol, zoals het stellen van grenzen, straffen en belonen. Hierover zei een moeder:

“Bijvoorbeeld met buitenspelen. Eerst kwam ze niet meer naar binnen. Nu zeg ik “anders mag jij morgen niet weg”. En nu luistert zij wel.” (Voorbeeld 14. GG&GD-Moeder)

Verder bleek circa de helft van de GG&GD-moeders en MZO-moeders na het volgen van een cursus vaker met anderen over de opvoeding te praten, advies te vragen of praktische steun te vragen bij de opvoeding van hun kinderen. Ook viel op dat enkele moeders na de cursus ook zelf adviezen zijn gaan geven aan andere opvoeders. Al met al kan op basis van de kwalitatieve resultaten in deze paragraaf gesteld worden dat zowel GG&GD-moeders als MZO-moeders zich gesterkt voelden als opvoeder door het volgen van een opvoedcursus.

5. Discussie

De huidige studie is uitgevoerd teneinde een driedelige vraagstelling te beantwoorden. Ten eerste is nagegaan of er een verschil was met betrekking tot kenmerken van migrantenmoeders die een opvoedcursus van de GG&GD hebben gevolgd (GG&GD-moeders) en migrantenmoeders die een cursus van een migrantenzelforganisatie (MZO) hebben gevolgd (MZO-moeders). Ten tweede is onderzocht wat deze moeders motiveerde om een cursus te volgen van de GG&GD of een MZO. Ten derde is achterhaald of er een verschil was tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders wat betreft de mate waarin zij zich als opvoeder

versterkt voelden door de ondersteuning. Resultaten met betrekking tot de drie vraagstellingen zullen hieronder besproken worden. Vervolgens worden kanttekeningen geplaatst bij de huidige studie en worden aanbevelingen gedaan voor toekomstig onderzoek.

5.1 Kenmerken

Verblijfsduur in Nederland, leeftijd moeders en leeftijd kinderen

In tegenstelling tot wat verondersteld werd woonden MZO-moeders enkele jaren langer in Nederland dan GG&GD-moeders, zij het niet significant. Gewoonlijk wordt namelijk gesuggereerd dat verblijfsduur ervoor zorgt dat migranten geleidelijk de opvoedingspraktijken en waarden van de dominante cultuur overnemen (De Haan, 2008), wat aansluiting bij Nederlandse instellingen, zoals de GG&GD, minder zou bemoeilijken (Dogan et al., 2005). Dit maakte het aannemelijk dat GG&GD-moeders langer in Nederland zouden wonen dan MZO-moeders. Dit was echter niet het geval, waardoor de zojuist genoemde veronderstelling in twijfel kan worden getrokken. De Haan (2008) levert hiervoor bewijs door aan te tonen dat de opvoedingspraktijken van migrantenouders geen graduele beweging vertoonden naar de praktijken van de dominante cultuur. Dat MZO-moeders in de huidige studie juist gemiddeld enkele jaren langer in Nederland verbleven kan daarnaast logischerwijs verklaard worden aan de hand van de gemiddelde leeftijd van de moeders.

De kwantitatieve resultaten wezen namelijk uit dat MZO-moeders gemiddeld significant ouder waren dan GG&GD-moeders, wat het plausibel maakte dat MZO-moeders sedert langere tijd in Nederland verbleven. Het significante leeftijdsverschil tussen de groepen moeders kon overigens niet verklaard worden aan de hand van de leeftijden van hun kinderen. Er zijn namelijk geen verschillen ontdekt tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders met betrekking tot de leeftijdscategorieën waartoe hun kinderen gerekend werden. Zowel GG&GD-moeders als MZO-moeders hadden namelijk kinderen met uiteenlopende leeftijden. Mogelijk heeft dit te maken met de inhoud van de opvoedcursussen. In de cursussen van zowel de GG&GD als de MZO's werd namelijk aandacht besteed aan kinderen van verschillende leeftijden, waardoor er op beide cursussen migrantenmoeders af kwamen die kinderen hadden met uiteenlopende leeftijden.

De generatie waartoe de moeders behoorden speelde daarentegen mogelijk wel indirect een rol bij het leeftijdsverschil tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders. Uit een grafische weergave van de generaties waartoe migranten in Utrecht van bepaalde leeftijdscategorieën behoren (Bestuursinformatie gemeente Utrecht, 2007) is af te leiden dat ruim een tiende van de GG&GD-moeders theoretisch gezien tot de tweede (jongere) generatie

zou behoren, tegenover nog geen 2% van de MZO-moeders. Resultaten van een studie van Pels (1998) met betrekking tot generaties van migrantenmoeders in Nederland kunnen vervolgens gebruikt worden bij het verklaren van het leeftijdsverschil tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders. Zij stelde namelijk vast dat denkbeelden en praktijken van de jongere generatie moeders doorgaans minder traditioneel bleken te zijn en dichter in de buurt kwamen van die van Nederlandse moeders. In tegenstelling tot een oudere generatie moeders zou een jongere generatie dan ook mogelijk minder belemmeringen ervaren om deel te nemen aan een opvoedcursus van een reguliere instelling, waaronder de GG&GD, omdat hun waarden beter aansloten bij dergelijke opvoedcursussen (Dogan et al., 2005).

Aantal kinderen

De kwantitatieve analyses hebben aangetoond dat MZO-moeders gemiddeld genomen meer kinderen hadden dan GG&GD-moeders. Deze uitkomst had hoofdzakelijk te maken met het relatief hoge kindertal onder moeders die een cursus bij de Marokkaanse MZO gevolgd hadden (MZO-M-moeders). Een mogelijke verklaring voor deze uitkomsten hangt samen met het land van herkomst van de respondenten. Uit een quickscan onderzoek onder Utrechtse migrantenvrouwen is namelijk gebleken dat Marokkaanse moeders gemiddeld een aanzienlijk hoger aantal kinderen hadden dan moeders met een Turkse achtergrond (IDEA, 2006). Dit maakt het aannemelijk dat MZO-M-moeders de meeste kinderen hadden, gezien zij, op één uitzondering na, van Marokkaanse afkomst waren. Van de MZO-T-moeders was daarentegen iedereen Turks en ook de groep GG&GD-moeders bestond uit relatief veel Turkse moeders.

Werksituatie, sociaal isolement en gezinssituatie

Verondersteld wordt dat MZO's beter in staat zijn zogenaamde 'moeilijk bereikbare' doelgroepen te bereiken die doorgaans met een reguliere benadering onvoldoende bereikt worden. Deze doelgroepen hebben volgens Dogan en collega's (2005) te maken met risicofactoren als armoede, werkloosheid en sociaal isolement. Omdat MZO's beter dan een reguliere instelling als de GG&GD in staat zouden zijn doelgroepen met dergelijke risicofactoren te bereiken werd dan ook verwacht dat MZO-moeders in vergelijking met GG&GD-moeders relatief vaker sociaal geïsoleerd waren en geen werk hadden. In het huidige onderzoek hebben kwalitatieve data inderdaad de indruk gewekt dat MZO's beter in staat waren geïsoleerde migrantenmoeders te bereiken. Hoewel met betrekking tot de werksituatie op basis van kwantitatieve gegevens geen significante verschillen zijn geconstateerd tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders viel op dat MZO-moeders aanmerkelijk vaker

huisvrouw waren en GG&GD-moeders relatief vaker een baan hadden. Dit verschil was mogelijk wel significant bevonden wanneer er sprake was geweest van een grotere steekproef.

Daarnaast werd in dezelfde trant verwacht dat MZO-moeders vaker alleenstaand waren dan GG&GD-moeders. Bij éénoudergezinnen zijn namelijk veel risicofactoren aanwezig die kenmerkend zijn voor groepen die reguliere instellingen moeilijk kunnen bereiken, maar die wellicht met een andere benadering wel bereikt kunnen worden (Van den Berg et al., 2005; Dogan et al., 2005). Uit de kwantitatieve resultaten van deze studie kwam echter naar voren gekomen dat GG&GD-moeders niet verschilden van MZO-moeders wat betreft hun gezinssituatie. Het merendeel van de beide groepen was namelijk getrouwd of woonde samen. Deze uitkomst is consistent met onderzoek waaruit bleek dat alleenstaande ouders vele belemmeringen kunnen ervaren om aan interventie deel te nemen en dat getrouwde opvoeders eerder geneigd waren een ouderprogramma te volgen (Van den Berg et al., 2005; Rorhbach et al., 1994).

Acculturatieniveau en opleidingsniveau

Uit de huidige studie kwam naar voren dat GG&GD-moeders gemiddeld een significant hoger opleidings- en acculturatieniveau hadden dan MZO-moeders. GG&GD-moeders bleken meer georiënteerd te zijn op de Nederlandse maatschappij en minder op hun land van herkomst. Deze bevindingen waren in overeenstemming met hetgeen we hypothetiseerden op basis van beschikbare literatuur (zie Paragraaf 8.1 van deel 1). Volgens Dogan en collega's (2005) kan aansluiting bij reguliere voorzieningen bemoeilijkt worden wanneer onder meer opvattingen, normen en waarden van gezinnen niet stroken met die van autochtoon Nederlandse gezinnen en Nederlandse instellingen. Deze aansluiting zou minder bemoeilijkt worden bij hoger opgeleide en meer geaccultureerde migrantenmoeders, omdat hun opvattingen en praktijken volgens beschikbare literatuur meer overeen zouden komen met die van de dominante middenklasse en instellingen. De afstand tot bestaande reguliere voorzieningen, waaronder de GG&GD, leek geringer te zijn voor hoger opgeleide en meer geaccultureerde migrantenmoeders (e.g., Eldering, 2006; Nijsten, 1998; Pels, 1998; Pels & De Haan, 2003). Dit kan dan ook verklaren waarom GG&GD-moeders vergeleken met MZO-moeders gemiddeld significant beter opgeleid waren en meer geaccultureerd bleken te zijn.

Bereik

In overeenstemming met literatuur (e.g., Dogan et al., 2005; De Gruijter & Tan, 2008; ZonMw, 2008) bleken de bij dit onderzoek betrokken MZO's beter dan de GG&GD in staat te

zijn de zogenaamde ‘moeilijk bereikbare doelgroepen’ te bereiken die mede vanwege hun vermoedelijk minder moderne opvattingen en praktijken moeilijker aansluiting vonden bij een reguliere instelling als de GG&GD. Wie voor een reguliere instelling als de GG&GD moeilijk bereikbaar was hoefde dit dus niet te zijn voor een MZO. De term ‘moeilijk bereikbare doelgroepen’ is dan ook een relatief begrip. Dit is consistent met Dogan en collega’s (2005) die beweren dat de voor professionals moeilijk bereikbare groepen niet vanzelfsprekend voor iedereen moeilijk zijn te bereiken. Daarnaast is het begrip ‘moeilijk bereikbare doelgroepen’ problematisch, omdat hiermee de indruk wordt gewekt dat de ouders moeilijk bereikbaar zijn en hiermee de nadruk wordt gelegd op factoren die met deze opvoeders te maken hebben. Aangezien in de huidige studie naar voren is gekomen dat bepaalde migrantenmoeders beter bereikt werden door een MZO dan door de GG&GD kan het bereik van doelgroepen dus ook te maken hebben met factoren van instellingen en kunnen organisaties met hetzelfde recht bestempeld worden als ‘moeilijk bereikbaar’ of ‘moeilijk toegankelijk’ (Dogan et al., 2005).

Dat de betrokken MZO’s andere moeders bereikten dan de GG&GD kan wellicht in verband worden gebracht met de manier waarop de organisaties migrantenmoeders wierven voor de opvoedcursus. Kwalitatieve data wezen uit dat MZO’s toekomstige cursisten veelal persoonlijker benaderden, oftewel meer ‘outreaching’. Een dergelijke benaderingswijze werkt volgens Dogan en collega’s (2005) en Zwirs (2006) voor migranten drempelverlagend en motiverend. Met behulp van een outreachende werkwijze kunnen dan ook groepen bereikt worden die doorgaans getypeerd worden als ‘moeilijk bereikbaar’ (Dogan et al., 2005).

Problemen en vragen met betrekking tot de opvoeding en kinderen

Wat betreft de gebieden waar vragen en problemen van de participanten op betrekking hadden zijn diverse overeenkomsten en verschillen ontdekt tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders. Zo wezen beide groepen moeders op verschillende probleemgebieden die bovendien in eerder onderzoek naar voren zijn gekomen, waaronder het stellen van grenzen, straffen, gehoorzaamheid en ontwikkeling van kinderen (Pels, 1998; Rekers, 2007). GG&GD-moeders rapporteerden echter vaker problemen of vragen met betrekking tot de sekserolverdeling en afstemming in de opvoeding. Hierbij werd veelal gewezen op meningsverschillen met hun partner en een gebrek aan steun en betrokkenheid van de partner bij de opvoeding en kinderen. Dit is in overeenstemming met eerder onderzoek waaruit bleek dat een deel van de betrokken (migranten)moeders wel eens onenigheid had met hun partner en ontevreden was over de inbreng en steun van hun man betreffende de opvoeding. Dit gold vooral voor hoger opgeleide allochtone moeders en moeders behorende tot een jongere generatie (Kane et al.,

2007; Nijsten, 1998; Pels, 1998). Dit verklaart wellicht waarom GG&GD-moeders vaker problemen of vragen bleken te hebben over de rolverdeling en afstemming tussen mannen en vrouwen in de opvoeding, daar zij zoals eerder vermeld gemiddeld hoger opgeleid waren dan MZO-moeders en vermoedelijk relatief vaker tot een jongere generatie behoorden.

Ook op het gebied van disciplineren kwam een verschil naar voren tussen GG&GD-moeders en MZO-moeders. Wanneer kinderen zich niet naar wens gedroegen bleken namelijk uitsluitend GG&GD-moeders problemen te hebben met rustig en geduldig met hen te praten in plaats van tegen hen te schreeuwen. Dit impliceert dat deze moeders het belangrijk achtten rustig met hun kinderen te praten wanneer zij zich misdragen hadden. Dit reflecteert mogelijk een visie van GG&GD-moeders op het disciplineren van kinderen welke meer overeenkomt met de opvattingen van autochtone opvoeders. In een vergelijkende studie van Pels (2004) bleken autochtone ouders namelijk, in tegenstelling tot migrantenopvoeders in Nederland, de voorkeur te geven aan de disciplineringsstrategie inductie, waar onder meer het praten met kinderen onder valt (Eldering, 2006). Volgens Dogan en collega's (2005) zal aansluiting bij een reguliere instelling minder belemmerd worden wanneer opvattingen van ouders meer overeenstemmen met dominante denkbeelden. Aangezien de opvattingen van GG&GD-moeders met betrekking tot disciplineren overeen leken te stemmen met een disciplineringsstrategie die Nederlandse ouders prefereerden, ervoeren deze moeders wellicht minder barrières om een opvoedcursus te volgen van een Nederlandse organisatie.

Een ander probleemgebied waar enkel GG&GD-moeders mee te maken leken te hebben had betrekking op bemoeienis van familie. Dit is consistent met een eerdere bevinding van Pels (1998) dat migrantenmoeders in Nederland inmenging van familie niet altijd als gewenst zagen. Wellicht ervoeren MZO-moeders net als GG&GD-moeders bemoeienis van de familie ook niet altijd als iets positiefs, maar is dit niet in de huidige studie aan het licht gekomen. Mogelijk was dit namelijk niet een van de eerste kwesties waar deze moeders dan wel de voorlichters van de MZO's aan dachten als probleemgebied.

Daarnaast hebben kwantitatieve analyses aangetoond dat MZO-moeders significant vaker vragen of problemen hadden omtrent religie, het opvoeden tussen twee culturen en de schoolprestaties van hun kinderen. Met name moeders die een cursus van de Turkse MZO hadden gevolgd waren (MZO-T-moeders) aanzienlijk vaker dan GG&GD-moeders schoolprestaties van hun kinderen als probleemgebied aan. Een voor de hand liggende verklaring hiervoor heeft te maken met overige activiteiten en de werving van de Turkse organisatie. Een belangrijke activiteit van de Turkse MZO betrof namelijk het bieden van huiswerkbegeleiding aan (Turkse) kinderen. Veelal werden de ouders van de kinderen die

huiswerkbegeleiding ontvingen geworven voor de opvoedcursussen die de MZO organiseerde. Het is dus niet opmerkelijk dat de moeders van kinderen die extra onderwijsondersteuning ontvingen, oftewel MZO-T-moeders, aangaven de meeste vragen en problemen te ervaren met betrekking tot de schoolprestaties van hun kinderen.

5.2 Motivaties en barrières voor deelname aan opvoedingsondersteuning

Uit de kwalitatieve analyses bleek dat de keus van migrantenmoeders om deel te nemen aan een opvoedcursus van de GG&GD dan wel een MZO bepaald kon worden door factoren die hen motiveerde (motivaties) dan wel belemmerde (barrières) een dergelijke cursus te volgen. Dit is in overeenstemming met bestaande literatuur (Spot & Redmond, 1995).

Algemene motivaties

Zoals verwacht bleken GG&GD-moeders, alsmede MZO-moeders uiteenlopende redenen te hebben om een opvoedcursus te volgen. Gerapporteerde motieven waren bijvoorbeeld behoefte aan informatie, het uitwisselen van ervaringen, beter leren omgaan met kinderen en pubers in het bijzonder en het interessant en leuk te vinden een opvoedcursus te volgen. Deze drijfveren zijn tevens in eerder onderzoek naar voren gekomen (e.g., Adriaensens & Koopmans, 2005; Gross et al., 2001; Hararchi et al., 1997). Consistent met uitkomsten van Gross en collega's (2001) vormde ook het verbeteren van de huidige manier van opvoeden voor een aantal GG&GD-moeders en MZO-moeders een drijfveer om een opvoedcursus te volgen. Specifieker gezien gaven echter uitsluitend GG&GD-moeders aan een opvoedcursus bij te willen wonen om hun opvoedingsvaardigheden te vergoten.

Deze bevinding houdt mogelijk verband met achtergrondkenmerken van de moeders. Zo waren GG&GD-moeders hoger opgeleid en meer geaccultureerd dan MZO-moeders. Volgens Pels (1998) zijn beter opgeleide migrantenmoeders eerder onzeker over het opvoeden van hun kinderen. Wellicht achtten GG&GD-moeders het dan ook eerder nodig hun vaardigheden te vergoten in vergelijking met lager opgeleide moeders, in dit geval MZO-moeders. Bovendien constateerde Pels (1998) dat hoger opgeleide en meer op de Nederlandse samenleving georiënteerde allochtone moeders behoefte hadden aan het opdoen van nieuwe opvoedingsvaardigheden. Daarnaast kan de uitkomst dat enkel GG&GD-moeders gemotiveerd waren een opvoedcursus te volgen om vaardigheden te leren wellicht verklaard worden aan de hand van de manier waarop de opvoedcursussen zijn aangekondigd. Gespeculeerd kan worden dat bij de werving van moeders voor een cursus van de GG&GD meer nadruk is gelegd op het feit dat de cursus beoogt bij te dragen aan het vergroten van

opvoedingsvaardigheden, wat moeders vervolgens motiveerde om te participeren. Tevens is het denkbaar dat MZO-moeders net als GG&GD-moeders vaardigheden wilden leren, maar vormde dit voor hen niet een van de belangrijkste beweegredenen of was dit niet het eerste dat in hen opkwam wanneer hen gevraagd werd waarom zij deel hadden genomen aan een cursus.

Algemene barrières

Uit de kwalitatieve analyses zijn verschillende barrières naar voren gekomen die zowel GG&GD-moeders als MZO-moeders konden ervaren in hun gang naar groepsgerichte opvoedingsondersteuning. In overeenstemming met bestaande literatuur (e.g., Van den Berg et al., 2005; Gross et al., 2001; Lochman, 2000) vormden praktische en persoonlijke barrières de meest belangrijke belemmeringen voor moeders om deel te nemen aan een opvoedcursus, zoals een te lange reisafstand, het hebben van andere verplichtingen, het niet openlijk willen praten over de eigen opvoedingssituatie en weerstand van de partner.

Motivatie keuze organisatie

Het besluit om een opvoedcursus van de GG&GD dan wel een MZO te volgen bleek voor een gedeelte van de GG&GD-moeders en MZO-moeders geen bewuste keus te zijn. Verschillende moeders zeiden bijvoorbeeld niet te weten waar ze terecht konden voor opvoedingsondersteuning, afgezien van de organisatie waarvan ze de ondersteuning hadden ontvangen. Dit correspondeert met bestaande literatuur waarin gesteld wordt dat opvoeders niet deelnemen aan een opvoedprogramma vanwege een gebrek aan inzicht in aanwezige voorzieningen (e.g., Van den Berg et al., 2005; CBS, 2008d). Naast onbekendheid met het aanbod bleek het sommige GG&GD-moeders en MZO-moeders niet uit te maken welke organisatie de opvoedcursus verzorgde, mits deze opvoedcursus gratis en leerzaam zou zijn, het dicht bij huis zou worden gegeven en de eigen taal gehanteerd zou worden. Daar deze voorwaarden grotendeels kenmerkend zijn voor laagdrempelige ondersteuning lijkt laagdrempeligheid een belangrijke conditie te zijn om migrantenmoeders te bereiken met opvoedingsondersteuning (Van Dijk & Prinsen, 2009).

Motivatie keuze GG&GD

Een deel van de GG&GD-moeders heeft er bewust voor gekozen een cursus van de GG&GD te volgen. Deze keus was onder andere gebaseerd op het 'imago' van de GG&GD. Terwijl een negatief imago van een organisatie migrantengezinnen er juist van kan weerhouden een opvoedcursus van deze organisatie bij te wonen (CBS, 2008d; Van Heerwaarden, 2009), bleek uit de huidige studie dat het tegenovergestelde dus ook het geval kan zijn. Een andere

beweegreden van GG&GD-moeders had betrekking op eerdere positieve ervaringen met de organisatie. Zo hebben meerdere GG&GD-moeders besloten (nogmaals) aan een cursus van de GG&GD deel te nemen, omdat zij in het verleden een andere opvoedcursus van de GG&GD hadden gevolgd. Deze uitkomst heeft raakvlakken met eerdere bevindingen van Spot en Redmond (1995) die ontdekten dat eerdere participatie indirect positief geassocieerd kon worden met de mate waarin ouders geneigd waren wederom deel te nemen aan een opvoedprogramma. Enkele GG&GD-moeders in de huidige studie raakten daarnaast op aanraden van anderen gemotiveerd deel te nemen aan een cursus van de GG&GD. Deze drijfveer werd tevens in eerder onderzoek benoemd door opvoeders (Gross et al., 2001).

Verder konden bij de keuze om een cursus van de GG&GD te volgen ook factoren een rol spelen die het volgen van een cursus van een MZO minder aantrekkelijk maakten. Zo wilde een GG&GD-moeder liever geen opvoedingsondersteuning ontvangen samen met mensen met enkel dezelfde etnische achtergrond en daarnaast werd verondersteld dat moeders over het algemeen minder geneigd zijn een cursus bij een MZO te volgen vanwege een mogelijk verhoogde kans op roddel en schaamte. Dit heeft wellicht te maken met de aanname dat moeders die naar een MZO gaan de voorlichter en andere deelnemers vaak goed kennen. Deze bevindingen vertonen een zekere gelijkenis met een suggestie van Pels (1998). Zij vermoedde dat op autonomie gerichte migrantenmoeders eerder geneigd zijn buiten de kring van intimi steun te zoeken bij de opvoeding. In deze studie zijn GG&GD-moeders gezien hun hogere acculturatieniveau wellicht ook meer op autonomie gericht. Mogelijk bewaren deze moeders dan ook meer afstand tot mensen met dezelfde etnische achtergrond vanwege hun mogelijk 'afwijkende' opvattingen betreffende opvoeding en kinderen en de kans op roddel.

Motivatie keuze MZO

MZO-moeders gaven veelal de voorkeur aan een opvoedcursus van een MZO en/of ervoeren drempels om een cursus van de GG&GD te volgen. Redenen hiervoor waren hoofdzakelijk van cultureel-religieuze aard. De meerderheid van de MZO-moeders vond het bijvoorbeeld belangrijk dat er aandacht was voor en rekening werd gehouden met hun eigen cultuur en religie. MZO-moeders hadden bovendien significant meer vragen en problemen dan GG&GD-moeders op het gebied van religie en het opvoeden tussen twee culturen. Aangezien hier volgens voorlichters van de MZO's en MZO-moeders tijdens een cursus van een MZO meer op in werd gegaan en er meer aandacht werd geschonken aan de culturele achtergrond van de moeders verkozen deze moeders een opvoedcursus van een MZO boven een cursus van de GG&GD.

Het resultaat dat cultuur en religie een belangrijke rol speelden bij de keuze van moeders om een opvoedcursus bij een MZO te volgen was in overeenstemming met onze verwachtingen. Volgens Pels (1998) kunnen allochtone moeders in Nederland namelijk moeilijk terecht voor formele steun bij het rijmen van de eisen die gesteld worden vanuit de Nederlandse samenleving en hun eigen culturele en religieuze waarden. In meer reguliere opvoedingsondersteunende activiteiten wordt bijvoorbeeld weinig expliciet aandacht geschonken aan cultuurverschillen met bijbehorende spanningen en dilemma's. Hoewel de cursus van de GG&GD in de eigen taal wordt aangeboden wil dit volgens Beekhoven en collega's (2008) bovendien niet automatisch zeggen dat hierbij de cultuur van de migrantenmoeders ook in acht wordt genomen. Migrantenzelforganisaties houden daarentegen wel veel rekening met de culturele achtergrond van allochtone gezinnen (Cordero-Guzmán, 2005; S. Tan, persoonlijke communicatie, 13 maart, 2009). Het opvoeden van kinderen tussen twee culturen staat dan ook meer centraal bij opvoedingsondersteuning die geboden wordt vanuit een zelforganisatie dan vanuit een reguliere instelling (Pels, 1998). MZO's lijken dus meer dan reguliere instellingen tegemoet te komen aan behoeften en vragen en problemen van moeders omtrent cultuur en religie. Dit maakt het aannemelijk dat een motivatie van MZO-moeders om een cursus van een MZO te volgen cultureel en religieus getint was.

Verder waren er in dit onderzoek kenmerken van MZO's te onderscheiden die deze organisaties aantrekkelijk maakten voor migrantenmoeders. Zoals verwacht op basis van verschillende bronnen bleek dat MZO's geen 'negen tot vijf mentaliteit' hadden en binnen minder vastgestelde kaders werkten, waardoor zij ook adequater konden reageren op problemen van moeders (Van Heerwaarden; S. Tan, persoonlijke communicatie, 13 maart, 2009). Een ander kenmerk van MZO's dat mee kan spelen bij de keus van moeders om deel te nemen aan een cursus van een MZO had betrekking op vertrouwen. Op basis van beschikbare literatuur werd namelijk aangenomen dat het winnen van vertrouwen de bereikbaarheid van de doelgroep kan vergroten (e.g., Dogan et al., 2005; Van Heerwaarden, 2009). Vanuit de MZO's die betrokken waren bij het huidige onderzoek werd op verschillende manieren gewerkt aan het winnen van vertrouwen en de meerderheid van de MZO-moeders bleek de voorlichter van de MZO dan ook te kennen alvorens zij hadden deelgenomen aan de opvoedcursus. Deze bevinding heeft raakvlakken met de aanname van Van den Berg en collega's (2005) dat ouders met opvoedingsvragen zich in eerste instantie zullen wenden tot deskundigen met wie ze in het dagelijks leven contact hebben.

Barrières die moeders konden ervaren een cursus van de GG&GD te volgen konden ook een rol spelen bij de voorkeur voor een cursus van een MZO. In overeenstemming met

verschillende bronnen (e.g., CBS, 2008d; Dogan et al., 2005; Van Heerwaarden, 2009) werd behalve onvoldoende aandacht voor cultuur en godsdienst bijvoorbeeld negatieve beeldvorming als belemmerende factor aangewezen. Daarnaast zou een belangrijke barrière gevormd kunnen worden door weerstand van de man. Hoewel ook in eerder onderzoek naar voren is gekomen dat weerstand van de partner over het algemeen een barrière kan vormen deel te nemen aan een opvoedingsondersteunende activiteit (Van den Berg et al., 2005; Spoth & Redmond, 1995) kwam in de huidige studie naar voren dat sommige migrantenvaders in het bijzonder minder open zouden kunnen staan voor opvoedingsondersteuning van een Nederlandse instantie. Een mogelijke verklaring hiervoor wordt aangereikt door Pels (1998). Zij wijst namelijk op de verzwakkende positie van (de oudere generatie) vaders in migrantengezinnen als gezagshebbende en als verantwoordelijke voor contacten tussen leden van het gezin en de buitenwereld. Dit zou volgens Pels (1998) wellicht kunnen verklaren waarom vaders wantrouwend kunnen staan tegenover inmenging van organisaties.

5.3 Mate van versterking als opvoeder

Zowel GG&GD-moeders als MZO-moeders bleken zich door hun deelname aan een opvoedcursus versterkt te voelen als opvoeder, wat tot uiting kwam in attitude- en gedragveranderingen. Dit resultaat correspondeert met eerder onderzoek, waarin is aangetoond dat opvoedingsondersteuning bij kan dragen aan het versterken van opvoeders en dat een hulpverleningsproces kan resulteren in veranderingen op het gebied van attitude en gedrag (e.g., Bloomfield & Kendall, 2007; Damen & Veerman, 2005; Kane et al., 2007). Hoewel werd verondersteld dat MZO-moeders zich vanwege het meer ‘empowerende karakter’ van MZO’s mogelijk in enigszins hogere mate versterkt zouden voelen dan GG&GD-moeders was dit in de huidige studie niet aan de orde. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat in deze studie niet zozeer gelet is op de versterkende uitwerking van de organisaties, maar dat puur gelet is op de individuele versterking van de moeders door hun deelname aan een opvoedcursus.

5.4 Kanttekeningen en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek

Het huidige onderzoek heeft als één van de eersten vergelijkingen getrokken tussen (deelnemers van) een opvoedingsondersteunende interventie van een reguliere instelling enerzijds en zelforganisaties anderzijds. Hoewel het huidige onderzoek informatie heeft opgeleverd over een nog redelijk onbekend terrein kent het ook een aantal beperkingen. Deze worden hieronder besproken, alsmede aanbevelingen voor toekomstig onderzoek die hier veelal uit voortvloeien.

Steekproef

Ten eerste kunnen kanttekeningen geplaatst worden bij de steekproef van de huidige studie. De omvang van de onderzoeksgroep was bijvoorbeeld relatief klein, wat het vanwege de lagere statistische power lastiger significante kwantitatieve resultaten te verkrijgen. De kwalitatieve uitkomsten zijn gebaseerd op data van nog een kleinere groep respondenten, wat het moeilijker maakte hier harde conclusies aan te verbinden. Daarnaast kan vanwege de beperkte steekproef getwijfeld worden aan de generaliseerbaarheid van de resultaten van de huidige studie. Een aanbeveling voor toekomstig onderzoek betreft dan ook het verzamelen van data bij een grotere, a-selecte en meer diverse steekproef. Door bovendien een controlegroep in vervolgonderzoek te betrekken kan het effect van opvoedingsondersteuning beter bestudeerd worden (Van Yperen & Veerman, 2008).

Meetinstrumenten en gemeten variabelen

Ten tweede kunnen kanttekeningen geplaatst worden bij de gemeten variabelen en gebruikte meetinstrumenten van deze studie. Vanwege de kans op sociaal wenselijke antwoorden zijn de gerapporteerde problemen en vragen omtrent opvoeding en kinderen in de huidige studie namelijk mogelijk een onderschatting van de daadwerkelijke vragen en problemen die moeders hadden (Baarda, De Goede & Kalmijn, 2000). Door de anonimiteit van de respondenten te garanderen is sociale wenselijkheid echter zoveel mogelijk beperkt. Verder zijn enkele items van het instrument dat de mate mat waarin respondenten zich versterkt voelden als opvoeder niet meegenomen in de vragenlijsten. Desondanks was de betrouwbaarheid van het aangepaste meetinstrument hoog. Daarnaast is de mate van versterking als opvoeder enkel vastgesteld met behulp van nameting. Hoewel hiermee een indruk is verkregen van het effect van de opvoedcursussen van de GG&GD en MZO's is het voor toekomstig onderzoek echter aan te raden zowel vóór als ná deelname aan een cursus de mate van versterking van deelnemers te meten, zodat het effect van de opvoedcursus adequater gemeten kan worden. In verdere studies kunnen bovendien andere uitkomsten gemeten worden om het effect van opvoedcursussen beter vast te stellen. Er kan bijvoorbeeld nagegaan worden of problemen in het gezin afgenomen zijn en of het functioneren van de opvoeders verbeterd is door het volgen van een opvoedcursus. Vanwege een mogelijk uitdovingseffect is het bovendien van belang dergelijke effecten op langere termijn te meten.

Dataverzameling

Ten derde kunnen beperkingen genoemd worden met betrekking tot de dataverzameling. Zo zat er soms een periode tussen het moment dat moeders de laatste bijeenkomst van een cursus

hadden gevolgd en het moment waarop bij hen data is verzameld, welke bij MZO-moeders gemiddeld langer. Mogelijk heeft dit antwoorden van respondenten enigszins beïnvloed. Het geheugen is immers feilbaar (e.g., Spanos, 1994). In toekomstig onderzoek moet de periode tussen het afronden van een cursus en dataverzameling dan ook zo kort mogelijk zijn en zo veel mogelijk gelijk zijn voor groepen die vergeleken worden. Wegens tijdsdruk en uitval van cursussen van de MZO's was dit in de huidige studie echter niet mogelijk.

Een andere tekortkoming op het gebied van dataverzameling heeft betrekking op het feit dat enquête- en interviewvragen en antwoorden frequent vertaald moesten worden. Hierbij is mogelijk namelijk enigszins afgeweken van de oorspronkelijke vraagstelling of beantwoording. Daarnaast heeft sociale wenselijkheid op kunnen treden, omdat in een deel van de gevallen voorlichters van de GG&GD en MZO's vragen hebben vertaald, waardoor moeders mogelijk positievere antwoorden hebben gegeven. Het strekt dan ook tot de aanbeveling in volgend onderzoek een onafhankelijk persoon in te zetten om data te verzamelen die bovendien de taal van de respondenten spreekt. Verder zijn sommige interviews niet opgenomen, omdat een aantal moeders hier geen toestemming voor gaf. Desondanks was het vanwege hun relatief lage spreektempo mogelijk vrijwel alles wat gezegd is letterlijk op te schrijven, zodat op adequate wijze data verzameld konden worden.

6. Conclusies

6.1 Kenmerken

Uit het huidige onderzoek bleek dat MZO-moeders deels andere kenmerken hadden dan GG&GD-moeders. Over het algemeen bleken de betrokken MZO's beter dan de GG&GD in staat te zijn zogenaamde 'moeilijk bereikbare groepen' te bereiken die vermoedelijk vanwege hun (minder moderne) denkbeelden en praktijken minder goed aansluiting vonden bij een reguliere instelling als de GG&GD. MZO-moeders waren gemiddeld ouder, lager opgeleid en minder geaccultureerd dan GG&GD-moeders. Ook bleken MZO's meer geïsoleerde vrouwen te bereiken dan de GG&GD. Daarnaast kwam naar voren dat GG&GD-moeders relatief gezien minder kinderen hadden. Verder hadden vragen en problemen van GG&GD-moeders vaker betrekking op de sekserolverdeling in de opvoeding en op het rustig disciplineren van kinderen, terwijl MZO-moeders meer vragen en problemen ervoeren omtrent religie, het opvoeden tussen twee culturen en de schoolprestaties van hun kinderen.

6.2 Motivaties en barrières voor deelname aan opvoedingsondersteuning

In de huidige studie kwam naar voren dat GG&GD-Moeders en MZO-moeders over het algemeen uiteenlopende en veel dezelfde motivaties bleken te hebben om een opvoedcursus te

volgen. De barrières die zowel GG&GD-moeders als MZO-moeders konden ervaren om een opvoedcursus te volgen hadden betrekking op praktische obstakels en persoonlijke barrières. Verder bleek het volgen van een cursus bij de GG&GD dan wel een MZO voor een deel van de respondenten geen bewuste keus te zijn. Zij waren onbekend met ander aanbod of het maakte hen niet uit welke organisatie de cursus aanbood. Anderen hadden daarentegen wel voorkeur voor een organisatie. Moeders die de GG&GD prefereerden deden dit vooral vanwege het imago van de organisatie, eerdere positieve ervaringen met de organisatie of door aanraden van anderen. Barrières die zij konden ervaren om een cursus bij een MZO te volgen hadden vooral te maken met de kans op roddel. De belangrijkste reden om de voorkeur te geven aan een cursus van een MZO was van cultureel-religieuze aard. MZO's zouden namelijk meer rekening houden met de culturele achtergrond van de moeders. Ook speelden kenmerken van MZO's een rol die het bereik van de doelgroep kunnen vergroten. Verder vormden voor MZO-moeders naast een cultureel getinte barrière ook negatieve beeldvorming en weerstand van de partner drempels om een cursus van de GG&GD te volgen.

6.3 Mate van versterking als opvoeder

Deze studie heeft aangetoond dat zowel GG&GD-moeders als MZO-moeders zich door hun deelname aan een opvoedcursus gesterkt voelden als opvoeder, wat zich uitte in attitude- en gedragsveranderingen. Wat betreft attitudeveranderingen was een deel van de moeders door het volgen van een cursus gedragingen en gevoelens van kinderen beter gaan begrijpen. Daarnaast was een meerderheid van de GG&GD-moeders en MZO-moeders zich bewuster geworden van hun eigen opvoedgedrag. Door hun deelname aan de cursus waren beiden groepen meer gaan nadenken over hoe ze hun kinderen het beste op kunnen voeden en ze hadden hier een duidelijker beeld van gekregen. Qua gedragsveranderingen bleken nagenoeg alle GG&GD-moeders en MZO-moeders de opvoeding beter in de hand te hebben of beter om te kunnen gaan met hun kind. Bovendien gaf het merendeel van de moeders aan na het volgen van een cursus meer controle te hebben gekregen op het gedrag van hun kinderen. Verder rapporteerde een deel van de participanten een toename in opvoedsteun die zij van anderen ontvingen en was een aantal moeders ook zelf andere opvoeders steun gaan bieden.

7. Implicaties

Belang van migrantenzelforganisaties

Opvoedingsondersteunende activiteiten van MZO's kunnen beschouwd worden als een belangrijke aanvulling op bestaande reguliere voorzieningen. Zo bleken de bij dit onderzoek betrokken MZO's beter in staat te zijn een groep te bereiken die doorgaans als 'moeilijk

bereikbaar' wordt getypeerd. De term 'moeilijk bereikbare doelgroepen' is dan ook een relatief begrip. Daarnaast waren de MZO's in staat om net als de GG&GD door middel van een opvoedcursus een gevoel van versterking te bewerkstelligen bij migrantenmoeders.

Enerzijds kan er derhalve voor gepleit worden om dergelijke waardevolle frontlinie-initiatieven te versterken (Beekhoven et al., 2008; ZonMw, 2008). Organisaties die adequate opvoedingsondersteuning bieden aan migrantengroepen die (deels) niet bereikt worden door reguliere organisaties zouden bijvoorbeeld ondersteund kunnen worden bij het verder ontwikkelen van hun interventies. De gemeente zou hiervoor subsidie beschikbaar kunnen stellen. Anderzijds moet men zich afvragen of het professionaliseren van MZO's wel wenselijk is. Er bestaan namelijk al vele professionele organisaties in Nederland die goed onderbouwde interventies aanbieden. MZO's hebben daarentegen wellicht geen adequaat onderbouwd aanbod, maar hun sterke punt als vrijwilligersorganisatie ligt juist bij het bereiken van de doelgroep. Dit is ook een belangrijk kwaliteitsaspect welke bijdraagt aan de effectiviteit van interventies (Van Yperen en Veerman, 2008). Wanneer MZO's op een meer professionele manier gaan werken ontstaat wellicht het risico dat zij te veel op professionele instanties gaan lijken en hierdoor wellicht minder laagdrempelig worden. Dit kan erin resulteren dat zij minder goed in staat zullen zijn hun doelgroep te bereiken.. Daar met de huidige werkwijze van MZO's wel een doelgroep wordt bereikt die andere instanties minder goed bereiken zouden hun activiteiten wel gestimuleerd moeten worden. Het is derhalve van belang MZO's zodanig te faciliteren dat zij hun laagdrempelige activiteiten kunnen voortzetten of uitbreiden, zoals het beschikbaar stellen van ruimte.

Versterken brugfunctie

Een andere implicatie van deze studie betreft het ontwikkelen of versterken van samenwerkingsverbanden tussen MZO's en reguliere instellingen. Voor een deel van de migrantenmoeders blijkt namelijk de afstand tot reguliere instellingen (te) groot te zijn. Dit lijkt vooral de wat traditioneler ingestelde gezinnen te betreffen. De in het huidige onderzoek betrokken groep moeders leek echter wel beter aansluiting te vinden bij de betrokken MZO's. MZO's zouden dan ook een brugfunctie kunnen vervullen tussen reguliere instellingen en de voor deze instanties moeilijk bereikbare doelgroepen. Dit is ook een functie die vaak benadrukt wordt wanneer over het belang van frontlinie-initiatieven gesproken wordt (De Gruijter & Tan, 2008). In praktijk kunnen waar nodig de samenwerking en contacten tussen MZO's en reguliere instellingen beter vormgegeven worden om toeleiding van migrantengezinnen naar professionele hulp zo goed mogelijk te laten verlopen.

Vergroten bereik: outreachende werving en verminderen barrières

Reguliere instellingen kunnen ook zelf werken aan het vergroten van het bereik van de doelgroep door het wegnemen van barrières die migrantengezinnen ervaren en het aanpassen van de werving. Uit het huidige onderzoek bleek dat de betrokken MZO's mogelijk een andere groep moeders dan de GG&GD bereiken vanwege hun meer 'outreachende' benaderingswijze. Wanneer reguliere instanties zoals de GG&GD tevens een dergelijke wervingsmethode zullen toepassen zouden zij mogelijk ook het bereik van de doelgroep kunnen vergroten. Daarnaast heeft deze studie uitgewezen dat een groep migrantenmoeders diverse belemmeringen ervaart om opvoedingsondersteuning te vragen van een professionele organisatie en daardoor minder bereikt worden door deze organisaties. Wanneer reguliere instellingen ook deze groep opvoeders wil bereiken zouden zij dus kunnen gaan werken aan het verminderen van barrières die in deze studie aan het licht zijn gebracht.

Opvoedingsondersteuning voor vaders

Daarnaast wijzen uitkomsten van de huidige studie op het belang van het bieden van opvoedingsondersteuning aan mannen. Een deel van de moeders had namelijk vragen of problemen met betrekking tot de sekserolverdeling in de opvoeding, ervoer onvoldoende steun van hun partner of had meningsverschillen met hun partner over opvoedingskwesties. Door vaders opvoedingsondersteuning te bieden kunnen zij wellicht meer betrokken raken bij de opvoeding en kan er een betere afstemming ontstaan met hun partner. Bijkomend voordeel is dat via het bereiken van mannen wellicht een groep geïsoleerde moeders bereikt kan worden die momenteel niet door reguliere instellingen en MZO's wordt bereikt. Weerstand van hun man kan voor deze moeders immers een obstakel vormen om deel te nemen aan opvoedingsondersteuning. Door eerst de vaders van deze gezinnen te bereiken kan gewerkt worden aan een vermindering van hun weerstand, waardoor zij mogelijk eerder geneigd zijn hun vrouwen 'toe te staan' deel te nemen aan een opvoedingsondersteunende activiteit.

Cultuurgerichte en laagdrempelige voorzieningen

Dit onderzoek heeft implicaties voor interventies die op migrantengezinnen gericht zijn. Een deel van de respondenten had namelijk vragen of problemen op het gebied van religie en het opvoeden tussen twee culturen en vond het belangrijk dat er bij een opvoedcursus rekening werd gehouden met hun culturele achtergrond. Dit moet dan ook in acht genomen worden bij interventies die gericht zijn op migrantenopvoeders. Om interventies te screenen op hun geschiktheid voor het werken met allochtone doelgroepen zou bijvoorbeeld gebruik gemaakt

kunnen worden van de ‘interculturele meetladder’ die ontwikkeld wordt door het Verwey-Jonker Instituut. Daarnaast lijkt laagdrempeligheid het sleutelwoord te zijn om migranten te bereiken. In het huidige onderzoek kwam namelijk naar voren dat het sommige moeders niet uitmaakte van welke organisatie zij opvoedingsondersteuning ontvingen, mits deze laagdrempelig was. Om de laagdrempeligheid van interventies te verhogen kan bijvoorbeeld gebruik gemaakt worden van een handreiking van Van Dijk en Prinsen (2009).

8. Referenties

- Adriaensens, L. , & Koopmans, L. (2005). *Evaluatie cursus 'Beter omgaan met pubers'*. Hoorn: GGD Westfriesland.
- Alders, M. (2003). Allochtonenprognose 2002-2050: Bijna twee miljoen niet-westerse allochtonen in 2010. *Bevolkingstrends*, 51 (1), 34-41.
- Baarda, D. B. , Goede, M. P. M. de, & Kalmijn, M. (2000). *Basisboek. Enquêteren en gestructureerd interviewen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Bakker, I. , Bakker, K. , Dijke, A. van, & Terpstra, L. (1997). *O+O=O². Naar een samenhangend beleid en aanbod van opvoedingsondersteuning en ontwikkelingsstimulering voor kinderen en ouders in risicosituaties*. Utrecht: NIZW.
- Bakker, I. , Bakker, K. , Dijke, A. van, & Terpstra, L. (1998). *O&O in perspectief*. Utrecht: NIZW.
- Bakker, B. F. M. , Walberg, A. , & Blom, M. (2005). Jeugdige verdachten. In M. Blom, J. Oudhof, R. V., Bijl & B. F. M. Bakker (Eds.), *Verdacht van criminaliteit: Allochtonen en autochtonen nader bekeken* (pp. 45–59). Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Barlow, J. , Shaw, R. , & Stewart-Brown, S. (2004). *Parenting programmes and minority ethnic families*. Londen: National Children's Bureau.
- Beekhoven, S. , Ince, D. , Kalthoff, H. , & Vegt, A. L. van der. (2008). *Ontwikkelingsstimulering en opvoedingsondersteuning voor allochtone kinderen en hun ouders. Inventarisatie van programma's en interventies*. Utrecht: Sardes/Nederlands Jeugdinstituut.
- Berg, R. van den, Gun, T. van der, Kierczak, M., Kooij, van de A., & Wulp, I. (2005). *Alle ouders hebben vragen! Onderzoek naar bereik en behoefte aan opvoedingsondersteuning van specifieke groepen ouders*. Gouda: JSO expertisecentrum voor jeugd, samenleving en opvoeding.
- Bergen, A. van, Geus, G. de, & Ameijden, E. van. (2005). *Rapport. Behoefte aan opvoedingsondersteuning bij Utrechtse ouders en verzorgers*. Utrecht: GG&GD Utrecht.
- Berry, J. W. (1980). Acculturation as varieties of adaptation. In A. Padilla (Ed.), *Acculturation: Theory, models and findings* (pp. 9–25). Boulder: Westview.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An international Review*, 46 (1), 5-68.
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal*

- of Intercultural Relations*, 29, 697-712.
- Bestuursinformatie gemeente Utrecht. (2007). *Bevolking van Utrecht per 1 januari 2007*. Utrecht: Gemeente Utrecht. Verkregen op 6 november, 2008, van <http://www.utrecht.nl/images/Secretarie/Bestuursinformatie/Publicaties2007/Bevolkingpublicatie2007.pdf>
- Bestuursinformatie gemeente Utrecht. (2008). *Monitor diversiteit en integratie in Utrecht 2008*. Utrecht: Gemeente Utrecht.
- Blokland, G. , Albeda, M. , Bordewijk, A. , & Meer, M. van de (2006). *Hulp bij opvoeden. De invulling van de gemeentelijk functie pedagogische hulp*. Utrecht: Werkgroep Licht Pedagogische Hulp.
- Bloomfield, L., & Kendall, S. (2007). Testing a parenting programme evaluation tool as a pre- and post-course measure of parenting self-efficacy. *Journal of Advancing Nursing*, 60, 487-493.
- Bot, M. , Adriaensens, L. , Boom, C. L. A. J. , & Breebaart, G. (2008). *Rapport Jeugdenquête 0-12 jaar West-Friesland 2007*. Schagen: GGD Hollands Noorden.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: research perspectives. *Developmental Psychology* 22, 723–742
- Bruijne, L. de, Haks, K. , Quak, S. , & Ameijden, E. van (2005). *Allochtonen in Utrecht. Onderzoek naar etnische gezondheidsverschillen en trends daarin*. Utrecht: GG&GD Utrecht.
- Busch, M. C. M. (2008). *Wie doet wat?* Bilthoven: RIVM.
- Butt, J. , & Box, L. (1998) *Family Centred: A study of the use of family centres by black families*. Londen: Race Equality Unit.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2008a). *Bevolking; herkomstgroepering, generatie, geslacht en leeftijd, 1 januari*. Verkregen op 15 december, 2008, van <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37325&D1=a&D2=04,136,151,214,231&D3=0&D5=0&D6=a,!0-8&HD=0805031604&HDR=G5&STB=G1,G3,G4,T>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2008b). *Demografische kerncijfers per gemeente 2008*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2008c). *Jaarrapport integratie 2008*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2008d). *Jaarrapport 2008. Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

- Chrysochoou, X. (2006). *Cultural Diversity. Its social psychology*. Oxford: Blackwell.
- Cordero-Guzmán, H. R. (2005). Community-based organisations and migration in New York City. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31, 889-909.
- Corput, B. van den. (2008). *Regioplan 2009 regio Utrecht stad*. Utrecht: Raedelijk
- Daly, M. (2007). *Parenting in contemporary Europe: A positive approach*. Straatsburg: Raad van Europa.
- Damen, H. , & Veerman, J.W. (2005). *Vragenlijst Empowerment*. Nijmegen: Praktikon.
- Deković, M., Janssens, J. M. A. M., & As, N. M. C. van. (2003). Family predictors of antisocial behavior in adolescence. *Family Process*, 42, 223–235.
- Delahaij, R. (2004). *Dossier empowerment. Empowermentmethoden bij allochtone jongeren*. Utrecht: FORUM
- Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling. (2008). *Migrantenorganisaties*. Verkregen op 29 januari, 2009 van <http://www.utrecht.nl/smartsite.dws?id=72793>
- Dijk, M. van, & Prinsen, B. (2009). *Handreiking. Opvoedingsondersteuning in het centrum voor Jeugd en Gezin*. Utrecht: NJi.
- Distelbrink, M., Lucassen, N., & Hooghiemstra, E. (2005). *Gezin anno nu*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling/ Nederlandse Gezinsraad.
- Dogan, G., Dijke, A. van, & Terpstra, L. (2005). *Wie zijn er moeilijk bereikbaar?* Utrecht: NIWZ Jeugd.
- Egten, C. van, Zeijl, E. , Hoog, S. de, Nankoe, C. , Petronia, E. , & Molenaar, A. (2008). *Gezinnen van de toekomst: opvoeding en opvoedingsondersteuning*. Den Haag: Cultureel Planbureau (SCP)/ E-Quality, kenniscentrum voor emancipatie in de multiculturele samenleving.
- Eldering, L. (2006). *Cultuur en opvoeding. Interculturele pedagogiek vanuit ecologisch perspectief*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Fennema, M. (2004). The concept and measurement of ethnic community. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30, 429-447.
- Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst. (2006). *Volksgezondheidsmonitor Utrecht 2005. Themarapport Preventie Jeugd*. Utrecht: GG&GD.
- Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst. (2007a). *Actieprogramma Volksgezondheid 2007-2010*. Utrecht: Gemeente Utrecht (GG&GD)
- Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst. (2007b). *Groepsvoorlichting over gezondheid en opvoeding. Voorlichting in eigen taal en cultuur*. Utrecht: GG&GD.

- Graves, K. N., & Shelton, T. L. (2007). Family empowerment as a mediator between familycentered systems of care and changes in child functioning: identifying an important mechanism of change. *Journal of Child and Family Studies*, 16, 556-566.
- Gross, D., Julion, W., & Fogg, L. (2001). What motivates participation and dropout among low-income urban families of color in a prevention intervention? *Family Relations*, 50, 246-254.
- Gruijter, M. de, & Tan, S. (2008). *Inventarisatie en beschrijving frontliniewerk – bespreekstuk van de eerste fase van het project 'De frontlinie versterken. Interculturele methodieken in het voorportaal van de jeugdzorg'*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Haan, M., de. (2008). Opvoeding, migratie & cultuur. In W. Koops, M. Winter, de & B. Levering (Eds.), *Opvoeding als spiegel van de beschaving. Een moderne antropologie van de opvoeding*. (pp. 75-90). Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Haas, H. de. (1997). *The role of self-organisations of migrants and ethnic minorities in the local authority*. Maastricht: European Centre for Work and Society.
- Harachi, T. W., Catalano, R. F., & Hawkins, J. D. (1997). Effective recruitment for parenting programs within ethnic minority communities. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 14 (1), 23-39.
- Heelsum, A. van. (2004). *Bondgenoot of spelbreker*. Utrecht.
- Heerwaarden, Y. van (2009). *Tussen In. Een stem geven aan Marokkaanse gezinnen*. Utrecht: Gemeente Utrecht.
- Heinrichs, N., Bertram, H., Kuschel, A., Hahlweg, K. (2005). Parent recruitment and retention in a universal prevention program for child behavior and emotional problems: Barriers to research and program participation. *Prevention Science*, 6, 275-286.
- Hendriks, J. (1981). *Emancipatie. Relaties tussen minoriteit en dominant*. Alphen aan den Rijn/Brussel: Samsom.
- Hermanns, J. , Nijnatten, C. van, Verheij, F. , & Reuling, M (2005a). *Handboek jeugdzorg deel 2. Methodieken en programma 's*. Houten: Bohn Stafleu van Loghem.
- Hermanns, J. , Öry, F. , & Schrijvers, G. (2005b). *Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter. Een advies over vroegtijdige signalering en interventies bij opvoeden en opgroei problemen*. Utrecht: Inventgroep.
- Hermanns, J. M. A. , & Vergeer, M. M. (2002). *Opvoedingsondersteuning en ontwikkelingsstimulering in Nederlandse gemeenten. Stand van zaken 2002*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Herweijer, L. (2006). Voortijdig schoolverlaten. *Justitiële verkenningen*, 32, 22-38.

- Houten, G. van, Tuynman, M. , & Gilsing, R. (2008). *Eerste tussenrapportage. Wmo evaluatie. De invoering van de Wmo: gemeentelijk beleid in 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- IDEA. (2006). *Stand van zaken: Allochtone vrouwen in Utrecht*. Utrecht: IDEA.
- Janssen, M. M. M., Verhulst, F. C., Bengi-Arslan, L., Erol, N., Salter, C. J., & Crijnen, A. A. M. (2004). Comparison of self-reported emotional and behavioural problems in Turkish immigrant, Dutch and Turkish adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *39*, 133-140.
- Janssens, J. M. A. M. (1998). Opvoedingshulp: doel, methoden en effecten. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, *37*, 133-147.
- Kane, G. A., Wood, V. A., & Barlow, J. (2007). Parenting programmes: A systematic review and synthesis of qualitative research. *Child Care, Health and Development*, *33*, 784-793.
- Kromhout, M. , & San, M. van (2003). *Schimmige werelden*. Meppel: Boom Juridische Uitgevers.
- Lochman, E. (2000). Parent and family skills training in targeted prevention programs for at-risk youth. *The Journal of Primary Prevention*, *21*, 253-265.
- Ministerie van Jeugd en Gezin. (2008). *Nieuwe aanpak voor terugdringen problemen migrantenjongeren*. Verkregen op 2 januari, 2009, van <http://www.jeugdengezin.nl/nieuwsberichten/2008/aanpak-problemen-migrantenjong.asp>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2008). *Investeren in jeugd. Een overzicht*. Verkregen op 27 december, 2008, van <http://www.minvws.nl/folders/djb/2006/investeren-in-jeugd-een-overzicht.asp>
- Moya, J. C. (2005). Immigrants and Associations: A global and historical perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *31*, 833-864.
- Murad, S. D., Joung, I. M. A., Lenthe, F. J., van, Bengi-Arslan, L., & Crijnen, A. A. M. (2003). Predictors of self-reported problem behaviours in Turkish immigrant and Dutch adolescents in the Netherlands. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *44*, 412-423.
- Nederlands Jeugd instituut. (n.d.a). *Beter Omgaan met Pubers*. Verkregen op 21 januari, 2009, van <http://www.nji.nl/eCache/DEF/37/990.cmVjb3JkbnI9NA.html>
- Nederlands Jeugd instituut. (n.d.b). *Opvoeden & Zo*. Verkregen op 29 januari, 2009, van <http://www.nji.nl/eCache/DEF/37/990.cmVjb3JkbnI9OQ.html>
- Nijsten, C. (1998). *Opvoeding in Turkse gezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.

- Nock, M. K., Ferriter, C., & Holmberg, E. (2007). Parent beliefs about treatment credibility and effectiveness: Assessment and relation to subsequent treatment participation. *Journal of Child and Family Studies, 16*, 24-38
- Nock, M. K., & Photos, V. (2006). Parent motivation to participate in treatment: assessment and prediction of subsequent participation. *Journal of Child and Family Studies, 15*, 345–358.
- Pels, T. (1998). *Opvoeding in Marokkaanse gezinnen in Nederland. De creatie van een nieuw bestaan*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T. (2000). De generatiekloof in allochtone gezinnen: mythe of werkelijkheid? *Pedagogiek, 20* (2), 128-139.
- Pels, T. (2004). *Opvoeding en integratie. Een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding en de pedagogische afstemming tussen gezin en school*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T. , & Haan, M. de (2003). *Continuity and change in Moroccan socialization: A review of the literature on socialization in Morocco and among Moroccan families in the Netherlands*. Utrecht: University of Utrecht/Verwey-Jonker Institute.
- Prinsen, B. , Beek, W. van, Beeke, T. van der, Buskop, M. , Maas, L. , & Thijs, I. ten. (2003). *Geschakelde opvoedingsondersteuning*. Utrecht: NIZW
- Prinsen, B. , & Koch, W. (2001). *Vragen staat vrij. Naar een vraaggerichte opvoedingsondersteuning in de jeugdgezondheidszorg*. Utrecht: NIZW.
- Prinsen, B. , Ligtermoet, I. , Stiger, C. , Blokland, G. , Dries, H. , & Vergeer, M. (2005). *Oudercursussen. Factsheet*. Utrecht: NIZW Jeugd.
- Prinz, R. J. , & Sanders, M. S. (2007). Adopting a population-level approach to parenting and family support interventions. *Clinical Psychology Review, 27*, 739-749.
- Programmabureau Jeugd. (2004). *Jeugdbeleid 2004 – 2007 'Wie de jeugd geeft, heeft de toekomst'*. Utrecht: Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Programmabureau Jeugd. (2008). *De Utrechtse zorgstructuur. Stand van zaken en de laatste stap: pedagogische hulpverlening en opvoedingsondersteuning*. Utrecht: Gemeente Utrecht.
- Programmaministerie voor Jeugd en Gezin. (2007). *Alle kansen voor alle kinderen. Programma voor Jeugd en Gezin 2007-2011*. Den Haag: Programmaministerie voor Jeugd en Gezin.
- Programmaministerie voor Jeugd en Gezin. (2008). *Beleidsagenda 2009*. Den Haag: Programmaministerie voor Jeugd en Gezin.

- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling [RMO]. (2008). *Versterken van de village. Preadvies over gezinnen en hun sociale omgeving*. Den Haag: RMO
- Rappaport, J. (1984). Studies in empowerment: Introduction to the issue. *Prevention in Human Services, 3*, 1-7.
- Rekers, M. (2007). *Evaluatie het Opvoedbureau schooljaar 2006/2007*. Utrecht: GG&GD.
- Rohrbach, L. A., Hodgson, C. S., Broder, B. I., Montgomery, S. B., Flay, B. R., Hansen, W. B., et al. (1994). Parental participation in drug abuse prevention: Results from the Midwestern Prevention Project. *Journal of Research on Adolescence, 4*, 295–317.
- Rouvoet, A. , & Vogelaar, C. P. (2007). *Brief diversiteit in het jeugdbeleid*. Verkregen op 27 december, 2008, van <http://www.rivm.nl/jeugdgezondheid/images/Brief%20Diversiteit%20in%20het%20Jeugdbeleid.pdf>
- Schaap, J. G. (2001). *Pedagogiek van zingeving. Kennisbasis van interactief leren*. Apeldoorn/Antwerpen: Garant Uitgevers.
- Singh, N. N., Curtis, W. J., Ellis, C. R., Nicholson, M. W., Villani, T. M., & Wechsler, H. A. (1995). Psychometric analysis of the Family Empowerment Scale. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders, 3*, 85–91.
- Snijders, J. (2006). *Ouders en hun behoeften aan opvoedingsondersteuning. Factsheet*. Utrecht: NIZW Jeugd.
- Sowa, H., Crijnen, A. A. M., Bengi-Arslan, L., & Verhulst, F. C. (2000). Factors associated with problem behaviours in Turkish immigrant children in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 35*, 177-184.
- Spanos, N. P. (1994). Multiple identity enactments and multiple personality disorder: a sociocognitive perspective. *Psychological Bulletin, 116* (1), 143-165.
- Spot, R., & Redmond, C. (1995). Parent motivation to enrol in parenting skills programs: A model of family context and health belief predictors. *Journal of Family Psychology, 9*, 294-310.
- Stevens, G. W. J. M., Pels, T., Bengi-Arslan, L., Verhulst, F. C., Vollebergh, W. A. M., & Crijnen, A. A. M. (2003). Parent, teacher and self-reported problem behaviour in The Netherlands. Comparing Moroccan immigrant with Dutch and with Turkish immigrant children and adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 38*, 576-585.
- Stevens, G. W. J. M., Pels, T. V. M., Vollebergh, W. A. M., & Crijnen, A. A. M. (2004). Patterns of psychological acculturation in adult and adolescent Moroccan immigrants living in the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 35*, 689-704.

- Stevens, G. W. J. M., Vollebergh, W. A. M., Pels, T. V. M., & Crijnen, A. A. M. (2005). Predicting externalizing problems in Moroccan immigrant adolescents in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *40*, 571-579.
- Stevens, G. W. J. M., Vollebergh, W. A. M., Pels, T. V. M., & Crijnen, A. A. M. (2007). Parenting and internalizing and externalizing problems in Moroccan immigrant youth in the Netherlands. *Journal of Youth and Adolescence*, *36*, 685–695.
- Tan, N., Bekkema, N., & Öry, F. (2008). *Toepasbaarheid van opvoedingsondersteuning voor Marokkaanse en Turkse gezinnen in Nederland*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.
- Vandemeulebroecke, L. (1995). Opvoedingsondersteuning en pedagogische preventie als beleidsterrein. In H. Haerden & D. Janssen (Red.), *Pedagogische preventie: een antwoord op kansarmoede?* (pp. 63-72). Leuven: Garant.
- Vandemeulebroecke, L. (1999). *Gezins- en opvoedingsondersteuning in Vlaanderen: naar een geïntegreerd aanbod? Provinciale studiedag Kind & Gezin*. Limburg: Alden Biesen.
- Vandemeulebroecke, L. , & Nys, K. (2002). Het concept opvoedingsondersteuning. In H. VandeMeulenbroecke, H. Van Combrugge, J. Janssens, & H. Colpin. *Gezinspedagogiek deel II. Opvoedingsondersteuning* (pp. 11-30). Leuven: Garant.
- Veerman, J. W., Brink, T. J. ten, Slot, N. W., & Scholte, E. M. (2003). The implementation of Families First in the Netherlands: A one year follow-up. *Child Psychiatry and Human Development*, *33*, 227-244.
- Vermeulen, F. (2005). Organisational Patterns: Surinamese and Turkish Associations in Amsterdam, 1960-1990. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *31*, 951-973.
- Vollebergh, W. A. M., Have, M. ten, Deković, M., Oosterwegel, A., Pels, T., Veenstra, R., et al. (2005). Mental health in immigrant children in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *40*, 489-496.
- Wissink, I. B., Deković, M., Yagmur, S., Stams, G., & Haan, M. de (2008). Ethnic identity, externalizing problem behaviour and the mediating role of self-esteem among Dutch, Turkish-Dutch and Moroccan-Dutch adolescents. *Journal of Adolescence*, *31*, 223-240.
- Yperen, van, T. A. , & Veerman, J. W. (2008). *Zicht op effectiviteit. Handboek voor praktijkgestuurd effectonderzoek in de jeugdzorg*. Delft: Eburon.
- Zeijl, E. , Crone, M. , Wiefferink, K. , Keuzenkamp, S. , & Reijneveld, M. (2005). *Kinderen*

- in Nederland*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau/ Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.
- Zimmerman, M. A. (1990). Taking aim on empowerment research: On the distinction between individual and psychological conceptions. *American Journal of Community Psychology*, 18 (1), 169-177.
- Zimmerman, M. A. (1995). Psychological empowerment: issues and illustrations. *American Journal of Community Psychology*, 23 (5), 581-599.
- Zimmerman, M. A. (2000). Empowerment theory: Psychological, organizational, and community levels of analysis. In J. Rappaport, & E. Seidman (Eds.), *Handbook of community psychology* (pp. 43-64). New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- ZonMw. (2008). *Diversiteit in het jeugdbeleid. Gelijke kansen voor migrantenkinderen*. Den Haag: ZonMw.
- Zwirs, B. W. C. (2006). *Externalizing disorders among children of different ethnic origin in the Netherlands*. Rotterdam: Optima Grafische Communicatie.

BIJLAGEN

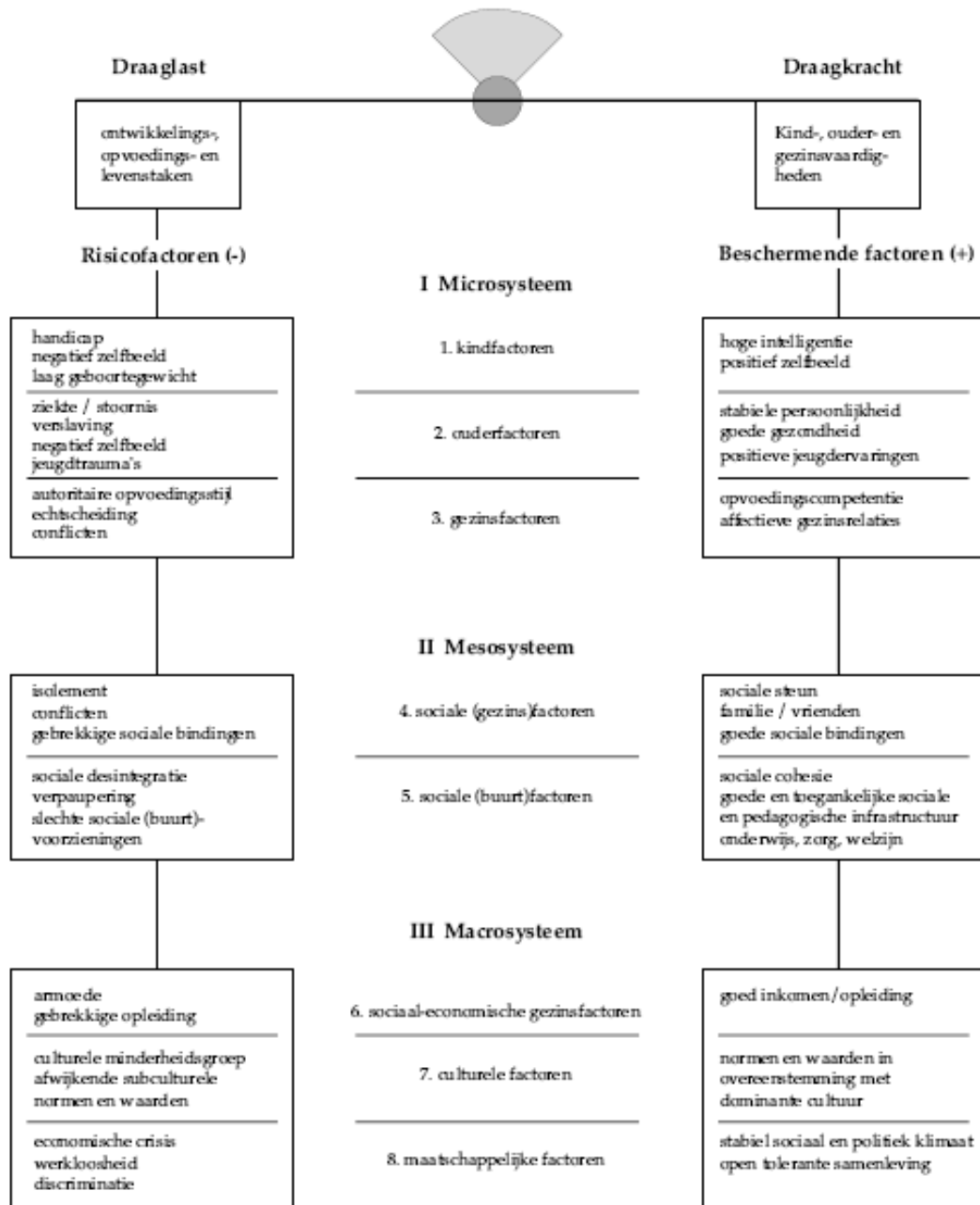
Bijlage 1. Cultuur en opvoeding	71
Bijlage 2. Balansmodel	72
Bijlage 3. Impact van risicofactoren op opvoeding en kinduitkomsten	73
Bijlage 4. Belang van versterking van opvoeders	76
Bijlage 5. Tabel met gerapporteerde probleemgebieden	77
Bijlage 6. Kwalitatieve data: vragen en problemen met betrekking tot religie en cultuur	78
Referenties bijlagen	79

Bijlage 1. Cultuur en opvoeding

Verondersteld wordt dat opvoedingspraktijken en de ontwikkeling van opgroeiende kinderen beïnvloed worden door cultuur. Hoewel cultuur in het model van Bronfenbrenner (1986) deel uitmaakt van het macrosysteem menen Garcia Coll en collega's (1996) dat cultuur een direct effect heeft op het ontwikkelingstraject van kinderen. In dezelfde trant beweren Super en Harkness (1986) dat de ontwikkeling van kinderen beïnvloed wordt door cultureel bepaalde gewoonten van opvoeding en verzorging van kinderen. Bovendien worden opvoedingspraktijken beïnvloed door opvattingen die ouders hebben over de opvoeding en kinderen en hun ontwikkeling. Naar deze opvattingen wordt ook wel verwezen als 'parental belief systems' of 'parental ethnotheories'. Deze ethnotheorieën kunnen gezien worden als specifieke culturele denkmodellen. Dit betekent dat ideeën die ouders hebben over opvoeding en kinderen per cultuur kunnen verschillen (Eldering, 2006; Super & Harkness, 1986).

Om verschillen tussen culturen aan te duiden wordt frequent verwezen naar de individualisme-collectivisme dichotomie van Hofstede (1980) (Oyserman, Coon & Kimmelmeier, 2002). Over het algemeen worden westerse maatschappijen zoals Nederland omschreven als meer individualistisch georiënteerd, terwijl de cultuur in niet-westerse landen, waaronder Marokko en Turkije, beschouwd wordt als meer collectivistisch (Blunt Bugental & Grusec, 2006; Eldering, 2006). Opvoeders in individualistische culturen hanteren doorgaans een meer toegeeflijke of autoritatieve opvoedstijl, terwijl in collectivistische culturen een autoritaire opvoedstijl gebruikelijker is. Een autoritaire opvoedstijl, welke gebaseerd is op veel controle en weinig warmte, kan in zowel westerse als niet-westerse culturen in verband worden gebracht met ongunstigere kinduitkomsten (Baumrind, 1967; Sorkhabi, 2005), zoals externaliserend probleemgedrag en schoolachterstanden (Elbers, 2002; Pels, 2003). Een autoritatieve opvoedstijl, waarbij sprake is van warmte alsmede controle, kan daarentegen juist geassocieerd worden met positievere uitkomsten voor een opgroeiend kind en kan in een westerse democratische omgeving bovendien het algemeen belang dienen gezien het een democratische persoonlijkheid stimuleert (Baumrind, 1967; Kaufman et al., 2000; De Winter, 2007). Verder benadrukken individualistisch georiënteerde opvoeders voornamelijk onafhankelijkheid, zelfvertrouwen, competitie en autonomie. Collectivistisch georiënteerde ouders leggen daarentegen de nadruk op onder meer gehoorzaamheid, afhankelijkheid en sociale cohesie (Blunt Bugental; & Grusec, 2006; Kagitcibasi, 1996). Hoewel er veel diversiteit bestaat onder niet-westerse migrantengezinnen in Nederland heeft een meerderheid vastgehouden aan collectivistische socialisatiewaarden (Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen, 2007; Tan Bekkema & Öry, 2008).

Bijlage 2. Balansmodel

Bron: Bakker, Bakker, Van Dijke & Terpstra, 1998, p. 21

Bijlage 3. Impact van risicofactoren op opvoeding en kinduitkomsten

In de Nederlandse samenleving hebben niet-westerse migrantengezinnen veelal een lagere sociale positie dan autochtone gezinnen. Deze positie komt vooral tot uiting in risicofactoren op het gebied van onderwijs, de arbeidsmarkt, inkomen, huisvesting en buurt en heeft zijn weerslag op de opvoedingspraktijken van ouders en gedragingen van hun kinderen (Eldering, 2006). Hieronder zal verder ingegaan worden op deze risicofactoren en de impact ervan op de opvoeding en kinduitkomsten.

Huisvesting en Buurt

Allochtone gezinnen hebben vaak een krappe behuizing en wonen veelal geconcentreerd in bepaalde wijken van steden, de zogenaamde achterstandswijken, ook wel aandachtswijken of krachtwijken genoemd. Deze wijken worden gekenmerkt door meerdere ongunstige factoren, zoals armoede, criminaliteit en werkloosheid. Deze ongunstige omstandigheden kunnen bij migrantenouders stressgevoelens oproepen, evenals een gevoel van onveiligheid vanwege gevaren die zij in hun omgeving waarnemen (Eldering, 2006). Vanwege deze gevoelens kunnen zij hun opvoeding gaan aanpassen (Bacallao & Smokowski, 2007; De Haan, 2008; Reese, 2002). Uit onderzoek van Garbarino, Kostelny en Barry (1997) is bijvoorbeeld gebleken dat ouders zich in achterstandswijken angstig konden gaan voelen en zich daardoor meer autoritair en bestraffend opstelden tegenover hun kinderen. De benadering van deze ouders bleek echter een negatieve uitwerking te hebben, daar hun kinderen zich juist agressiever en gewelddadiger op gingen stellen (Garbarino et al., 1997; Pels, 2003). De woonsituatie van migranten kan dus invloed hebben op de opvoeding en kinduitkomsten.

Ook onderzoek van Kohen, Leventhal, Dahinten en McIntosh (2008) heeft aangetoond dat het leven in een achterstandswijk de opvoeding kan beïnvloeden en hierdoor indirect bij kan dragen aan de ontwikkeling van een kind. Met behulp van longitudinale data van 3528 gezinnen bestudeerden zij de mechanismen waardoor sociaaleconomische omstandigheden van een buurt invloed uitoefenden op kinduitkomsten. Het effect van een achterstandswijk uitte zich via een lagere sociale cohesie in de wijk, welke gerelateerd was aan een verminderd gezinsfunctioneren en depressieve gevoelens onder moeders. Deze processen konden vervolgens in verband gebracht worden met minder consistent, minder stimulerend en meer bestraffend opvoedgedrag, wat uiteindelijk de kindontwikkeling negatief beïnvloedde.

Een buurtmechanisme dat in het bijzonder voor niet-westerse migrantenouders in Nederland een rol speelt is sociale controle. In niet-westerse culturen is het gebruikelijker dat de gemeenschap het gedrag van de leden controleert. In Nederland kan sociale controle onder

niet-westerse migranten in stand gehouden worden, omdat (niet-westerse) allochtonen vaak geconcentreerd wonen in bepaalde wijken en deze groep bovendien een netwerk heeft dat veelal bestaat uit familieleden en personen met eenzelfde etnische achtergrond (Eldering, 2006). In een studie van Pels (1998) gaf een deel van de deelnemende Marokkaanse moeders aan dat de sociale controle in het gastland zelfs is toegenomen; vanwege het vrijere klimaat van Nederland zijn de leden van de migrantengemeenschap juist meer op elkaar gaan letten. Sociale controle kan een preventieve uitwerking hebben, omdat het individuen ervan kan weerhouden bepaalde gedragscodes te overtreden. Wanneer deze codes echter overtreden worden kan er over gezinnen geroddeld worden of kunnen zij, en met name de vader, gezichtsverlies lijden. Aangezien opvoeders dit willen voorkomen kunnen zij harder op gaan treden tegenover hun kinderen en hen meer beperkingen op gaan leggen. Op deze manier kan sociale controle dus een rol spelen bij de opvoeding die migrantenouders hanteren (Eldering, 2006; Pels, 1998).

Opleidingsniveau

Hoewel het opleidingsniveau van allochtonen in Nederland de afgelopen jaren gestegen is kan er nog steeds gesproken worden van een noemenswaardige achterstand. Dit is met name het geval bij migranten met een Marokkaanse of Turkse achtergrond (Eldering, 2006). Het educatieniveau van ouders blijkt van invloed te zijn op hun opvoedingspraktijken. Een laag opleidingsniveau kan volgens Kim en Ge (2000) en Stevens en collega's (2007) bijvoorbeeld geassocieerd worden met een lager niveau van ouderlijke monitoring. Bovendien zijn lager geschoolde opvoeders eerder geneigd 'hardere' disciplinerings technieken toe te passen, waaronder fysieke straf. Hardere disciplinerings technieken en een lager niveau van ouderlijke monitoring hangen op hun beurt weer samen met internaliserende en externaliserende problemen onder kinderen (e.g., Bird et al., 2001; Kim & Ge, 2000; Youssef, El-Din Attia & Kamel, 1998). Het opleidingsniveau van migrantenouders speelt dus als meer distale factor ook een rol bij opvoedingspraktijken en heeft bovendien een indirecte uitwerking op kinduitkomsten.

Werk en Inkomen

Naast opleidingsniveau moeten ook andere sociaal-economische factoren in acht worden genomen, zoals de arbeids- en inkomenspositie van migrantenouders. In Nederland is de arbeidsmarktparticipatie van niet-westerse ouders lager dan de arbeidsmarktdeelname onder de autochtone potentiële beroepsbevolking (Eldering, 2006). In vergelijking met autochtone

inwoners hebben niet-westerse allochtonen minder vaak een vaste baan en zijn zij vaker werkloos of werkzaam in de laagste regionen van de arbeidsmarkt. Het inkomen van allochtonen is derhalve gemiddeld lager dan dat van autochtonen. Veel niet-westerse huishoudens kampen dan ook met financiële zorgen. Van de niet-westerse gezinnen in Nederland leeft zelfs bijna een derde op of onder de armoedegrens (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2005).

Armoede kan een ongunstige impact hebben op het functioneren van opvoeders en op de ontwikkeling van kinderen (Eldering, 2006). Kinderen uit arme gezinnen hebben bijvoorbeeld een verhoogde kans op cognitieve en gedragsproblemen (Bradley & Corwyn, 2002; Kim-Cohen, Moffit, Caspi & Taylor, 2004). In armere gezinnen spelen opvoedingspraktijken van ouders een rol bij het functioneren van kinderen. Volgens McLoyd, Jayaratne, Ceballo en Borquez (1994) hebben economische stressoren een indirecte negatieve invloed op het welzijn van adolescenten via hun effect op opvoedingsgedragingen en het psychologisch functioneren van de moeders. Economische deprivatie kan bijvoorbeeld psychische stress en depressieve gevoelens bij ouders oproepen en hierdoor een negatieve invloed uitoefenen op opvoedingsgedragingen (Eldering, 2006; Kaiser & Delaney, 1996). Zo laten ouders die in armoede leven een minder betrokken en ondersteunende houding zien ten aanzien van hun kinderen. Deze opvoeders eisen daarnaast meer gehoorzaamheid van hun kinderen en zijn meer geneigd hun kinderen te straffen (Eldering, 2006; Gecas, 1979). Volgens Sampson en Laub (1994) zijn ouders in een economische achterstandssituatie daarnaast minder goed in staat het gedrag en de activiteiten van hun kinderen te reguleren en monitoren. Armoede kan bovendien geassocieerd worden met een inconsistente opvoedstijl, minder warmte en minder responsiviteit (Eldering, 2006; Kim-Cohen et al., 2004). Het opvoedend gedrag dat gepaard gaat met armoede kan zoals eerder vermeld vervolgens de ontwikkeling van kinderen beïnvloeden.

Bijlage 4. Belang van versterking van opvoeders

Studies wijzen op het belang van het versterken van opvoeders. Uit onderzoek onder 118 jeugddelinquenten en hun gezinnen is bijvoorbeeld gebleken dat een verhoogde versterking van opvoeders geassocieerd kon worden met een verbeterd gezinsfunctioneren. Er werd echter geen verband geconstateerd tussen deze versterking en verminderde gedragsproblemen van de jeugdigen (Cunningham, Henggeler, Brondino & Pickrel, 1999). Graves en Shelton (2007) bewezen echter het tegendeel. In hun onderzoek zijn 79 gezinnen met verschillende etnische achtergronden twee maal in een jaar geïnterviewd. Uit de analyses van de data is gebleken dat versterking binnen een gezin een voorspeller was voor positieve veranderingen in het probleemgedrag van kinderen. Resultaten van een onderzoek van Resendez, Quist en Matshazi (2000) kwamen hiermee overeen. In deze studie participeerden ruim 2400 opvoeders van kinderen die hulp hadden ontvangen van een organisatie op het gebied van geestelijke gezondheidszorg. Op basis van afgenomen vragenlijsten is aangetoond dat er zowel bij aanvang als bij afsluiting van de ontvangen hulp een positieve correlatie bleek te zijn tussen de perceptie van opvoeders van ‘empowerment’ en het functioneren van kinderen.

Versterking van opvoeders kan daarnaast met het functioneren van de ouders zelf in verband worden gebracht. Veerman, Ten Brink, Slot & Scholte (2003) onderzochten bijvoorbeeld de effecten van ‘Families First’. Dit programma is onder andere gericht op competentievergroting van opvoeders, een aspect van individuele versterking. Zij ontdekten dat na afloop van het programma niet alleen gedragsproblemen van kinderen waren afgenomen, maar dat ouderlijke stress tevens was verminderd. In dezelfde lijn vonden Raikes en Thompson (2005) dat moeders met een hogere mate van eigen-effectiviteit minder opvoedingsstress rapporteerden. Een hoge eigen-effectiviteit van opvoeders kan bovendien een positieve invloed uitoefenen op kinderen doordat het kan leiden tot positiever opvoedingsgedrag (Coleman & Karakker, 1997).

Bijlage 5. Tabel met gerapporteerde probleemgebieden

Tabel. *Frequentieverdeling van Gebieden waarop Vragen en Problemen van GG&GD-moeders en MZO-moeders betrekking hadden*

	GG&GD-moeders		MZO-moeders	
	N	%	N	%
<i>Vragen/problemen betreffende opvoeding</i>				
Opvoedingsaanpak algemeen	15	30.6	15	37.5
Grenzen stellen	27	55.1	21	52.5
Straffen	17	34.7	11	27.5
Belonen	12	24.5	13	32.5
Monitoring	7	14.3	5	12.5
Rolverdeling vader en moeder	19	38.8	8	20.0*
Communicatie	10	20.4	14	35.0
Taal	13	26.5	13	32.5
Religie	3	6.1	15	37.5***
Opvoeden tussen twee culturen	10	20.4	18	45.0**
<i>Vragen/problemen betreffende kinderen</i>				
Aan grenzen houden	27	55.1	25	62.5
Gehoorzamen	22	44.9	19	47.5
Ontwikkeling en gezondheid	18	36.7	12	30.0
Schoolprestaties	7	12.1	15	37.5***
Verdrietig/depressief zijn	2	4.1	6	15
Druk/agressief zijn	9	18.4	8	20.0
Angst/onzekerheid	5	10.2	10	25.6
Sociaal contact/spelen	8	16.3	9	22.5
Pesten	10	20.4	7	17.5
Vrijtijdsbesteding	3	6.1	7	17.5
Vriendschap/uitgaan	2	4.1	0	0
Seksualiteit	2	4.1	3	7.5
Roken/alcohol/drugs	4	8.2	0	0
Stelen/vandalisme	0	0	1	2.5

* $p < .10$; ** $p < .05$; *** $p < .01$

Bijlage 6. Kwalitatieve data: vragen en problemen met betrekking tot religie en cultuur

Vragen of problemen met betrekking tot religie en het opvoeden van kinderen tussen twee culturen kwamen beduidend vaker voor onder MZO-moeders. Zowel de helft van de MZO-moeders als de voorlichters van de MZO wezen hierop tegenover één voorlichter van de GG&GD. Het werd als lastig ervaren dat in Nederland een andere cultuur heerste. In de Nederlandse samenleving bleken namelijk andere regels te gelden en andere eisen gesteld te worden aan kinderen dan binnenshuis het geval was, waar de cultuur van het land van herkomst overheerste. Moeders vroegen zich dan ook af hoe je als opvoeder om kunt gaan met de Nederlandse cultuur. Ze hadden vaak vragen over hoe ze hun eigen cultuur konden combineren met de Nederlandse cultuur en hoe ze dit vervolgens door konden geven aan hun kinderen. Een aantal moeders vroeg zich vooral af hoe ze hun eigen cultuur en religie konden overdragen aan kinderen en hoe je met vragen van kinderen over religie om kon gaan. Anderen wisten niet hoe ze hun kinderen op zo'n manier op konden voeden zodat ze adequaat zouden participeren in de maatschappij en tegelijk hun cultuur en religie konden behouden.

Referenties bijlagen

- Bacallao, M. L., & Smokowski, P. R. (2007). The cost of getting ahead: Mexican family system changes after migration. *Family Relations*, 56, 52-66.
- Bakker, I. , Bakker, K. , Dijke, A. van, & Terpstra, L. (1998). *O&O in perspectief*. Utrecht: NIZW.
- Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behaviour. *Genetic Psychology Monographs*, 75, 43-88.
- Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annual Review of Psychology*, 53, 371-399.
- Bird, H. R. Canino, G. J., Davies, M., Zhang, H., Ramirez, R., & Lahey, B. B. (2001). Prevalence and correlates of antisocial behaviours among three ethnic groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 465-478.
- Blunt Bugental, D. , Grusec, J. E. (2006). Socialization processes. In W. Damon, & R. Lerner (Eds.), *Handbook of Child Psychology*, 6th edition volume 3 (pp. 366-428). San Francisco: Wiley.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: research perspectives. *Developmental Psychology* 22, 723-742.
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (1997). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental Review*, 18, 47-85.
- Cunningham, P. B., Henggeler, S. W., Brondino, M. J. & Pickrel, S. G. (1999). Testing underlying assumptions of the family empowerment perspective. *Journal of Child and Family Studies*, 8, 437-449.
- Elbers, E. (2002). *Interculturele Pedagogiek, een verkenning*. Utrecht: Faculteit Sociale Wetenschappen.
- Eldering, L. (2006). *Cultuur en opvoeding. Interculturele pedagogiek vanuit ecologisch perspectief*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Garbarino, J. , Kostelny, K. , & Barry, F. (1997). Value transmission in an Ecological Context. The High-Risk Neighborhood. In J. Grusec & L. Kuczynski (Eds.). *Parenting and Children's Internalization of Values. A Handbook of Contemporary Theory* (pp. 307-332). New York: John Wiley..
- García Coll, C., Lamberty, G., Jenkins, R., McAdoo, H. P., Crnic, K. Wasik, B.H., et al. (1996). An integrative model for the study of developmental competencies in minority children. *Child Development*, 67, 1891-1914.
- Gecas, V. (1979). The influence of social class on socialization. In W. Burr, R. Hill, F. Bye, &

- I. Reiss (Eds.), *Contemporary theories about the family: Research-based theories* (pp. 365-404). New York: Free Press.
- Graves, K. N., & Shelton, T. L. (2007). Family empowerment as a mediator between familycentered systems of care and changes in child functioning: identifying an important mechanism of change. *Journal of Child and Family Studies*, 16, 556-566.
- Haan, M., de. (2008). Opvoeding, migratie & cultuur. In W. Koops, M. Winter, de & B. Levering (Eds.), *Opvoeding als spiegel van de beschaving. Een moderne antropologie van de opvoeding*. (pp. 75-90). Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work related values*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Kağitçibaşı, Ç. (1996). *Family and human development across cultures. A view from the other side*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kaiser, A. P., & Delaney, E. M. (1996). The effects of poverty on parenting young children. *Peabody Journal of Education*, 71 (4), 66-85.
- Kaufman, D., Gesten, E., Santa Lucia, R., Salcedo, O., Rendina-Gobioff, G., & Gadd, R. (2000). The relationship between parenting style and children's adjustment: The parents' perspective. *Journal of Child and Family Studies*, 9, 231-245.
- Kim, S. Y., & Ge, X. (2000). Parenting practices and adolescent depressive symptoms in Chinese American families. *Journal of Family Psychology*, 14, 420-435.
- Kim-Cohen, J., Moffit, T.E., Caspi, A. & Taylor, A. (2004). Genetic and Environmental Processes in Young Children's Resilience and Vulnerability to Socioeconomic Deprivation. *Child Development*, 75, 651-668.
- Kohen, D. E., Leventhal, T., Dahinten, V. S. & McIntosh, C. N. 2008. Neighborhood Disadvantage: Pathways of Effects for Young Children. *Child Development*, 79, 156-169.
- McLoyd, V. C., Jayaratne, T. C., Ceballo, R., & Borquez, C. (1994). Unemployment and work interruption among African American single mothers: Effects on parenting and adolescent socioemotional functioning. *Child Development*, 65, 562-589.
- Oyserman, D., Coon, H. M., & Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking Individualism and Collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 128, 3-72.
- Pels, T. (1998). *Opvoeding in Marokkaanse gezinnen in Nederland. De creatie van een nieuw bestaan*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T. (2003) *Respect van twee kanten. Een studie over last van Marokkaanse jongeren*.

Assen: Van Gorcum.

- Raikes, H. A., & Thompson, R. A. (2005). Efficacy and social support as predictors of parenting stress among families in poverty. *Infant Mental Health Journal*, 26, 177-190.
- Reese, L. (2002). Parental strategies in contrasting cultural settings: Families in México and “El Norte”. *Anthropology & Education Quarterly*, 33 (1), 30-59.
- Resendez, M.G., Quist, R.M. & Matshazi, D.G.M. (2000). A longitudinal analysis of family empowerment and client outcomes. *Journal of Child and Family Studies*, 9, 449-460.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1994). Urban poverty and the family context of delinquency: A new look at the structure and process in a classic study. *Child Development*, 65, 523-540.
- Sociaal en Cultureel Planbureau. (2005). *Armoedemonitor 2005*. Den Haag: SCP.
- Sorkhabi, N. (2005). Applicability of Baumrind’s parent typology to collective cultures: Analysis of cultural explanations of parent socialization effects. *International Journal of Behavioral Development*, 29, 552-563.
- Stevens, G. W. J. M., Vollebergh, W. A. M., Pels, T. V. M., & Crijnen, A. A. M. (2007). Parenting and internalizing and externalizing problems in Moroccan immigrant youth in the Netherlands. *Journal of Youth and Adolescence*, 36, 685–695.
- Super, Ch. M., & Harkness, S. (1986). The developmental niche: A conceptualization at the interface of child and culture. *International Journal of Behavioural Development*, 9, 545-569.
- Tan, N. , Bekkema, N. , & Öry, F. (2008). *Toepasbaarheid van opvoedingsondersteuning voor Marokkaanse en Turkse gezinnen in Nederland*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.
- Veerman, J. W., Brink, T. J. ten, Slot, N. W., & Scholte, E. M. (2003). The implementation of Families First in the Netherlands: A one year follow-up. *Child Psychiatry and Human Development*, 33, 227-244.
- Winter, M. de. (2007). Opvoeding, onderwijs en jeugdbeleid in het algemeen belang; de noodzaak van een democratisch-pedagogisch offensief. In P. van Lieshout, M. van der Meij & J. de Pree (Red.), *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid* (pp.225-272). Amsterdam: Amsterdam University Press/Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Youssef, R. M., El-Din Attia, M. S., & Kamel, M. I. (1998). Children experiencing violence I: Parental use of corporal punishment. *Child Abuse & Neglect*, 22, 959-973.